

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΣΣΟΕ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ - ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
(ΟΝΕ & ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ)

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ
ΒΙΝΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ
ΠΟΥΤΟΚΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΕΠΙΒΛΗΤΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΣΟΥΦΡΑΣ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2003

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Εισαγωγή	1
----------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

1. Εισαγωγική στοιχεία	7
2. Παγκοσμιοποίηση και αίτια δημιουργίας της	10
3. Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης	14
4. Αντιστάσεις κατά της παγκοσμιοποίησης	18
5. Όροι και προϋποθέσεις της παγκοσμιοποίησης	23
6. Οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη	25
7. Η δομή του νέου διεθνούς συστήματος	27
7.1. Διεθνείς σχέσεις	29
7.2. Ο ρόλος του κράτους	32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Εισαγωγικά στοιχεία	37
2. Σχέσεις ανταγωνισμού	38
3. Σχέσεις συνεργασίας	41
4. Το διεθνές εμπόριο	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΝΕ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

1. Ιστορική αναδρομή της ευρωπαϊκής ιδέας	49
2. Τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου πλαισίου οικονομικής	

διαχείρισης	56
3. ΟΝΕ και νομισματική πολιτική	61
4. ΟΝΕ, Εθνική Οικονομική Πολιτική και Προσαρμογή	64
5. Κύρια προβλήματα του νέου πλαισίου οικονομικής διαχείρισης	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. Οικονομία και οικονομική πολιτική στην Ελλάδα	69
2. Η Ελληνική οικονομία στο τέλος της δεκαετίας του '70	71
3. Ανισορροπίες της Ελληνικής Οικονομίας και επιλογές οικονομικής πολιτικής	74
3.1. Εξελίξεις στο Ισοζύγιο Προσφοράς-Ζήτησης	75
3.2. Δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος	78
4. ΟΝΕ και ελληνική πραγματικότητα	83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ

1. Εισαγωγικά στοιχεία	87
2. Παγκοσμιοποίηση και στρατηγικές ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων	89
3. Ανασταλτικοί παράγοντες και προοπτικές ελληνικών επιχ/σεων	91
4. Κατευθύνσεις στρατηγικής για το μέλλον	99

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΙΣ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΩΣ ΑΝΑΣΧΕΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1. Η σημασία των ΜΜΕ για την ελληνική οικονομία	102
2. Μεταβαλλόμενες συνθήκες	104
3. Ελλείψεις και παραλείψεις επιχειρ/ικής συμπεριφοράς	104
3.1. Ο μύθος της ανταγωνιστικής τιμής	104
3.2. Ο μύθος της ποιότητας	105

3.3. Ο μύθος της σύγχρονης παραγωγικής υποδομής	106
3.4. Ο μύθος της μικρής χώρας/μικρής αγοράς	107
3.5. Η έλλειψη επώνυμων προϊόντων	108
3.6. Έλλειψη προβολής-προώθησης των προϊόντων	110
3.7. Έλλειψη συστηματικής διείσδυσης στα κανάλια διανομής του εξωτερικού	111
3.8. Έλλειψη οργάνωσης	112
3.9. Έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων	114
4. Συμπεράσματα	115

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ & ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Διεθνής παραγωγή και η ανάπτυξη ξένων επενδύσεων	118
2. Νέες τάσεις στην αναδιάρθρωση των ξένων επενδύσεων	119
2.1. Συγκωνεύσεις και εξαγορές	119
2.2. Συγκέντρωση ξένων επενδύσεων στα έργα υποδομής	120
2.3. Ενοποιημένη διεθνής παραγωγή	121
3. Νέες τάσεις στην εισροή ξένων επενδύσεων στην Ε.Ε. και η διαδικασία σύγκλισης	123
4. Η ανταπόκριση της ελληνικής οικονομίας	124
5. Παράγοντες προσέλκυσης ξένων επενδύσεων και προβλήματα λειτουργίας των επιχειρήσεων	126
6. Προοπτικές ξένης επενδυτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα	128
7. Συμπεράσματα	136

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ

1. Βασικά οικονομικά μεγέθη ελληνικής βιομηχανίας	139
2. Ανταγωνιστικότητα	140
3. Εξωτερικό εμπόριο	144
4. Η συνθήκη Μάαστριχτ και οι επιδράσεις της στην Ελληνική Βιομηχανία	146
5. Βαθμοί ελευθερίας για άσκηση ελληνικής βιομηχανικής	

πολιτικής	148
6. Οι κατευθύνσεις της βιομηχανικής πολιτικής	152

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Παγκοσμιοποίηση και ελληνική οικονομία	156
2. Οι προοπτικές της ελληνικής επιχείρησης	157
3. Ξένες επενδύσεις: τάσεις και προοπτικές	162
4. Προτάσεις πολιτικής ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας	163
Επίλογος	166
Ένα εναλλακτικό πλαίσιο οικονομικής πολιτική για το μέλλον	172
Βιβλιογραφία	179

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όλοι αντιλαμβανόμαστε ότι ο κόσμος μεταβάλλεται σήμερα ραγδαία και ουσιαστικά. Η μεταβολή αυτή, που έγινε εντονότερα αισθητή κατά τα τελευταία δέκα χρόνια, αποτελεί μέρος μιας μακράς εξελικτικής διαδικασίας, που μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και πολύ περισσότερο, κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια, επιταχύνθηκε σημαντικά και ήδη, έχει ως αποτέλεσμα θεμελιώδεις διαρθρωτικές μεταβολές.

Τα τελευταία χρόνια, βλέπουμε να αποδομείται ο παλιός γνωστό μας κόσμος και στον ίδιο χρόνο, έναν άγνωστο κόσμο να πιέζει να γεννηθεί και φαίνεται σαν να οδηγείται η γέννηση αυτή από μια άγνωστη αναγκαιότητα ή μοίρα. Ουδείς μπορεί να προβλέψει εάν η νέα έννοια που εισάγεται σήμερα, η «παγκοσμιοποίηση», οδηγεί σε έναν ενιαίο κόσμο παγκόσμιας ειρηνικής συνεργασίας ή σε μια νέα διαίρεση του κόσμου ή σε μια νέα περιπέτεια της ανθρωπότητας.

Θα φαινόταν κανείς αφελής να πιστέψει ότι η ανθρωπότητα συνετίστηκε, καθώς αρκετά μάτωσαν τα κομμάτια της μέσα στην ιστορία της και τώρα επιθυμεί ένα ειρηνικό και ενιαίο κόσμο, εγκαταλείποντας την ιστορία πολέμων γράφοντας την ιστορία μιας παγκόσμιας ειρήνης που ποτέ δεν έγγραψε και δεν γνωρίζουμε αν είναι ικανή να γράψει.

Ξεκινούμε, ωστόσο, προς το μέλλον μας, με μια νέα στρατηγική που δεν γνώρισε ως τώρα ο κόσμος. Με την οικονομική, κοινωνική και πολιτική παγκόσμια ολοκλήρωση την παγκοσμιοποίηση.

Τι είναι όμως παγκοσμιοποίηση; Είναι μια μεγάλη πρόκληση ή μια μεγάλη απειλή; Οι οπαδοί της πρώτης την εκθειάζουν, ενώ οι αντίπαλοι τη λοιδορούν.

Δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, με αποτέλεσμα να την αντιλαμβάνεται κανείς από τη γωνία που την παρατηρεί και να

τη μελετάει.

Σαν γενική εικόνα όμως θα λέγαμε ότι η παγκοσμιοποίηση ως έννοια είναι η αντίληψη και οργάνωση του κόσμου ως ενιαίου και αποτελεί μία από τις κύριες μεταβολές που συντελούνται και επηρεάζει καθοριστικά τη σύγχρονη πραγματικότητα σε όλους του τομείς που τη συνθέτουν. Είναι η έννοια που προσδιορίζει τη μορφή και τις προοπτικές του σύγχρονου κόσμου.

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, η ανεπαρκής επικοινωνία των κρατών, οι νέες απαιτήσεις σε όλους τους τομείς, το βαρύ φορτίο των διεθνών συναλλαγών, η βαριά άρρωστη οικονομία, το διεθνές πολιτικό και πολιτιστικό κλίμα, ήταν λόγοι που οδήγησαν στην απόφαση για ενοποίηση.

Στο πλαίσιο αυτής της ενοποίησης ή αλλιώς παγκοσμιοποίησης, ο κόσμος οργανώνεται, ως ενιαία οικονομική μονάδα, η οικονομική δραστηριότητα προσλαμβάνει υπερεθνικό χαρακτήρα, αναδεικνύονται νέα, υπερεθνικά, οικονομικά υποκείμενα και μεταβάλλονται ουσιαδώς οι όροι της οικονομικής δράσης. Η επικοινωνία αποκτά καθοριστικό ρόλο στην οικονομία, ενώ η ένταξη και ο αποκλεισμός καθίσταται οι δύο όψεις της σύγχρονης οικονομικής πραγματικότητας, προσδιορίζουν καθοριστικά τη σύγχρονη οικονομική οργάνωση και αποτελούν τις μόνες δυνατότητες που παρέχονται, εναλλακτικά, στις χώρες, στις κοινωνίες και στα άτομα.

Παράλληλα, ο ελεύθερος ανταγωνισμός, που δεν πρέπει να συναρτάται με την ασυδοσία των οικονομικών συμφερόντων, αλλά με την ισότητα ευκαιριών σε ένα πλαίσιο ελευθερίας, καθίσταται ανέφικτος εξ αιτίας της ανθρώπινης φύσης, του εγωκεντρισμού και της τάσης επιβολής. Έτσι, στην πράξη, δεν υπάρχει ελεύθερος ανταγωνισμός, αλλά συνήθως, επιβολή των όρων του ισχυρότερου.

Οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται οδηγούν σε συμβολική και λειτουργική απαξίωση του έθνους, σε σημαντική υπέρβαση του κράτους και της κρατικής κυριαρχίας και στην ανάπτυξη ενός ενιαίου παγκόσμιου πλαισίου, μέσα στο οποίο, οι σχέσεις των υποκειμένων προσλαμβάνουν, συνεχώς περισσότερο, υπερεθνικό χαρακτήρα

και το παγκόσμιο καταλαμβάνει βαθμιαία τη θέση του διεθνούς. Στο πλαίσιο αυτό οι διεθνείς σχέσεις μετατρέπονται, από σχέσεις μεταξύ πολιτικών εξουσιών, σε σχέσεις εξουσίας σε έναν ενιαίο κόσμο, χάνουν, δηλαδή, τον πολιτικοκεντρικό χαρακτήρα τους, ενώ αντίστοιχα, αναδεικνύεται βαθμιαία ο ρόλος των κοινωνιών, των ατόμων και των ανθρώπινων ομάδων.

Στοιχείο του σύγχρονου κόσμου αποτελεί και η ανάδειξη παγκόσμιων προβλημάτων και απειλών, με σημαντικότερα τα προβλήματα του περιβάλλοντος και τη βία, που σήμερα προσλαμβάνει νέες μορφές και αποκτά νέες προοπτικές. Αντίστοιχα, μεταβάλλεται βαθμιαία η έννοια της ασφάλειας, που παύει να είναι πολιτικοκεντρική, συναρτάται με ευρύτερους κινδύνους και καθίσταται παγκόσμια (χαρακτηριστικό παράδειγμα η τρομοκρατική επίθεση στους δίδυμους πύργους στην Αμερική την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, η απειλή των χημικών όπλων που διαθέτουν πολλές χώρες π.χ. Βόρεια Κορέα, Ιράκ κ.τ.λ.), ενώ η σύγκρουση οικονομίας και κοινωνίας, η υπερανάπτυξη του φανταστικού και η μονόπλευρα υλιστική κατεύθυνση του σύγχρονου κόσμου, αποκτούν επίσης παγκόσμια διάσταση και καθίστανται σημαντική πηγή προβλημάτων.

Ο πολιτισμός διαμορφώνεται σήμερα, σε μεγάλο βαθμό, εξωκοινωνικά, είναι μαζικός και τεχνολογικός και επιβάλλεται με διάφορες, επικοινωνιακές κυρίως, μεθοδεύσεις, ενώ η αγορά, έχει καταστεί ιδεολογία και σύστημα παραγωγής πολιτισμού. Περαιτέρω, ο πολιτισμός αποτελεί σήμερα ισχυρότατο παράγοντα συσπείρωσης των ανθρώπων, κρίσιμο στοιχείο της παγκόσμιας τάξης και των διεθνών σχέσεων και μέσο παγκόσμιας επιβολής, η επιδίωξη της οποίας είναι έντονη στο σημερινό κόσμο.

Σήμερα, η ιδεολογία ωθείται σε δυνητική εξαφάνιση ή υποκαθίσταται από ιδεολογικοποιημένα πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς ή από συσπειρώσεις του συναισθήματος, η πολιτική, μία από τις σημαντικές ποιότητες του ανθρώπινου πολιτισμού, αποδυναμώνεται και στεγανοποιείται και η πολιτική εξουσία παύει να διαθέτει αυτόνομο πολιτικό λόγο και από εκφραστής της κοινωνίας, μεταβάλλεται σε εκφραστή

μιας παγκόσμιας υπερεθνικής τάξης.

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται και το δίκαιο, στη συνολική εξέλιξη του οποίου, είναι εμφανής η εργαλειακή αντίληψη, η υπερεθνική αντίληψη της έννομης τάξης και η τάση υπέρβασης της κρατικής κυριαρχίας, ενώ η δημοκρατία χάνει το ουσιαστικό περιεχόμενό της και τα ενδεχόμενα περιορισμού της ανθρώπινης ελευθερίας αυξάνονται συνεχώς. Η επιβολή, που από κλίση της ανθρώπινης φύσης, έχει αναδειχθεί σε κυρίαρχο πολιτισμικό πρότυπο, χαρακτηρίζει το σημερινό κόσμο, η δε επιδίωξη παγκόσμιας επιβολής και η μεθόδευση μιας κεντρικής διαχείρισης του κόσμου, αποτελούν κεντρικά χαρακτηριστικά της σημερινής πραγματικότητας. Η επιβολή και η επιδίωξη παγκόσμιας κυριαρχίας αποτελούν σημαντικές κινητήριες δυνάμεις του σημερινού κόσμου και προσδιορίζουν έντονα τη συνολική εξέλιξη του.

Η δίνη της ραγδαίας μεταβολής που συντελείται και τα προβλήματα που δημιουργούνται δεν πρέπει όμως να μας κάνουν να χάσουμε την αίσθηση των επιτευγμάτων και της προόδου, που έχει επιτελέσει ο άνθρωπος, ο οποίος σήμερα, παρά τις σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και τα ποικίλα προβλήματα, ζει καλύτερα και πιο ελεύθερα από ότι στο παρελθόν και διαθέτει σημαντικές δυνατότητες υλικής προόδου και πνευματικής εξέλιξης. Η τεχνολογία και η οικονομία, που σήμερα θεωρούνται υπεύθυνες για πολλά από τα προβλήματα και τις ανισότητες του σύγχρονου κόσμου, έχουν συμβάλει σημαντικά στην επίτευξη των κατακτήσεων αυτών, οι οποίες όμως οφείλονται πρώτιστα στο ανθρώπινο πνεύμα και στους αγώνες του ανθρώπου για την ελευθερία και την αξιοπρέπεια του.

Ο κόσμος μεταβάλλεται σήμερα ραγδαία και σύντομα θα είναι πολύ διαφορετικός, ο δε άνθρωπος βρίσκεται μπροστά σε κρίσιμες επιλογές, που αφορούν άμεσα στη ζωή και στην ελευθερία του. Εκτός όμως από τις κρίσιμες επιλογές, στο όριο μιας νέας εποχής, ο άνθρωπος αδυνατεί σήμερα να παρακολουθήσει και συχνά, να προσεγγίσει γνωστικά, τη ραγδαία και σύνθετη εξέλιξη και να σχηματίσει σαφή και ολοκληρωμένη αντίληψη του κόσμου που διαμορφώνεται.

Επιδίωξη της εργασίας μας αυτής, η οποία αποτελείται από

εννέα κύρια κεφάλαια, είναι να συμβάλει στη γνωστική προσέγγιση του σύγχρονου κόσμου και της εξέλιξης που συντελείται και να απαντήσει σε ορισμένα από τα κρίσιμα ερωτήματα της εποχής μας. Αφειρητά του υπήρξαν τόσο η προσωπική αναζήτηση και η ανάγκη μας να ενημερωθούμε για το σύγχρονο γίνεσθαι όσο και η εσωτερική μας παρόρμηση να εκφρασθούμε για τη μεταβολή που συντελείται και επηρεάζει άμεσα και καθοριστικά τη ζωή και τις προοπτικές όλων.

Ένα από τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίσαμε αρχίζοντας την εργασία αυτή, ήταν το μεγάλο εύρος της θεματολογίας, η οποία έπρεπε να καλυφθεί επαρκώς, η δε επιλογή μας να διαρθρώσουμε τα κεφάλαια και να παρουσιάσουμε τα ειδικότερα ζητήματα, καθιστούσε το πρόβλημα μεγαλύτερο. Η συγκρότηση συνολικής αντίληψης της σύγχρονης πραγματικότητας προϋποθέτει ολοκληρωμένη προσέγγιση των βασικών παραμέτρων της, δηλαδή, προσέγγιση μιας ευρύτατης θεματολογίας, η οποία πιστεύουμε ότι δίδουμε μια εικόνα, κατά το δυνατόν, ολοκληρωμένη, κάνοντας παρουσίαση των θεμάτων και της μέχρι σήμερα εξέλιξής τους, σύμφωνα με την υπάρχουσα επιστημονική βιβλιογραφία.

Πρωταρχικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι να δώσει μια αντικειμενική και ολοκληρωμένη εικόνα της σύγχρονης πραγματικότητας και να δημιουργήσει ερεθίσματα για προβληματισμό και όχι να προωθήσει προκατασκευασμένες απόψεις ή να προτείνει έτοιμες λύσεις.

Σήμερα, η ελευθερία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια απειλούνται σοβαρά και θα απαιτηθεί αυξημένη εγρήγορση για την προστασία τους και αυξημένο σθένος για τη διεκδίκηση τους. Σήμερα, ο άνθρωπος διαθέτει σημαντικές δυνατότητες προόδου, ευημερίας και ραγδαίας ανάπτυξης του γνωστικού πεδίου του και της πνευματικής και ηθικής του διάστασης. Αντιμετωπίζει όμως και σοβαρά ενδεχόμενα οπισθοδρόμησης, ευτελισμού και υποταγής σε ένα σύγχρονο πρωτογονισμό. Η σύγχρονη εξέλιξη δημιουργεί νέες ποιότητες και νέες προοπτικές και θέτει τον άνθρωπο μπροστά σε κρίσιμες επιλογές, που θα προσδιορίσουν καθοριστικά το μέλλον του. Οι επιλογές αυτές προϋποθέτουν συ-

νειδητοποίηση και σαφή αντίληψη του κόσμου και της εξέλιξης που συντελείται.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 1^ο

Π Α Γ Κ Ο Σ Μ Ι Ο Π Ο Ι Η Σ Η

1. Εισαγωγικά στοιχεία

Σε όλη τη γνωστή μας ιστορία, επαναλαμβάνεται η ανθρωπινή προσπάθεια επέκτασης στον υπόλοιπο κόσμο με διάφορους τρόπους. Αναπτύχθηκαν αρκετές οικονομικές θεωρίες και πρακτικές για το ελεύθερο εμπόριο στον πλανήτη και τις διεθνείς συνεργασίες, ενώ άλλες παρέμειναν περιορισμένες ή ανενεργές εξαιτίας των ισχυρών ελέγχων, των προστατευτικών εθνικών πολιτικών, των πάσης φύσεως συνόρων και δασμών και φυσικά των διενέξεων και των πολέμων.

Από την αρχαιότητα, με την επεκτατικότητα κάποιων λαών όπως των Ελλήνων, των Ρωμαίων, των Περσών, των Αράβων κλπ, με τις αυτοκρατορίες, τις αποικιοκρατίες, τις εκστρατείες, τις σταυροφορίες, με τον Μ. Αλέξανδρο και την «πολιτιστική» του διαδρομή ή τον Μ. Ναπολέοντα από άλλη διαδρομή και τον Α. Χίτλερ σε «εμπλουτισμένες» διαδρομές, είδαμε την επιδίωξη της επέκτασης των συνόρων δια της «φιλικής» ή αναγκαστικής υποταγής των αδυνάτων μερών σε μια ιδέα (άνισης) διεύρυνσης του ζωτικού χώρου (του πιο ισχυρού). Ο πιο ισχυρός, χρειάζεται σίγουρα τις πρώτες ύλες που ο αδύναμος θα χρειασθεί πολύ αργότερα ή ποτέ.¹

Ανέκαθεν λοιπόν παρέμενε ζωντανή και παραμένει ακόμα και σήμερα η επιθυμία ή η ανάγκη της επέκτασης πέραν των εθνικών ορίων ιδίως προς τις πλούσιες σε πρώτες ύλες ζώνες με μόνη διαφορά

¹ Λάχανη Στέλλα: «Παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ.23

ότι σήμερα η ιδέα της κατάκτησης άλλων χωρών έχει χάσει το ενδιαφέρον της και τη θέση της κατέλαβε η ανάγκη κατάκτησης των αγορών.

Με την είσοδο της βιομηχανικής επανάστασης, η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής αύξησε τις διακρατικές συναλλαγές των προϊόντων, των υπηρεσιών, των πρώτων υλών και των συντελεστών παραγωγής με όρους εμπορίου σχετικού αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Με τη διαμόρφωση τραπεζικού πιστωτικού συστήματος, με τις εμπορικές συμμαχίες και συμφωνίες, τις νομισματικές ενώσεις, με τη διακρατική εξάπλωση των επιχειρήσεων, η ανάγκη κατάκτησης των αγορών είναι πλέον γεγονός.

Είδαμε στον 20^ο αιώνα συνεργασίες κρατών σε πολεμικές επιχειρήσεις, τη βίαιη επιχείρηση του Αδόλφου Χίτλερ να δημιουργήσει με τον δικό του τρόπο έναν ενιαίο παγκόσμιο χώρο, είδαμε πολιτικά συστήματα να οραματίζονται την παγκόσμια επικράτηση, την μεταπολεμική διαίρεση του κόσμου γύρω από τους δύο πόλους (Η.Π.Α. - Σοβιετική Ένωση) σε ένα παράλληλο και αντιπαρατιθέμενο δίδυμο, είδαμε παρελάσεις δικτατόρων με έξωθεν (της χώρας τους) στηρίγματα έναντι υποσχετικών προνομιακών συναλλαγών.²

Η ελεύθερη απόφαση κάποιων κρατών της Ευρώπης για κοινή αγορά και ελεύθερες συναλλαγές μεταξύ τους, άλλαξε τις μεθόδους της ανθρωπότητας στις διεθνείς σχέσεις με τη δημιουργία επί ίσοις όροις μιας ένωσης ειρηνικής συνεργασίας χωρών χωρίς σύνορα για το συνολικό καλό του χώρου.

Δημιουργήθηκαν βεβαίως και άλλες λιγότερο έντονες ή θεαματικές ενώσεις κρατών (στην Αφρική, στην Ασία, στην Αμερική). Έχουν δε υπογραφεί μεταξύ χωρών, ενώσεων, επιχειρηματιών, ατόμων, τόσα πολλά πρωτόκολλα και συμβόλαια συνεργασίας στις διακρατικές σχέσεις με επιτάχυναμένη την «παραγωγή» τους τα τελευταία χρόνια, ώστε οι ίδιοι που τα υπέγραψαν να μη γνωρίζουν πλέον τι ακριβώς υπέγραψαν και αν είναι καλό ό,τι υπέγραψαν σε σύγκριση με ό,τι δεν υπέγραψαν.

² Λάχανη Στέλλα: «Παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ.24

Όγκοι συμβολαίων, συμφωνιών, πρωτοκόλλων έγιναν ένα βαρύ φορτίο στις διεθνείς συναλλαγές. Τα ογκώδη συμβόλαια και πρωτόκολλα σε διάφορες γλώσσες και με διάφορες νομικές ρήτρες, με την ταχύτητα που τρέχει ο κόσμος, δημιούργησαν σήμερα έναν λαβύρινθο στις διεθνείς συνεργασίες και συναλλαγές. Πολυποίκιλα εξάλλου και υψηλά κυβερνητικά δασμολόγια που διαστρεβλώνουν τα κοστολόγια και τα τιμολόγια, εμποδίζουν τον διεθνή ανταγωνισμό και την απρόσκοπτη ροή των προϊόντων και υπηρεσιών και τον σχηματισμό τιμών προσιτών στην αγοραστική δύναμη των καταναλωτών χαμηλών εισοδημάτων.

Σίγουρα, ο κόσμος δεν μπορεί να λειτουργήσει πλέον με τον σημερινό τρόπο διεθνών συναλλαγών. Οι διακρατικές σχέσεις, συχνά φαίνεται να λειτουργούν εναντίον των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Η οικονομία, βαριά άρρωστη, δεν αντιδρά πλέον στις κυβερνητικές προσκλήσεις για ανάπτυξη.

Και φθάνουμε στην επανάσταση της τεχνολογικής επικοινωνίας, της κοινωνίας της πληροφορικής και των πληροφοριών, χάριν της οποίας μπορεί η ανθρωπότητα να ενοποιηθεί, να αποκτήσει μια κοινή γλώσσα συνεννόησης, κατανόησης και ειρηνικής δημιουργίας για το γενικό καλό, χωρίς πρωτόκολλα, πράκτορες και μυστικές συνεννοήσεις, κυβερνητικές παρεμβολές και κρατικές αντιπαραθέσεις. Σ' ένα κόσμο χωρίς σύνορα και κρατικά εμπόδια, η οικονομία καλείται να μαζέψει τα κομμάτια της και να γίνει ενιαία, η ανθρώπινη δραστηριότητα να επεκταθεί προς κάθε κατεύθυνση και οι κοινωνίες να επιδιώξουν την ευημερία τους σε συνεργασίας μεταξύ τους. Και η ένωση αυτή ονομάστηκε «παγκοσμιοποίηση». Μία έννοια για την οποία ο καθένας μας θα μπορούσε να δώσει το δικό του ορισμό και περιεχόμενο, ανάλογα πως αυτός την αντιλαμβάνεται, τη μελετά και την εξετάζει.

Με δεδομένο αυτό θα λέγαμε ότι δεν μπορούμε να δώσουμε ένα σαφή ορισμό, κοινά αποδεκτό, θα μπορούσαμε όμως να θεωρήσουμε ως παγκοσμιοποίηση, τη διαδικασία της δημιουργίας ενιαίας παγκόσμιας κοινωνίας και οικονομίας με την ειρηνική διάδοση σε όλον τον πλανήτη και την ελεύθερη αποδοχή και χρήση κοινών κωδίκων

επικοινωνίας και συνεργασίας ενός κόσμου χωρίς σύνορα, διάφορου μιν αλλά με κοινή μοίρα και με κοινές ανάγκες, ώστε να δημιουργηθούν συνθήκες κοινής αντιμετώπισης των αναγκών με την ανακατανομή και τη συνένωση των δυνατοτήτων για το γενικό καλό της ανθρωπότητας.

Θα λέγαμε επίσης ότι η παγκοσμιοποίηση είναι μέσον και στόχος μαζί. Ως μέσον, είναι μια μακρά διαδικασία διαδοχικών εξελίξεων προς την επίτευξη της παγκόσμιας κοινωνίας και οικονομίας που είναι ο στόχος. Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης θα συμπαρασύρει στη δυναμική της όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, θέτοντας τους σε νέα τροχιά, δίνοντας τους νέο προσανατολισμό. Ο κόσμος θα βρεθεί σε ένα νέο κοινωνικό και οικονομικό «σύμπαν» που θα είναι η παγκοσμιοποιημένη οικονομία και κοινωνία.³

Και όλα αυτά θα συμβούν μέσω της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης που χάριν σε αυτή η παγκοσμιοποίηση κατέστη δυνατή, που χάριν σε αυτή δημιούργησε την κοινωνία της πληροφορικής και των πληροφοριών. Το μέσον της παγκόσμιας άμεσης επικοινωνίας για όλους τους πολίτες της γης επιτεύχθηκε και από αυτή την τεχνολογική δυνατότητα να συνενώνει γύρω της την προϋπάρχουσα ανθρώπινη επιθυμία για επικοινωνία.

2. Παγκοσμιοποίηση και αίτια δημιουργίας της

Με τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, την κατάρρευση του σοβιετικού μοντέλου, την στρατιωτική υπεροχή των Η.Π.Α. έναντι άλλων δυνάμεων και την επικράτηση του δυτικού μοντέλου κοινωνίας ένα νέο παγκόσμιο καθεστώς διαμορφώθηκε που μετέβαλε τα δεδομένα των σχέσεων μεταξύ των κρατών. Νέες δυνατότητες προέκυψαν για τις οικονομικές και τις πολιτικές δυνάμεις των κοινωνιών από τη συμμετοχή τους στο διεθνές περιβάλλον. Έτσι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου εγκαινίασε ουσιαστικά τη Νέα εποχή που θα χαρακτηρίσει τον 21^ο αιώνα. Σαρωτικές αλλαγές, οικονομικές και κοι-

³ Λάχανη Στέλλα: «Παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ.17

νωνικές, επιτελούνται ήδη, η ροή των γεγονότων έχει επιταχυνθεί.

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει διαταράξει τη παραδοσιακή λογική των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με την οποία οι διεθνείς σχέσεις λειτουργούσαν με κριτήριο τα εθνικά σύνορα και μόνο αυτά.

Η παγκοσμιοποίηση πλέον παραμερίζει τα σύνορα αυτά, τα υπερπηδά μέσα από τα δίκτυα επικοινωνίας και ανταλλαγών που αναπτύσσονται μεταξύ των κοινωνιών. Η τεχνολογία είναι ο κυρίαρχος παράγοντας όλων των αλλαγών. Έτσι για άλλη μια φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας η τεχνολογία καθόρισε την εξέλιξη της κοινωνίας και το άνοιγμα των συνόρων, όπως και κατά την βιομηχανική επανάσταση που η τεχνολογία με τον ίδιο τρόπο επέβαλε και οδήγησε σε μια σειρά από καινοτομίες.⁴

Τα κράτη βρίσκονται πλέον αντιμέτωπα με την ανάπτυξη μιας διεθνικής κοινωνίας στην οποία αναπτύσσονται οικονομικές και επικοινωνιακές στρατηγικές που διαφεύγουν από τον έλεγχο της πολιτικής τους. Οι πολυεθνικές εταιρείες υλοποιούν το μεγαλύτερο μέρος των διεθνών επενδύσεων, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο κινείται με κερδοσκοπική λογική, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελούν πλέον ένα χώρο διαμόρφωσης πολιτικής. Παράλληλα, οι δυνατότητες των ηλεκτρονικών δικτύων οδηγούν στην ανάπτυξη επικοινωνίας και ανταλλαγών μεταξύ των ιδιωτών πέρα από τους περιορισμούς της κρατικής επικράτειας. Προβλήματα όπως η μόλυνση του περιβάλλοντος ή τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορούν πλέον να διεθνοποιηθούν με μεγαλύτερη ευχέρεια. Η κίνηση των ιδεών μπορεί να αξιοποιεί τα νέα κανάλια επικοινωνίας και το φιλελεύθερο πλαίσιο της αγοράς.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο σχέσεων κινείται η παγκοσμιοποίηση η οποία χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη των οικονομικών, πολιτικών και γενικότερα πολιτισμικών σχέσεων σ' έναν ενιαίο, παγκόσμιας εμβέλειας, χώρο. Θα λέγαμε λοιπόν ότι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης είναι σύνθετο. Όλες οι πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας

⁴ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.8

πλέκονται στην εξέλιξη του.

Η παγκοσμιοποίηση υλοποιείται στην οικονομία, επηρεάζει καταλυτικά τον πολιτισμό, ενώ στηρίζεται ουσιαστικά στην τεχνολογική εξέλιξη.

Πιο συγκεκριμένα όταν αναφερόμαστε στις οικονομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών εννοούμε αφ' ενός μεν την ελεύθερη κίνηση του κεφαλαίου, και ειδικότερα τη δυνατότητα των επενδυτών, επιχειρήσεων και ιδιωτών να χρηματοδοτούνται και να επενδύουν χωρίς τη διαμεσολάβηση κρατικών φορέων, αφ' ετέρου την άμεση υλοποίηση των εμπορικών ανταλλαγών χωρίς δασμολογικούς και άλλους εθνικούς περιορισμούς.

Αναφερόμενοι στις πολιτισμικές σχέσεις εννοούμε την ελεύθερη επικοινωνία και επιρροή όλων των εκφράσεων του πολιτισμού, υλικού και πνευματικού (ιδέες, τρόποι ζωής, αξίες, έργα, προϊόντα) σ' έναν ενιαίο χώρο. Ειδικότερα δε την παραγωγή των έργων του πολιτισμού με προορισμό την παγκόσμια κατανάλωση. Η εξέλιξη των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η επιρροή τους αποτελεί εδώ όχι μόνο ένα μέσο διευκόλυνσης, αλλά και ένα ξεχωριστό πεδίο ανάλυσης.⁵

Τέλος αναφερόμενοι σε έναν ενιαίο παγκόσμιο χώρο εννοούμε ότι η επικοινωνία και οι ανταλλαγές θα αναπτύσσονται, σε ένα νέο χώρο, χωρίς σύνορα, που δεν θα ελέγχεται πλέον από την κρατική εξουσία.

Τα κύρια αίτια που οδήγησαν στην παγκοσμιοποίηση εντοπίζονται κυρίως στην τεχνολογική εξέλιξη. Ωστόσο, η επιστήμη παραδέχεται την αλληλεπίδραση των κοινωνικών αναγκών και των επιστημονικών ανακαλύψεων. Και αυτό γιατί δεν είμαστε σίγουροι αν η τεχνολογική εξέλιξη επέφερε όλες αυτές τις αλλαγές ή αν οι κοινωνικές ανάγκες που διαμορφώθηκαν αναζήτησαν λύσεις και αλλαγές μέσα από την τεχνολογία. Όποια όμως και αν είναι η αιτία το αποτέλεσμα παραμένει το ίδιο.

Η τεχνολογία εισέβαλε στη ζωή μας και την άλλαξε καθορι-

⁵ Δαμτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.20

στικά. Σημαντικός παράγοντας στην εξέλιξη αυτή είναι η ανάδειξη της αξίας της επικοινωνίας. Πλέον τα νέα μέσα επικοινωνίας Η/Υ, Internet, δορυφορική εικόνα και ήχος, έσπασαν το φράγμα του χρόνου και του τόπου και ενοποιούν τον κόσμο του 21^{ου} αιώνα. Οι γνώσεις, οι εικόνες, τα γεγονότα απ' όλο τον κόσμο μεταφέρονται με ταχύτατους ρυθμούς μπροστά μας και αυτό είναι σημαντικό στοιχείο γιατί όχι μόνο βοηθούν στην εκβάθυνση των γνώσεών μας αλλά πλέον η πληροφορία εντάσσεται πλέον στην παραγωγική διαδικασία ως εμπορεύσιμο προϊόν. Και αυτό σημαίνει τη δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς που η παραγωγή ενός προϊόντος προσανατολίζεται πλέον για παγκόσμια κατανάλωση και όχι στα στενά όρια των κρατών.

Η τεχνολογία της πληροφορίας δηλαδή με άλλα λόγια επηρέασε καταλυτικά και την οικονομία των κρατών. Πλέον πολλές πολυεθνικές επιχειρήσεις δημιουργούν ένα παγκόσμιο δίκτυο παραγωγής και εμπορίας, και σημαντικό μέρος των συναλλαγών τους γίνεται ανάμεσα στις θυγατρικές εταιρείες τους. Η διαδικασία παραγωγής ενός προϊόντος δεν υλοποιείται σε μια μόνο χώρα αλλά οργανώνεται ανάλογα με τα πλεονεκτήματα που προσφέρει ο ενοποιημένος χώρος. Το άνοιγμα των αγορών (κατάργηση των δασμολογικών και άλλων προστατευτικών εμποδίων) και η άμεση πληροφόρηση επιτρέπουν στις πολυεθνικές επιχειρήσεις άλλοτε τη μαζική παραγωγή, εκμεταλλεόμενες τις οικονομικές συνθήκες κάθε χώρας, άλλοτε δε την εξατομικευμένη (κατά χώρα) παραγωγή, εκμεταλλεόμενες τις εθνικές ιδιαιτερότητες.

Η εισαγωγή χιλιάδων νέων προϊόντων και υπηρεσιών είναι πλέον γεγονός και μαζί τους κουβαλούν και έναν νέο τρόπο σκέψης, μια νέα κουλτούρα. Και εδώ επέρχεται η παγκοσμιοποίηση στον τομέα του πολιτισμού. Νέοι τρόποι ζωής, νέα πρότυπα, νέοι τρόποι σκέψης και δράσης εισβάλλουν στις παραδοσιακές κοινωνίες και σπάζουν του φραγμούς κάθε συντηρητικής κοινωνίας. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με τον κυριολεκτικό βομβαρδισμό εικόνας και ήχου τις εθνικές κουλτούρες και σαν αποτέλεσμα αυτού τρόπος ζωής και ιδέες ευθυγραμμίζονται. Η εθνική γλώσσα πλέον απονευρώνεται αφού όλα τα προϊόντα και υπηρεσίες υιοθετούν όχι μόνο ένα συγκεκριμένο μοντέλο σκέψης

και κοινωνικής οργάνωσης αλλά και την αγγλική γλώσσα που το αντιπροσωπεύει.⁶ Αν κοιτάξουμε γύρω μας κατά κύριο λόγο τα περισσότερα προϊόντα έχουν ξένο όνομα, οι πινακίδες των καταστημάτων φέρουν ξένους τίτλους, οι βιτρίνες, οι διαφημίσεις προδίδουν έναν άλλο τρόπο ζωής, η γλώσσα αλλοιώνεται από ξενόφερτα στοιχεία, ο τρόπος ζωής ευθυγραμμίζεται σε άλλα πρότυπα (υπερκατανάλωση), ο τρόπος σκέψης αλλάζει, οι εθνικές ιδιαιτερότητες παραμερίζονται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Σοβιετική Ένωση. Μετά το 1991 που επήλθε η διάσπασή της, η χώρα άλλαξε πρόσωπο. Ένα νέο είδος πολιτισμού και κουλτούρας εισέβαλε στους κόλπους της με αποτέλεσμα μαζί με την διάσπαση της επήλθε και ολοκληρωτική αλλαγή του τρόπου ζωής. Ο στερημένος λόγω παραδόσεων, πολιτικής ιδεολογίας και κουλτούρας τρόπος ζωής αντικαταστάθηκε με αυτό του δυτικού κόσμου φέρνοντας μαζί αλλαγή σε όλους του τομείς της ζωής, αλλάζοντας στην κυριολεξία τον τρόπο σκέψης και ενέργειας των κατοίκων της.

3. Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης

Αβίαστα συνάγεται το συμπέρασμα από όσα έχουν προαναφέρει ότι οι αλλαγές και οι μεταβολές που φέρει η τεχνολογία και μέσω αυτής η παγκοσμιοποίηση, έχουν επιπτώσεις που αφορούν την ικανότητα των κρατών να διατηρήσουν την εθνική τους κυριαρχία.

Και αυτό διότι οι προϋποθέσεις της εθνικής κυριαρχίας κλονίζονται από την αποδέσμευση των οικονομικών εξελίξεων και της επικοινωνίας από τον έλεγχο της επικράτειας. Το σύγχρονο κράτος δεν ελέγχει σήμερα ούτε τις πολυεθνικές επιχειρήσεις ούτε τις δορυφορικές μεταδόσεις ούτε την κίνηση του χρήματος. Η πολιτική του εξαρτάται από την υιοθέτηση συγκεκριμένων κριτηρίων που επιβάλλονται από την παγκόσμια αγορά. Και βέβαια η αποδέσμευση από την εθνική κυριαρχία δεν σταματά εδώ.

Μια σειρά μη κυβερνητικών οργανώσεων, που εμπλέκονται στο χώρο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ελέγχει την

⁶ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.23-24

εσωτερική πολιτική των κρατών. Πρόσφατο παράδειγμα στη χώρα μας το γνωστό ζήτημα της Βασιλικής περιουσίας, ζήτημα για το οποίο αποφάνθηκε το Διεθνές Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και όχι τα Ελληνικά Δικαστήρια.

Ο καθορισμός πλέον της τιμής των πρώτων υλών, στοιχείο επιβίωσης πολλών χωρών του Τρίτου Κόσμου, δεν εξαρτάται άμεσα από τα κράτη αλλά από τις τιμές των διεθνών αγορών. Στοιχείο με θετικά αλλά και αρνητικά αποτελέσματα. Οι τιμές λόγω ανταγωνισμού αυξομειώνονται ή διατηρούνται σε χαμηλά επίπεδα και αυτό είναι θετικό για την εκάστοτε βιομηχανία. Από την άλλη όμως μεριά το άνοιγμα των συνόρων και η υποχώρηση του κρατικού ελέγχου δημιούργησαν κενά εξουσίας, που ευνόησαν και ευνοούν την εγκληματική δραστηριότητα (μαφία, εμπόριο όπλων - ναρκωτικών).

Σε ό,τι αφορά τη διατήρηση της ειρήνης υποστηρίζεται ότι η παγκοσμιοποίηση θα συντελέσει στην εδραίωση της ειρήνης και της δημοκρατίας. Πράγματι στις χώρες που αναπτύσσεται η παγκοσμιοποίηση δεν υπήρχαν ούτε υπάρχουν στρατιωτικές διενέξεις. Οι μόνες συγκρούσεις υπάρχουν είναι εκείνες των οικονομικών αντιπαραθέσεων.

Βέβαια, η παγκοσμιοποίηση υλοποιείται κατά κύριο λόγο στην τριάδα Η.Π.Α. - Ευρωπαϊκή Ένωση - Ιαπωνία. Οι χώρες στις οποίες αναπτύχθηκαν και αναπτύσσονται νέες σφοδρές συγκρούσεις, όπως η Γιουγκοσλαβία, Ιράκ, Ιράν κ.τ.λ. είναι αυτές που βρίσκονται στο περιθώριο της παγκοσμιοποίησης. Αποδεικνύεται λοιπόν ότι η σχέση ειρήνης και παγκοσμιοποίησης είναι θετική, αφού η πύκνωση των ανταλλαγών και της επικοινωνίας συντελεί στη δημιουργία δεσμών και κοινών συμφερόντων που αντιστρατεύονται τον πόλεμο.

Παράλληλα, η εδραίωση της δημοκρατίας ενισχύθηκε περισσότερο από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και λιγότερο από τη συμβολή της παγκοσμιοποίησης. Καθοριστικός παράγοντας στη σχέση της ειρήνης και της δημοκρατίας με την παγκοσμιοποίηση είναι η άνιση κατανομή των πλεονεκτημάτων της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή της αύξησης του όγκου του διεθνούς εμπορίου και των διεθνών επενδύσεων. Η όξυνση της ανισότητας και η συνεχιζόμενη φτώχεια δεν ευνοούν την

ανάπτυξη της δημοκρατίας και εντείνουν τα διάφορα εθνικιστικά κινήματα, δημιουργώντας έτσι ενδοκρατικές συγκρούσεις.

Ωστόσο, οι χώρες της Ασίας που εντάχθηκαν με επιτυχία, τουλάχιστον μέχρι τη χρηματιστική κρίση του 1988, στην παγκόσμια αγορά, όπως η Κορέα, η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη κτλ., δεν ευθυγράμμισαν τα καθεστώτα τους με τα δυτικά πρότυπα. Η σχέση της δημοκρατίας με την παγκοσμιοποίηση δεν είναι, αυτονόητη ούτε όμως ανταγωνιστική. Η ανάπτυξη των διεθνών δικτύων επικοινωνίας ευνοεί τον έλεγχο της κρατικής αυθαιρεσίας, διευκολύνει την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων, παρέχει εναλλακτικά πρότυπα.⁷

Έτσι λοιπόν θα λέγαμε ότι η παγκοσμιοποίηση δεν αφορά μόνο την αγορά. Το άνοιγμα της κοινωνίας στην πληροφόρηση, στη γνώση και στα δίκτυα που την υπηρετούν επηρεάζει τις αντίστοιχες πολιτικές και κοινωνικές δομές. Οι δορυφορικές μεταδόσεις ειδήσεων ενισχύουν την ελευθερία του τύπου, το Ίντερνετ διευκολύνει την αμφίδρομη επικοινωνία αλλά και ορισμένες εμπορικές συναλλαγές που διαφεύγουν του κρατικού ελέγχου, τα πρότυπα των ΜΜΕ επιβάλλουν την εισαγωγή προϊόντων. Τέλος, το διεθνές κεφάλαιο δεν επενδύσει αν δεν εξασφαλιστούν οι προϋποθέσεις πολιτικής σταθερότητας, οικονομικής ελευθερίας και τεχνολογικών υποδομών.

Μπροστά σε αυτό το ομογενοποιημένο και απαιτητικό διεθνές περιβάλλον, ορισμένες πολιτικές ηγεσίες προτιμούν να διατηρήσουν αρνητική στάση. Οι αντιδράσεις είναι είτε άμεσες, όπως στη Λιβύη, στο Σουδάν και στο Ιράν, είτε έμμεσες όπως στις νεοσύστατες χώρες που δημιουργήθηκαν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και εκφράζονται με έντονες εθνικιστικές τάσεις.⁸

Οι έντονες αυτές εθνικιστικές τάσεις, οι οποίες εκφράζονται με την πρόταξη της εθνικής ταυτότητας, θα λέγαμε ότι αποτελούν ένα αμυντικό χαρακώμα για τα κράτη αυτά για αόρατους εχθρούς. Το πραγματικό όμως πρόβλημά τους είναι η αδυναμία τους να μετέχουν ουσιαστικά στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία λόγω του ότι π.χ. δεν

⁷ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.24-25

⁸ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.28

έχουν πολιτική σταθερότητα ή οικονομική ελευθερία ή σωστή οικονομία ή ακόμα και τεχνολογία αναπτυγμένη. Έτσι κρύβονται πίσω από την δήθεν εθνική τους ταυτότητα, την θρησκεία, το δίκαιο, την ηθική και βρίσκουν συνεχώς αιτίες για συγκρούσεις, εξεγέρσεις και πολεμικές διενέξεις για να εξασφαλίσουν με το έτσι θέλω τα πλεονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης, χωρίς όμως να ενταχθούν μέσα σ' αυτή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό του Ιράκ και των συχνών συγκρούσεών του με τις Η.Π.Α. μια ισχυρότατη δύναμη η οποία προσπαθεί να επιβληθεί στην παγκόσμια αγορά. Το Ιράκ αρνείται πεισματικά να συμμετάσχει στην παγκοσμιοποίηση προβάλλοντας συνεχώς το εθνικιστικό του φρόνιμα, ενώ από την άλλη αναζητά το ξένο κεφάλαιο με την προϋπόθεση ότι θα υπάρχει κρατικός παρεμβατισμός. Ως χώρα το Ιράκ δεν έχει και πολλά να προσφέρει εκτός του «μαύρου χρυσού» που είναι και το μήλο της Έριδος. Δεν υπάρχει η υλικοτεχνική υποδομή, ούτε πολιτική και οικονομική σταθερότητα. Η αδυναμία του λοιπόν είναι φανερή για τη συμμετοχή του στην παγκοσμιοποιημένη κοινότητα. Επιπλέον θέλει να κρατήσει την εθνική του κυριαρχία, κάτι που όπως προείπαμε, κλονίζεται από την αποδέσμευση των οικονομικών εξελίξεων και της επικοινωνίας από τον έλεγχο της επικράτειας.

Πλέον τούτων θα πρέπει να πούμε ότι η παγκοσμιοποιημένη κοινωνία δεν αναιρεί τη βασική της αντίθεση μεταξύ της ηγεμονικής δομής που τη διέπει και του κράτους ως βασικής μονάδας των διεθνών σχέσεων. Η δυναμική αυτή της αντίθεση είναι η ακόλουθη: Η ηγεμονική δομή ενισχύει την παγκοσμιοποίηση ενώ παράλληλα η παγκοσμιοποίηση επηρεάζει την ηγεμονική δομή, δημιουργώντας νέες εξουσίες, συγκρούσεις και πιθανή αλλαγή ισορροπιών.

Τα κράτη που συμμετέχουν στην ηγεμονική δομή έρχονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους είτε για να διατηρήσουν την υφιστάμενη ισορροπία είτε για να αυξήσουν την επιρροή τους. Στον αγώνα αυτό τα ισχυρά κράτη τείνουν να καταφύγουν στην πολιτική ισχύος. Η πολιτική ισχύος δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στα πλαίσια της ηγεμονικής δομής, διότι καταργεί τα πλεονεκτήματα της παγκοσμιοποίησης. Η προσφυγή, για παράδειγμα στην απειλή χρήσης βίας ή στον πόλεμο μεταξύ

των μεγάλων δυνάμεων θα οδηγούσε σε πτώση των χρηματιστηριακών αξιών, στο κλείσιμο των αγορών, στη μείωση του διεθνούς εμπορίου. Με άλλα λόγια, θα επέφερε ανεπανόρθωτη ζημιά στο φιλελεύθερο μοντέλο της αγοράς και της κοινωνίας.

Τα κράτη καταφεύγουν ως εκ τούτου στην πολιτική ισχύος μόνο περιφερειακά (περίπτωση Ιράκ), σε περιοχές δηλαδή που δεν έχουν ενταχθεί στην παγκοσμιοποιημένη λογική του συστήματος. Ούτε όμως αυτή η πολιτική είναι άμοιρη συνεπειών. Οι περιφερειακές συγκρούσεις κλονίζουν τις σχέσεις ισορροπίας μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων. Η στάση της Ρωσίας, της Κίνας και της Γαλλίας στην επιδρομή των Η.Π.Α. κατά του Ιράκ το Δεκέμβριο του 1998, αλλά και στις μέρες η στάση των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης το αποδεικνύει. Η συνύπαρξη πολιτικής ισχύος και παγκόσμιας αγοράς είναι συγκρουσιακή.⁹

4. Αντιστάσεις κατά της παγκοσμιοποίησης

Η διάβαση στο μέλλον, περνά αναγκαστικά από στενωπό. Και αυτή η στενωπός είναι οι φωνές εναντίον της παγκοσμιοποίησης, οι οποίες πολλές φορές είναι ισχυρότερες από τις φωνές που είναι υπέρ της. Αυτό συμβαίνει ίσως για τους εξής λόγους:

(1) Δεν προωθούνται οργανωμένα κυβερνητικά σχέδια, διότι δεν έχει διαμορφωθεί σαφής άποψη ως προς το μέλλον.

(2) Κάποιες αποσπασματικές εικόνες από το μέλλον, φοβίζουν με τον τρόπο που διαδίδονται.

(3) Οι πολιτικοί βλέπουν τον κίνδυνο της επιβίωσης τους, τουλάχιστον όπως μέχρι σήμερα υπήρξαν και δεν επιχειρούν το πέρασμα σε έναν κόσμο που ανησυχούν ότι δεν τους ευνοεί (το ένστικτο της αυτοσυντήρησης).

(4) Βρίσκονται εν εξελίξει ισχυρά συμφέροντα τα οποία δρουν και μεγαλουργούν σε συγκυριακό περιβάλλον και δεν ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με μακρύτερους ορίζοντες, οι οποίοι εξάλλου δεν τους ευ-

⁹ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.29-30

νοούν εκ του ασφαλούς.

(5) Δεν είναι έτοιμη και οργανωμένη η ευρεία υποδομή των περιφερειών, ούτε και η έννοια της έκτασης της περιφέρειας, η οποία, για τις ενώσεις κρατών, περιφέρειες είναι τα κράτη-μέλη, για τα κράτη, οι τοπικές αυτοδιοικήσεις (ή τα ομόσπονδα κράτη), ενώ για τα μεγάλα ακανή κράτη (Ρωσία, Κίνα, Γαλλία, κ.λ.π.) δύσκολα διασπάται σε περιφέρειες η κεντρική εξουσία.

(6) Για κάποιες χώρες, φαντάζει αδιανόητη η ιδέα της παγκοσμιοποίησης λόγω συρράξεων και πολέμων ή λόγω του ότι ο βαθμός κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης είναι σε πρωτόγονα ή προγενέστερα επίπεδα.

(7) Σε κάποιες χώρες βλέπουν την παγκοσμιοποίηση φιλύπτα και ως οδοστρωτήρα που σαρώνει όλα τα καλά.

(8) Η «διανομή» των νέων ρόλων είναι αρκετά επώδυνη διαδικασία, ενώ οι υπάρχοντες διεθνείς οργανισμοί δεν έχουν ακόμη αναμορφωθεί, συγκροτηθεί και τοποθετηθεί σχετικά με την παγκοσμιοποίηση.

(9) Ο κόσμος, παρά τις φιλολογικές τοποθετήσεις, παραμένει ακόμα προσκολλημένος στις παλαιές τάσεις.

(10) Εσφαλμένα (ή εκ του πονηρού) η παγκοσμιοποίηση ταυτίζεται μόνο με τις «κακές» αγορές χρήματος και κεφαλαίου και τους «κακούς» κερδοσκόπους.

(11) Η παγκοσμιοποίηση, μέσω αναπτυσσόμενης φιλολογίας και κριτικής, συνδέεται με μίαν εφιαλτική τεχνολογική εξέλιξη που προκαλεί τρόμο, καθώς εικάζεται ότι μέσω αυτής επιδιώκεται κάποια απροσδιόριστη αλλά ύποπτη υποδούλωση των λαών.

(12) Η κοινωνία της πληροφορικής και των πληροφοριών απαιτεί την εκτεταμένη πραγματοποίηση της τεχνολογικής υποδομής αλλά και την εξοικείωση του κόσμου σε αυτήν, επομένως, συνεπάγεται κόστος και γενικευμένη προσπάθεια.

(13) Το στρατιωτικό κατεστημένο, παγκοσμίως, αισθάνεται ότι παραγκωνίζεται σε έναν κόσμο χωρίς σύνορα και «εχθρούς».

(14) Είναι έντονη η φημολογία ότι η φτωχοί θα γίνουν φτωχό-

τεροι και οι πλούσιοι πλουσιότεροι με την παγκοσμιοποίηση.

Οι ωδίνες, γενικώς, της γέννησης ενός άλλου μέλλοντος, είναι ισχυρές και φημολογείται ότι το νέο μέλλον θα γεννηθεί ως τέρας, ώστε να υπάρχει άλλοθι που δεν αποφασίζονται οι κατευθύνσεις προς έναν κόσμο που αναιρεί τον παλαιό.¹⁰

Οι χώρες που θα έπρεπε να προώθησουν την παγκοσμιοποίηση, οι οποίες δεν είναι άλλες από τις αναπτυγμένες, δεν φαίνονται να αναλαμβάνουν γενικευμένη δράση ώστε να τεθεί το σημείο εκκίνησης παγκοσμίως, για να έχει νόημα η παγκοσμιοποίηση. Ο υπόλοιπος κόσμος, στερείται της δυνατότητας να αναπτυχθεί μόνος του αλλά και οι αναπτυγμένες χώρες για να βρουν νέα διέξοδο στην οικονομική τους πώλωση, χρειάζονται τον υπόλοιπο κόσμο. Επομένως, η παγκοσμιοποίηση οφείλει να είναι γενικευμένη προσπάθεια σε όλο τον πλανήτη, πράγμα που δεν επιτυγχάνεται άμεσα.

Αντί της παγκοσμιοποίησης, ως διαδικασία διεύρυνσης για όλους του πεδίου οικονομικής δραστηριότητας, οι αναπτυγμένες χώρες φαίνονται να προτιμούν να επιδίδονται: σε επιδείξεις κυβερνητικής ισχύος και συγκινησιακού εθνικισμού, σε εμπορικούς πολέμους, σε απαράδεκτους προστατευτισμούς στους οποίους όλοι θα χάσουν και σε οικονομικές συμπεριφορές του τύπου «ο θάνατος σου η ζωή μου», όπως είναι οι σχέσεις Η.Π.Α. - Ιαπωνίας.

Βεβαίως, σε έναν κόσμο σύγχυσης σχετικά με την παγκοσμιοποίηση και με άγνωστο το νέο μέλλον, κάποιοι επωφελούνται έξυπνα τρέχοντας από αγορά σε αγορά κερδοσκοπώντας ανενόχλητα. Αλλά χάριν αυτών, αιωρείται στην ατμόσφαιρα του πλανήτη αθέατο ένα τεράστιο κεφάλαιο το οποίο, ή θα εξανεμισθεί στους πέντε ανέμους, ή θα πατήσει κάποτε στη ΓΗ για να χρηματοδοτήσει την ανάπτυξη και την παγκοσμιοποίηση.

Για να χρηματοδοτήσει την παγκόσμια ανάπτυξη και σε συνθήκες ασφάλειας το συσσωρευθέν παγκόσμιο κεφάλαιο, οφείλουν οι κυβερνήσεις, να δράσουν γρήγορα και προς τη σωστή κατεύθυνση, με

¹⁰ Λάχανη Στέλλα «Παγκοσμιοποίηση νέα ανάπτυξη για έναν νέο αιώνα», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1999, σελ. 35-36

άλλους τρόπους και νέες ιδέες (οι έλεγχοι των αγορών αποτελούν παλαιές ιδέες) διαφορετικά θα παγιώνονται τα συγκυριακά κερδοσκοπικά φαινόμενα. Θα συσσωρεύεται το βάρος στο άρμα της παγκοσμιοποίησης καθιστώντας την αργή και δυσκίνητη προς το μέλλον.¹¹

Πλέον τούτων πρέπει να πούμε ότι η παγκοσμιοποίηση άρχιζε μέσα σε έναν κόσμο με τις σημερινές πάσης φύσεως διαιρέσεις, ανισότητες και αγκυλώσεις και με διάσπαρτες τις εστίες συρράξεων στον πλανήτη. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, οι εξελίξεις είναι φυσικό και επόμενο να μην αναμένονται αισιόδοξες. Διαμορφώνουν δηλαδή ένα σενάριο μάλλον απαισιόδοξο και αυτό γιατί:

- Οι τεχνολογικές εταιρείες επεκτείνουν τα δίκτυα επικοινωνίας, οι κερδοσκόποι επιτίθενται ηλεκτρονικά στις αγορές (βοηθώντας και τις κυβερνήσεις στη διαχείριση του δημοσίου χρέους), οι επιχειρήσεις ενοποιούνται αφήνοντας πλήθη ανέργων στα χέρια των κυβερνήσεων, οι τράπεζες ανασυγκροτούνται διεθνώς παρακολουθώντας τις δόξες των αγορών χρήματος και κεφαλαίου, οι χώρες βρίσκονται η κάθε μία με το δικό της πρόβλημα.
- Οι αναπτυσσόμενες χώρες σε παρατεταμένη λιτότητα, οικονομικές κρίσεις ή φτώχεια, γίνονται ολοένα και πιο αδύναμες. Αδυνατούν σίγουρα να αναλάβουν τη δημιουργία τεχνολογικών υποδομών ώστε να συνδεθούν ισότιμα στην διαδικασία της παγκοσμιοποίησης.
- Στις αναπτυγμένες χώρες, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βελτιώνουν τις συνθήκες κόστους παραγωγής (το οποίο μετατρέπεται σε κοινωνικό κόστος), αλλά δεν διευρύνονται οι αγορές απορρόφησης της παραγωγής τους. Η ζήτηση στον υπόλοιπο κόσμο μειώνεται, ενώ στις αναπτυγμένες έχει επέλθει ο κορεσμός στην ικανοποίηση των αναγκών και η κοινωνική και εργασιακή ανασφάλεια δεν επιτρέπει την ικανοποίηση πολυτελών αναγκών, στις οποίες απευθύνεται ένα πλήθος πακέτων υπηρεσιών κυρίως.
- Οι πολυεθνικοί κολοσσοί επιτίθενται στη διεκδίκηση αγορών σε έναν ισχυρό ανταγωνισμό μεταξύ τους. Οι κυβερνήσεις επεμβαίνουν

¹¹ Λάχανη Στέλλα «Παγκοσμιοποίηση νέα ανάπτυξη για έναν νέο αιώνα», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1999, σελ. 37

στην «ελεύθερη οικονομία» προστατεύοντας τις εθνικές επιχειρήσεις. Μετά βεβαίως από σταδιακές εξαγορές, συγχωνεύσεις κλπ, θα έχει καθεί η εθνική προέλευση των επιχειρήσεων και οι κυβερνήσεις θα είναι αδύνατο να τις προστατεύσουν στους ανταγωνισμούς τους, αλλά και να τις ελέγξουν.

- Στο σημείο αυτό θα προκύψει ένα νέο κύμα απελευθέρωσης των αγορών. Οι γιγάντιες επιχειρήσεις θα επιβάλλουν νέους όρους, δηλαδή την άρση όσων κανόνων γίνονται εμπόδιο στη δράση τους και τη θέσπιση νέων, ενιαίων σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι κυβερνήσεις στον αναπτυσσόμενο κόσμο αναγκάζονται εκ των πραγμάτων να ενοποιήσουν τις συνθήκες ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας, αλλά συνεχίζουν να βρίσκονται με τα κοινωνικά προβλήματα σε έξαρση και τα δημόσια χρέη διογκωμένα, παρόλο που ο δημόσιος τομέας βαίνει μειούμενος.
- Εξαιτίας των κυβερνητικών ελλειμμάτων και των δημοσίων χρεών, των συναλλαγματικών διαφορών και των αυξομειώσεων των επιτοκίων, τα πολυεθνικά κεφάλαια εξακολουθούν την ίδια γνωστή τους κινητικότητα στις αγορές (συντηρώντας και το τραπεζικό σύστημα), αντί να επενδύονται παραγωγικά.
- Οι κυβερνήσεις χάνουν την οικονομική και κοινωνική εξουσία, χάνουν επίσης την εξουσία φορολόγησης λόγω της πολύ εθνικότητας της παραγωγής, της ταχύτητας των κινήσεων και του ηλεκτρονικού εμπορίου, αλλά και λόγω της ανακατανομής των ρόλων. Οι χώρες χάνουν τις αναπτυξιακές δυνατότητες.
- Οι κερδοσκόποι αφήνουν συντριμμία στις αναδυόμενες αγορές και ματαιώς κάποιες κυβερνήσεις προσπαθούν να υψώσουν προστατευτικά τείχη χωρίς να έχουν πλέον τίποτε σημαντικό να προστατεύσουν, αφού οι δυνάμεις των αγορών τρέχουν εκτός των «τειχών» τους.
- Κοινωνικές αναταραχές, κυβερνητικές κρίσεις, τρομοκρατίες, συγκρούσεις, συρράξεις, τοπικοί πόλεμοι, έχουν πεδία εφαρμογής όχι μόνο στον αναπτυσσόμενο κόσμο, αλλά και στις αναπτυσσόμενες πε-

ριοχές. Οι Η.Π.Α. επιβάλλονται διεθνώς με στρατιωτικά και τεχνολογικά μέσα για να προωθήσουν τα αμερικανικά συμφέροντα, όπως οι ίδιες (και πολύ εσφαλμένα) διακηρύσσουν.¹²

Με τα δεδομένα αυτά που αναφέρουμε ανωτέρω η εξέλιξη αυτή θα είναι δυσάρεστη για όλους και είναι εύλογες οι φωνές αντίστασης κατ' αυτής. Καμμία χώρα δεν θα έχει, τελικά, την τύχη να γλιτώσει αν συνεχιστεί αυτή η κατάσταση. Οι πλούσιες χώρες, απλώς, θα καταρρεύσουν λίγο αργότερα. Αν σκεφτούμε την κατάρρευση του παγκοσμίου οικονομικού συστήματος και τις ανεξέλεγκτες δυνάμεις που θα εξαπολυθούν από κάθε σημείο και προς κάθε κατεύθυνση του πλανήτη, σίγουρα βλέπουμε έναν πλανήτη σε εφιάλτη.

5. Όροι και προϋποθέσεις της παγκοσμιοποίησης

Οι όροι και προϋποθέσεις για να αποδειχθεί θετική η εξέλιξη της παγκοσμιοποίησης όπως αυτή φαίνεται να ξεκίνησε και για να μην πολλαπλασιασθούν τα κόστη των συνεπειών από την καθυστέρηση της αναπροσαρμογής του κόσμου, είναι:

(α) Η άμεση, όχι μείωση αλλά πλήρης εξάλειψη του τεράστιου όγκου παγκοσμίως του δημοσίου χρέους που συγκροτείται από τα χρέη της κάθε χώρας. Ο τεράστιος αυτός όγκος, αφ ενός δυσκολεύει τη χρηματοδότηση της παγκοσμιοποίησης και αφ ετέρου συντελεί στην καθυστέρηση των κυβερνητικών μεταρρυθμίσεων και γενικά των παγκοσμίων αναπροσαρμογών. Εξ άλλου, με τη συρρίκνωση του κράτους και την παγκοσμιοποιημένη παραγωγή και διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών, συρρικνώνεται και η φορολογική εξουσία του κράτους, λαμβάνοντας υπόψη και την αναγκαιότητα εκτροπής της αποταμίευσης από τις σημερινές τοποθετήσεις προς επενδύσεις στις νέες ευκαιρίες της παγκόσμιας οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

(β) Η σταδιακή συγκέντρωση του κόσμου γύρω από τα (3-5) κυρίαρχα νομίσματα και τη συνέχεια καθιέρωση ενός παγκοσμίου νομίσματος.

¹² Λάχανη Στέλλα «Παγκοσμιοποίηση νέα ανάπτυξη για έναν νέο αιώνα», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1999, σελ. 42-43

(γ) Εξάλειψη των «ιδιαιτεροτήτων» κάθε χώρας, με ενοποίηση των κανόνων, των κωδίκων, των ρυθμών, του κόστους, καθώς, οι παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις δεν μπορούν να κινηθούν διεθνώς πηδώντας από τετράγωνο σε τετράγωνο της παγκόσμιας πίστας με κάθε χώρα να «παίζει τη δική της μουσική».

(δ) Παγκόσμιο stop στις συνεχείς αυξομειώσεις των επιτοκίων. Αφού παγκοσμιοποιούνται οι τράπεζες αλλά και οι χρήστες των υπηρεσιών τους, γιατί πρέπει τα επιτόκια να αυξομειώνονται, από τη μια τράπεζα στην άλλη, από τη μια χώρα στην άλλη, από τη μια μέρα στην άλλη; Ένα στεγαστικό δάνειο, γιατί να είναι πιο επαχθείς στην Ελλάδα και πιο ανώδυνο στη Γαλλία ή στη Γερμανία;

(ε) Άμεσες παγκόσμιες αποφάσεις για μείωση των τιμών παγκοσμίως και πραγματική απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου από τις κυβερνητικές παρεμβάσεις και τις επιβαρύνσεις με διάφορες κλίμακες δασμών, κλπ. από χώρα σε χώρα των αγαθών και υπηρεσιών.

(στ) Άμεσες παγκόσμιες αποφάσεις για ενοποίηση των φορολογικών συστημάτων. Τα διάφορα φορολογικά συστήματα θα παρακολουθήσουν την οργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας και της νέας οικονομικής ανάπτυξης με έμφαση τη λειτουργία τους σε περιφερειακά επίπεδα.

(ζ) Οι κυβερνήσεις οφείλουν να επεξεργασθούν και να προωθήσουν γρήγορα στην τοπική αυτοδιοίκηση προγράμματα υποδομής δημιουργίας δικτύων στις χώρες που δεν υπάρχουν. Τα δίκτυα θα συγκλίνουν σε εθνικό επίπεδο πριν συνδεθούν σε παγκόσμιο επίπεδο, με ενδιάμεσο σταθμό τη συγκέντρωση σε επίπεδο ένωσης χωρών (π.χ. Ε.Ε.).

(η) Δημιουργία παγκοσμίων προγραμμάτων εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων μέχρι εξειδίκευσης για όσους επιλέγουν να δραστηριοποιούνται παγκοσμίως, στην αγγλική γλώσσα.

(θ) Προγράμματα απάλυνσης των εξάρσεων: εθνικών, θρησκευτικών, ιστορικών, πολιτιστικών, κλπ. Κάποια από τα ιδιαίτερα εθνικά χαρακτηριστικά, θα βρουν τη θέση τους στα ηλεκτρονικά μου-

σειά ώστε να τα απολαμβάνουν παγκοσμίως όσοι το επιθυμούν και φυσικά ουδείς απαγορεύει την κυριαρχία τους σε τοπικό επίπεδο.

(ι) Άμεση δημιουργία παγκοσμίου οργανισμού τεχνολογικών εφαρμογών. Το άγχος του τεχνολογικού ανταγωνισμού είναι επικίνδυνο όταν πρόκειται για εφαρμογές που αφορούν στην υγεία και στην ασφάλεια των καταναλωτών. Πρόωρες και μη καλά δοκιμασμένες τεχνολογικές εφαρμογές, είναι εστίες υψηλού πλέον κινδύνου.

(ια) Ενοποίηση παγκοσμίως της στρατιωτικής βιομηχανίας με προηγούμενο ανακαθορισμό των στόχων της στρατιωτικής μηχανής για την παγκοσμιοποίηση της.

(ιβ) Προετοιμασία για την ενοποίηση παγκοσμίως των τηλεπικοινωνιών, της δορυφορικής, των επιχειρήσεων του Διαστήματος, της Έρευνας Ανάπτυξης, των επιστημών και της τεχνολογίας, της προστασίας του περιβάλλοντος κ.τ.λ.¹³

6. Οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη

Το κύριο ζητούμενο σήμερα εξακολουθεί να είναι η οικονομική ανάπτυξη. Με όρους παγκοσμιοποίησης, αυτή θα πρέπει να αναζητηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο και όχι πλέον σε εθνικό.

Η έντονη παγκόσμια αλληλεξάρτηση δημιουργεί νέες συνθήκες, ευνοϊκές και όχι, ανάπτυξης. Οπότε, το ζήτημα που τίθεται είναι: ποιες είναι οι νέες συνθήκες που διαμορφώνονται και τι είδους οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί σε αυτές, καθώς, από μόνη της η παγκοσμιοποίηση δεν είναι αυτόματος πιλότος που οδηγεί κατ' ανάγκην και κατ' ευθείαν στην ανάπτυξη. Μια σειρά στρατηγικών επιλογών προηγούνται να γίνουν ώστε να οργανωθεί η ανάπτυξη στην περιοχή που αποφασίζει πραγματικά να αναπτυχθεί.

Ο στόχος της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης όντας η παγκοσμιοποιημένη οικονομία και κοινωνία, η ανθρωπινή επινοητικότητα έχει την ευχέρεια να αναζητήσει και να δημιουργήσει τις συνθήκες ανάπτυξης, μεταξύ διαδικασίας και στόχου. Εμείς προτείνουμε την οι-

¹³ Λάχανη Στέλλα «Παγκοσμιοποίηση νέα ανάπτυξη για έναν νέο αιώνα», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1999, σελ. 45-46

κονομική και κοινωνική ανάπτυξη παγκοσμίως και σε περισσότερα από ένα επίπεδα, υπό τον όρο της συμμετοχής όλου του κόσμου, για την διεύρυνση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων, ξεκινώντας από τη βάση που είναι μια δυναμική περιφερειακή δραστηριοποίηση.

Εάν επιχειρηθεί η ανάπτυξη παγκοσμίως για έξοδο από την ύφεση σε διάφορες φάσεις σύμφωνα με το βαθμό ετοιμότητας ανάπτυξης των οικονομιών, μπορούν να επιλεγούν σε πρώτη φάση οι χώρες που έχουν υψηλό βαθμό ετοιμότητας ανάπτυξης από όλες τις περιοχές του πλανήτη και σε επόμενες φάσεις θα ακολουθήσουν οι επόμενες σειρές χωρών σε ετοιμότητα.

Πλέον τούτων ας σημειωθεί ότι οι αναπτυγμένες χώρες θα πληρώσουν το λάθος που στις εποχές της έντονης οικονομικής ανάπτυξης τους δεν συνέβαλαν στην ανάπτυξη και του υπολοίπου κόσμου, ώστε αυτός να βρίσκεται σήμερα σε ετοιμότητα για την παγκοσμιοποίηση του, η οποία πρέπει να θεωρηθεί αναγκαία. Διότι, τί είδους παγκοσμιοποίηση μπορεί να γίνει με χώρες που έχουν να διανύσουν έναν αιώνα για να φτάσουν -αν φτάσουν- στις δομές των αναπτυγμένων χωρών; Είναι ένα κρίσιμο ερώτημα που οφείλει να απαντηθεί από τον αναπτυγμένο κόσμο, διαφορετικά, η έξοδος στο μέλλον θα έχει πολλά εμπόδια και γι' αυτόν. Η απάντηση θα πρέπει να δοθεί βεβαίως με τεχνολογικούς και χρηματοδοτικούς όρους, οι οποίοι όροι ισχύουν το ίδιο και για τις δικές τους οικονομίες και κοινωνίες σύμφωνα με τις ανάγκες της παγκοσμιοποίησης.

Έτσι, μέσα σε ένα γενικό συναγερμό παγκοσμιοποίησης, παρουσιάζεται μια νέα ευκαιρία παγκόσμιας ανάπτυξης εφόσον επιτευχθεί τώρα η συνεργασία αναπτυγμένων και αναπτυσσομένων χωρών προς ένα κοινό μέλλον.¹⁴

¹⁴ Λάχανη Στέλλα «Παγκοσμιοποίηση νέα ανάπτυξη για έναν νέο αιώνα», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1999, σελ. 48-49

7. Η δομή του νέου διεθνούς συστήματος

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τη δομή του νέου διεθνούς συστήματος που διαμορφώνεται θα πρέπει να κάνουμε μια μικρή αναδρομή στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τον τελευταίο αιώνα. Και αυτό διότι ως έννοια η παγκοσμιοποίηση ξεκίνησε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Έως τότε η διαμάχη των δύο υπερδυνάμεων (Η.Π.Α. – ΕΣΣΔ) εξασφάλιζε την κυριαρχία δύο πόλων στον πλανήτη. Με την κατάρρευση αυτού του διπολικού συστήματος η κυρίαρχη δύναμη και η ισχυρότερη χώρα του κόσμου αναδείχθηκαν οι Η.Π.Α. Αδυνατούσαν όμως να κυριαρχήσουν παγκοσμίως χωρίς τη σύμπραξη άλλων δυνάμεων. Έτσι στο προσκήνιο αναδεικνύονται και άλλα ισχυρά κέντρα εξουσίας όπως η Κίνα, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ιαπωνία και οι Ασιατικές χώρες, οι οποίες όμως δεν μπορούσαν να αντικαταστήσουν τον ηγετικό ρόλο των Η.Π.Α.¹⁵

Παρατηρείται λοιπόν ισχυροποίηση της Κίνας, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ιαπωνίας και άλλων περιφερειακών δυνάμεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί πλέον έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες στη διαμόρφωση του διεθνούς συστήματος. Αφού ολοκλήρωσε τη συμμετοχή της ενοποιημένης Γερμανίας, προχώρησε σε ενταξιακές διαδικασίες με χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, εμβάθυνε τη συνοχή της και παρά τα προβλήματα που αντιμετώπιζε και αντιμετωπίζει ακόμα στην κοινή εξωτερική πολιτική και στην άμυνα, προχώρησε στο κοινό νόμισμα το ευρώ, μια εξέλιξη που αποτέλεσε σοβαρή εναλλακτική προοπτική στην παντοδυναμία του δολαρίου.

Η Κίνα από την πλευρά της προέβη σε καινοτομίες και ριζοσπαστικά ανοίγματα στο χώρο της οικονομίας, δημιούργησε ζώνες οικονομικής ανάπτυξης, ενσωμάτωσε στην οικονομία της ένα από τα ισχυρότερα κέντρα του επιθετικού καπιταλισμού (Χογκ Κονγκ). Οι ρυθμοί ανάπτυξης της κινήθηκαν και κινούνται ακόμη και σήμερα σε υψηλά επίπεδα, και προβλέπεται ότι λόγω φυσικά και του πληθυσμιακού και γεωγραφικού της μεγέθους θα αποτελέσει στο μέλλον μια από τις μεγα-

¹⁵ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.31

λύτερες οικονομίες του κόσμου.

Η Ιαπωνία από την άλλη πλευρά, διαδραματίζει πλέον μαζί με την Κίνα και τις Η.Π.Α. ηγετικό ρόλο στην Ανατολική Ασία και στις χώρες του Ειρηνικού. Η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου ισχυροποιεί ακόμα περισσότερο τη θέση της στο διεθνές σύστημα.

Οι ανερχόμενες ασιατικές οικονομίες (Κορέα, Μαλαισία, Ινδονησία), παρά τις πρόσφατες νομισματικές τους περιπέτειες, κρίνεται ότι διατηρούν ακέραια την παραγωγική τους δομή και την εμπορική τους επιθετικότητα.

Δεν μπορεί, βέβαια, να παραβλέψει και να αρνηθεί κανείς ότι ακόμη και σήμερα ότι η Ρωσία αποτελεί μια παγκόσμια δύναμη, έναν γίγαντα που κοιμάται, καθώς επίσης και άλλες χώρες όπως η Ινδία, η Τουρκία, το Ιράκ, η Βραζιλία κ.τ.λ.

Οι Η.Π.Α. εξασφαλίζουν την επιρροή τους στο στρατιωτικό τομέα, όπου, παρά την πίεση για μείωση των εξοπλισμών, διατηρούν το πιο εξελιγμένο πυρηνικό οπλοστάσιο, αλλά επίσης έχουν τη δυνατότητα να παρεμβαίνουν στρατιωτικά σε δύο μέτωπα ταυτόχρονα στον κόσμο. Στον οικονομικό τομέα διατηρούν το πλεονέκτημα της ισχύος του νομίσματος τους, το οποίο, λειτουργώντας ως κοινό νόμισμα των διεθνών συναλλαγών, τους εξασφαλίζει, σημαντικά πλεονεκτήματα για την οικονομία τους. Επίσης, η υπεροχή των διεθνικών επιχειρήσεων των Η.Π.Α. σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας καθιστά τη χώρα σημαντικό δέκτη των ωφελειών που προκύπτουν από την παγκόσμια αγορά. Ταυτόχρονα το τεχνολογικό προβάδισμα και η ικανότητα μετατροπής του πολιτισμικού τους προτύπου σε εμπορικό εξαγωγίμο προϊόν τους αποφέρει όχι μόνον οικονομικά οφέλη, αλλά ολοκληρώνει παράλληλα την ηγετική τους φυσιογνωμία.

Ωστόσο, οι λόγοι που κατέστησαν τις Η.Π.Α. την ισχυρότερη χώρα του κόσμου, δηλαδή η κατάρρευση της ΕΣΣΔ και η επικράτηση του δυτικού προτύπου, είναι οι ίδιοι που ευνοούν και την ανάπτυξη των ανταγωνιστικών δυνάμεων. Η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου ευνοεί, για παράδειγμα, τη δραστηριότητα των αμερικάνικων εταιρειών, ανοίγει όμως ταυτόχρονα την αμερικάνικη αγορά στον εμπορικό ανταγωνισμό

των ανταγωνιστών της. Η στρατιωτική, και ιδιαίτερα η πυρηνική υπεροχή, δεν έχει πλέον την ίδια βαρύτητα που είχε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Το συμπέρασμα στο οποίο οδηγούμαστε είναι ότι το πλεονέκτημα της ισχύος των Η.Π.Α. θα είναι πλέον σχετικό σε σχέση με τις υπόλοιπες ανερχόμενες δυνάμεις, όπως η Ε.Ε., η Κίνα ή η Ιαπωνία. Η υποχώρηση της έννοιας της κυριαρχίας ως εδαφικής κατάκτησης και της στρατιωτικής επιβολής αλλάζουν τους κανόνες του παιχνιδιού.¹⁶

7.1. Διεθνείς σχέσεις

Όπως είδαμε και παραπάνω, σήμερα οι διεθνείς σχέσεις αναπτύσσονται σε ένα διεθνές σύστημα που υπάρχει έλλειψη κεντρικής εξουσίας, το οποίο όμως αποδέχεται την ύπαρξη νόμων και κοινών αξιών και οι πρωταγωνιστές τους συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις ηγεμονίας, ανταγωνισμού και συνεργασίας.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον παραπάνω ορισμό θα επιχειρήσουμε να δούμε πιο συγκεκριμένα τις έννοιες που αναφέρονται στον ορισμό αυτό.

Έτσι η αναφορά τον όρο «διεθνείς σχέσεις» στο παρελθόν σημαίνει παραδοσιακά τις σχέσεις μεταξύ κρατών. Το κράτος ήταν αποκλειστικός πρωταγωνιστής του διεθνούς συστήματος και οποιαδήποτε δραστηριότητα υπερέβαινε τα σύνορά του μπορούσε να θεωρηθεί ότι επηρέαζε ή αφορούσε τη στάση άλλων κρατών. Το κράτος ήταν κυρίαρχο και κάθε τι που ταρακουνούσε την ισορροπία του ήταν εχθρός.

Τα πράγματα άλλαξαν μετά το τέλος των δύο παγκοσμίων πολέμων του 20^{ου} αιώνα, όταν στον ορίζοντα έκαναν την εμφάνισή τους δύο παγκόσμιοι οργανισμοί, αυτός της Κοινωνίας των Εθνών και αυτός του Ο.Η.Ε., οι οποίοι παρενέβαιναν, διακριτικά μεν στην αρχή, αλλά καθοριστικά στον τομέα των σχέσεων μεταξύ των κρατών.

Οι ρόλοι τους στη συνέχεια άλλαξαν και έγιναν πιο απαιτητικοί. Τόσο η ικανότητα του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων

¹⁶ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.39-40

Εθνών να επιβάλλει νομικά δεσμευτικές κυρώσεις στα κράτη - μέλη όσο και η δράση των εξειδικευμένων οργανισμών του συστήματος, όπως ο Διεθνής Οργανισμός Εργασίας ή η Διεθνής Τράπεζα, με τη δυνατότητα τους να προάγουν τη διεθνή νομοθεσία ή να χρηματοδοτούν την ανάπτυξη, συντέλεσε ώστε οι διεθνείς οργανισμοί να αποτελούν πλέον αναγνωρισμένους παράγοντες διαμόρφωσης των διεθνών σχέσεων.

Έτσι μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου επιτείνεται η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και του μοντέλου της αγοράς και οι διεθνείς σχέσεις αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα. Πλέον εδώ οι διεθνείς οργανισμοί παίρνουν τη σκυτάλη στα χέρια τους.

Οι διεθνείς σχέσεις δεν έχουν πλέον άμεση σχέση με τα όργανα του κράτους που εφαρμόζουν την επίσημη εξωτερική πολιτική της χώρας, όπως ίσχυε στις παραδοσιακές σχέσεις. Αφορούν την οικονομική δραστηριότητα των πολυεθνικών ή διεθνικών εταιρειών, τη δράση των μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, όπως η Διεθνής Αμνηστία και οι οργανώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και όλο το δίκτυο των ανταλλαγών που αναπτύσσονται μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας. Η οικονομική δραστηριότητα των μεγάλων εταιρειών αποκτά πλέον καθοριστική σημασία, λόγω των σημαντικών οικονομικών μεγεθών που διαχειρίζονται.

Τα κράτη, ανάλογα με την οικονομική τους ισχύ, είτε εξαρτώνται από τις αποφάσεις αυτών των εταιρειών, είτε διαπλέκουν τα συμφέροντα τους με αυτά των εταιρειών, παρέχοντας τους πλεονεκτήματα και διευκολύνοντας παγκοσμίως την απρόσκοπτη εμπορική και οικονομική τους δραστηριότητα.

Οι μη Κυβερνητικές Οργανώσεις αποκτούν μεγαλύτερη επιρροή σήμερα λόγω της αυξημένης ισχύος των μέσων ενημέρωσης. Η ταχύτητα με την οποία η τεχνολογία επιτρέπει τη ροή της πληροφόρησης καθώς και η παγκόσμια εμβέλεια των μέσων αυτών δημιουργούν νέους δρόμους, από τους οποίους η διεθνής δραστηριότητα φτάνει στην κοινή γνώμη των χωρών της Δύσης και επηρεάζει ανάλογα την πολιτική τους. Η δραστηριότητα οργανώσεων που προασπίζονται τα ατομικά δικαιώματα, καταγγέλλουν τη μόλυνση του περιβάλλοντος, τη φτώχεια ή την

εξαθλίωση του Τρίτου Κόσμου, καθώς και οι καμπάνιες για την οργάνωση της αλληλεγγύης με σκοπό την αντιμετώπιση φυσικών καταστροφών, εξασφαλίζουν πλέον πιο εύκολα το διεθνή τους χαρακτήρα μέσω της ενημέρωσης.

Η σύγχρονη ανάλυση των διεθνών σχέσεων, πέρα από τον προσδιορισμό των βασικών παραγόντων που τις διαμορφώνουν, προσεγγίζει επίσης μια σειρά άλλων διεθνών καταστάσεων, που συνδυάζουν τη δράση πολλών παραγόντων ταυτόχρονα και δεν είναι αυστηρά θεσμοποιημένες. Τα «διεθνή καθεστώτα», όπως χαρακτηρίστηκαν, περιλαμβάνουν μια σειρά από διαδικασίες, γενικές αρχές, οργανισμούς και επιχειρήσεις που διαμορφώνουν τη λειτουργία ενός συγκεκριμένου τομέα.

Τομείς όπως οι τηλεπικοινωνίες, οι αερομεταφορές, το θαλάσσιο εμπόριο διακρίνονται από συγκεκριμένους κανόνες της αγοράς, από διεθνείς κανόνες προστασίας και συμβάσεις, από την πρακτική των εμπορικών εταιρών. Η ανάλυση των διεθνών καθεστώτων δίνει τη δυνατότητα να μελετηθούν φαινόμενα πέρα από την κρατική δραστηριότητα και τη δράση των διεθνών οργανισμών. Διευρύνει την εμβέλεια των διεθνών σχέσεων και αναδεικνύει την κοινωνική τους διάσταση, αφού οι σχέσεις αυτές αφορούν τις δραστηριότητες μιας κοινωνίας, της διεθνούς κοινωνίας, η οποία δρα εν μέρει, τουλάχιστον, ανεξάρτητα από την πολιτική των κρατών.

Τέλος, η θεματολογία των σύγχρονων διεθνών σχέσεων έχει διευρυνθεί κάτω από την πίεση προβλημάτων που εμφανίστηκαν ή έγιναν συνειδητά τις τελευταίες δεκαετίες. Πέρα δηλαδή από τα παραδοσιακά θέματα των διεθνών σχέσεων, που παραμένουν η ασφάλεια, το διεθνές εμπόριο, η ανάπτυξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, μία σειρά άλλοι τομείς άρχισαν να απασχολούν τους διεθνείς αναλυτές, αφού οι επιπτώσεις από τις εξελίξεις στους τομείς αυτούς αποτελούν πλέον αντικείμενο της πολιτικής των κρατών. Η μόλυνση του περιβάλλοντος, η πληθυσμιακή έκρηξη, τα προβλήματα που τίθενται από τις νέες εξουσίες της παγκόσμιας αγοράς (πολυεθνικές), οι επιπτώσεις της τεχνολογικής εξέλιξης στις επικοινωνίες (ΜΜΕ) και στη γεωργία, οι οικονομικές επιπτώσεις από την ανεξέλεγκτη κίνηση του χρηματιστικού κεφαλαίου,

η διεθνής τρομοκρατία, ο έλεγχος, της παροχής τεχνογνωσίας και υλικών για την κατασκευή πυρηνικών ή βιοχημικών όπλων κτλ. είναι προβλήματα που απασχολούν τους διεθνείς αναλυτές.¹⁷

7.2. Ο ρόλος του κράτους

Όπως προείπαμε η παγκοσμιοποίηση στο χώρο της οικονομίας υλοποιείται με την ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς. Προϋποθέσεις για την ύπαρξη της ελεύθερης αγοράς είναι η αδρανοποίηση του κρατικού παρεμβατισμού, του οποίου ο έλεγχος και η παρέμβαση έχουν αρνητικά αποτελέσματα στην απρόσκοπτη λειτουργία των νόμων της αγοράς, η κατάργηση των συννοριακών εμποδίων, η εξάλειψη των εμπορικών περιορισμών και τέλος η δραστική μείωση των τελωνειακών δασμών. Βέβαια η ανεξέλεγκτη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς θεωρείται ότι οδηγεί στην ανισότητα, στην κερδοσκοπία και στις κοινωνικές εντάσεις που τελικά την υπονομεύουν.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο ρόλος τους κράτους στον τομέα αυτό αδρανοποιείται και βρίσκεται στη θέση του απλού παρατηρητή των εξελίξεων αν και πολλοί σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη της αγοράς συνδέεται άρρηκτα με την ύπαρξη του κράτους ότι οι νόμοι της αγοράς δεν μπορούν να λειτουργήσουν ευεργετικά για την οικονομία και την κοινωνία, παρά με την επίβλεψη, την παρέμβαση και την εγγύηση του κράτους.

Εν τούτοις είναι σαφές ότι το κράτος υφίσταται τις συνέπειες της παγκοσμιοποίησης. Οι αλλαγές που επιτελούνται στο ρόλο του κράτους αφορούν την ποσοτική μείωση των δραστηριοτήτων του, την απώλεια του ελέγχου σε σημαντικούς τομείς της παραδοσιακής πολιτικής του και τέλος, τη διαφοροποίηση, ακόμα και αναβάθμιση, του ρόλου του στις νέες συνθήκες.

Η μείωση του δημόσιου τομέα και η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, ο περιορισμός του κοινωνικού κράτους, η κάλυψη των ελλειμμάτων με εξωτερικό δανεισμό αδυνατίζουν την παρεμβατική ικανό-

¹⁷ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.32-34

τητα του κράτους. Ωστόσο, η παγκόσμια αγορά και η τεχνολογική εξέλιξη οδηγούν τα κράτη στην ανάπτυξη στρατηγικών ενίσχυσης των επιχειρήσεων τους στους κρίσιμους κλάδους της οικονομίας. Η κατάκτηση μεγάλων μεριδίων της αγοράς υποβοηθείται από τη χρηματοδότηση της έρευνας, το νομοθετικό πλαίσιο, την επιδότηση του επιχειρηματικού κεφαλαίου υψηλού κινδύνου, τις κρατικές προμήθειες, την οικονομική διπλωματία.

Πλέον το κράτος αδυνατεί να καθορίσει ακόμα και αυτή την ισοτιμία του νομίσματος του. Τα οικονομικά φαινόμενα είναι εκείνα που διαπερνούν και καθορίζουν ακόμη και τις ισοτιμίες των εθνικών νομισμάτων. Η υιοθέτηση ενός οικονομικού μοντέλου ανάπτυξης επιβάλλεται στο κράτος πλέον από εξωτερικούς παράγοντες. Το κράτος αδυνατεί πλέον να προστατέψει την οικονομία του από διάφορα συγκυριακά αρνητικά φαινόμενα.

Πλέον τούτων ο ρόλος του κράτους απέναντι στους πολίτες υφίσταται επίσης σημαντικές αλλαγές. Το κράτος πρόνοιας που σηματοδότησε μεταπολεμικά τις πολιτικές των κυβερνήσεων μειώνεται δραστικά. Ο διεθνής ανταγωνισμός θεωρείται σε μεγάλο βαθμό υπεύθυνος για τη μείωση των κοινωνικών δαπανών. Το κοινωνικό κόστος του κράτους και των επιχειρήσεων αποτιμάται πλέον στις συνθήκες μιας παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Οι χώρες με χαμηλό κοινωνικό κόστος διαθέτουν έτσι ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Τα κεφάλαια και οι επιχειρηματικές δραστηριότητες μπορούν τώρα να εγκαταστήσουν την παραγωγή τους στις χώρες που διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα στον τομέα αυτό.

Πολλοί μάλιστα υποστηρίζουν ότι η αύξηση των παρεμβάσεων του κράτους στον τομέα της προστασίας του καταναλωτή, του περιβάλλοντος, στην αγορά εργασίας, στον οικογενειακό προγραμματισμό δεν αποδεικνύουν την επέκταση των κρατικών λειτουργιών, αλλά αντίθετα την περιθωριοποίηση του σε δραστηριότητες ελάσσονος σημασίας.

Η εξάρτηση του κράτους από το παγκοσμιοποιημένο κεφάλαιο είναι επίσης ένα σημαντικό πρόβλημα. Σαν αποτέλεσμα της διεθνοποίησης της παραγωγής, της κατανάλωσης και των επενδύσεων, το

σύγχρονο κράτος αντιμετωπίζει μία κρίση εσόδων. Η εθνική βάση του φορολογικού του συστήματος αδυνατεί να συλλάβει την υπεραξία που παράγεται σε παγκόσμιο πλέον επίπεδο. Και αυτό γιατί η εγκατάσταση και λειτουργία πολλών επιχειρήσεων σε διαφορετικές χώρες, συντελεί στη διαφυγή σημαντικής φορολογητέας ύλης από τις εθνικές αρχές. Παράλληλα τα κράτη δεν μπορούν να αυξήσουν τα έσοδα τους επιβάλλοντας νέους φόρους που θα επιβαρύνουν την επιχειρηματική δραστηριότητα, διότι έτσι χάνεται το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της χώρας. Έτσι ο εξωτερικός δανεισμός καθίσταται ως εκ τούτου αναγκαίος. Το κράτος χρηματοδοτεί τα ελλείμματα του με δανεισμό, αυξάνοντας έτσι την εξάρτηση του από την παγκόσμια αγορά χρήματος.

Μία άλλη ουσιαστική λειτουργία του κράτους, η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την εξυπηρέτηση των πολιτών, εξαρτάται πλέον από διεθνείς παράγοντες. Κάποτε η κατασκευή π.χ. ενός σιδηροδρόμου ή του οδικού δικτύου αποτελούσαν τομείς ανάπτυξης και υπεύθυνο ήταν το κράτος. Σήμερα τομέα ανάπτυξης θεωρούνται οι τηλεπικοινωνίες. Το κράτος αδυνατεί να ανταγωνιστεί τις ιδιωτικές εταιρείες στο θέμα αυτό, γιατί οι εταιρείες αυτές διαθέτουν εμπειρία, κεφάλαια, και προπάντων τεχνολογικές γνώσεις που είναι απαραίτητες για την εγκατάσταση ή τον εκσυγχρονισμό των τηλεπικοινωνιακών δικτύων και των νέων υπηρεσιών. Και αυτός είναι ένας από τους λόγους ιδιωτικοποίησης, μερικής ή ολικής, των κρατικών τηλεπικοινωνιακών οργανισμών. Αυτό μας θυμίζει το παλιό γνωμικό «Κάλιο πέντε και στο χέρι παρά δέκα και καρτέρι».

Πλέον τούτων η διεθνοποίηση των επενδύσεων καθιστά επίσης αναγκαία τη θέσπιση ενός νομοθετικού πλαισίου που να διασφαλίζει το κεφάλαιο, ξένο και ντόπιο, από οιαδήποτε κρατική παρέμβαση. Το κράτος οφείλει να ακολουθήσει τις διεθνείς προδιαγραφές των κεφαλαιαγορών, ώστε να καταστεί ανταγωνιστικό, να μην υποστεί τις κυρώσεις της αγοράς, και να προσελκύσει νέα κεφάλαια.

Στον τομέα του εμπορίου είναι πλέον σαφές ότι το κράτος δεν μπορεί να στηρίξει οικονομικά την ύπαρξη των κρατικών μονοπωλίων, ούτε να προστατέψει την εγχώρια παραγωγή του, υιοθετώντας υψηλούς

τελωνειακούς δασμούς. Η παρεμβατική ικανότητα του κράτους στο εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο μειώνεται αποφασιστικά.

Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω το κράτος καθίσταται αδύναμο να παρέμβει στην παγκόσμια αγορά και να καθορίσει τους όρους και τις συνθήκες που θα κινηθεί αυτή.

Μπορεί όμως να παίξει έναν άλλο σημαντικό ρόλο, αυτό τους ανταγωνιστικού κράτους. Δεν πρέπει να θεωρούμε την αγορά σε αντίθεση με το κρατικό σύστημα, αλλά αντίθετα να ανιληφθούμε ότι το κρατικό σύστημα είναι που υποστηρίζει και επεκτείνει την παγκόσμια αγορά. Οι δεσμοί είναι αλληλένδετοι.

Για να γίνουμε ποιο κατανοητοί. Οι πολυεθνικές εταιρείες δεν επιθυμούν την κρατική παρέμβαση ή την καθοδήγησή τους από το κράτος, αλλά επιδιώκουν να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα που τους παρέχει η συνεργασία του π.χ. χαμηλή φορολογία, ευνοϊκούς όρους για επενδύσεις κ.τ.λ. Με τον τρόπο αυτό το κράτος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο εντασσόμενο ενεργά στην οικονομική διαδικασία και ενισχύοντας τη δράση των επιχειρήσεων του διεθνώς. Η ύπαρξη των κρατικών αυτών στρατηγικών, έχουν σαν στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των εθνικών οικονομιών. Ο ρόλος του κράτους επιπλέον είναι σημαντικός, για παράδειγμα, στον τομέα της υποδομής και της έρευνας (υψηλό ποσοστό χρηματοδότησης). Το κράτος συμβάλλει επίσης στη μάχη των επιχειρήσεων για την κατάκτηση των αγορών μέσω της ενίσχυσης των τομέων στους οποίους η εθνική οικονομία διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα. Το παράδειγμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποδεικνύει πως το κράτος δημιουργεί μια μεγάλη εσωτερική αγορά που ενισχύει τη δράση των πολυεθνικών επιχειρήσεων.

Τέλος θα πρέπει να τονίσουμε σύμφωνα με τα παραπάνω ότι ο ρόλος και οι λειτουργίες του κράτους θα πρέπει να αλλάζουν συνεχώς και να στοχεύουν στη δημιουργία των ευνοϊκών προϋποθέσεων για την οικονομική δραστηριότητα των μεγάλων εταιρειών. Οι λειτουργίες που αντιστοιχούν σ' αυτό το στόχο είναι η οικονομική και πιστωτική σταθερότητα, η δημιουργία υποδομών, ο προσανατολισμός της εκπαι-

δευσης και η εκπόνηση ενός ευνοϊκού φορολογικού συστήματος.¹⁸

¹⁸ Δαμπσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.41-47

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 2^ο

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

1. Εισαγωγικά στοιχεία

Όπως έχουν αναφέρει στο προηγούμενο κεφάλαιο το νέο σύστημα διεθνών σχέσεων μεταξύ των κρατών βασίζεται πάνω στην ισορροπία και την κυριαρχία μεταξύ τους, στοιχεία που εξαρτώνται αποκλειστικά από τον τρόπο που προσδιορίζεται το εθνικό συμφέρον για κάθε κράτος.¹⁹

Επιδιώκεται δηλαδή από τη μια πλευρά η ισορροπία της ισχύος μέσα σε ένα σύστημα ισότιμων εταίρων και των οποίων ο ανταγωνισμός αναπτύσσεται σε χώρους που δε φέρνουν άμεσα αντιμέτωπους τους εταίρους του συστήματος και από την άλλη η κυριαρχία που μεταφράζεται απλά σε πολιτική ισχύος και αφορά κατά κύριο μέρος τους ισχυρούς, τις μεγάλες δυνάμεις. Οι μεγάλες δυνάμεις προσπαθούν μέσα από τη συγκρότηση συμμαχιών να διατηρήσουν και να κυριαρχήσουν με την πολιτική τους ισχύ. Για το λόγο αυτό προσπαθούν να εντάξουν στους κόλπους των συμμαχιών τους όσο περισσότερες μικρότερες χώρες μπορούν, ώστε η ισχύ τους να είναι μεγαλύτερη.

Από την άλλη πλευρά οι μικρότερες χώρες έχουν δύο επιλογές είτε να ενταχθούν στις ευρύτερες σφαίρες επιρροής των ισχυρών, είτε να επιλέγουν κατά περίπτωση τις συμμαχίες τις οποίες θα εντάσσονται.

¹⁹ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.53

Ιστορικά η πολιτική της ισχύος υλοποιήθηκε μέσα από την αυτοκρατορική επικράτηση των μεγάλων δυνάμεων. Ο αγώνας για την κατάκτηση και τη διατήρηση των αποικιών καθώς και οι πολεμικές συρράξεις για την αναδιανομή των εδαφών των μεγάλων δυνάμεων είχε σαν αποτέλεσμα η κυριαρχία να λαμβάνει κυρίως γεωπολιτικό περιεχόμενο. Η κατάκτηση εδαφών αποτελούσε βασικό κριτήριο για την επιτυχία ενός πολέμου.

Σήμερα την κατάκτηση εδαφών αρχίζει να υποκαθιστά η εξασφάλιση όλο και μεγαλύτερων μεριδίων της αγοράς. Η πολιτική ισχύος μεταβάλλεται, διότι μεταβάλλονται και τα κριτήρια της ισχύος. Τα αποτελέσματα του εμπορικού ανταγωνισμού, η εξασφάλιση εξωτερικού επενδυτικού κεφαλαίου, και γενικότερα η οικονομική ευρωστία μιας χώρας και η τεχνολογική της εξέλιξη είναι πλέον πρωταρχικοί τομείς στην αποτίμηση της ισχύος της.

Οι σχέσεις που διαμορφώνονται, λοιπόν, στο διεθνές σύστημα είναι:

- σχέσεις ηγεμονίας,
- σχέσεις ανταγωνισμού, λόγω της δημιουργίας ενός καινούριου χώρου δραστηριοτήτων όπου επανατοποθετούνται τα κράτη τόσο οικονομικά λόγω της παγκόσμιας αγοράς όσο και πολιτικά και
- συνεργασίας, που επιβάλλεται για να διευθετηθεί καλύτερα και επωφελέστερα για όλους ο νέος χώρος που δημιουργείται.²⁰

2. Σχέσεις ανταγωνισμού

Οι σχέσεις ανταγωνισμού αναπτύσσονται μέσα σε ένα διεθνές σύστημα που χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια των δυνάμεων που δρουν σ' αυτό να επιβάλουν την πολιτική τους ή να προωθήσουν τα συμφέροντα τους. Οι σχέσεις αυτές εκδηλώνονται στον τομέα της πολιτικής και της οικονομίας. Η αύξηση της ισχύος που αφορά τη δύναμη επιβολής, επιδιώκεται από τα κράτη και υλοποιείται με την άσκηση της αμυντικής και εξωτερικής τους πολιτικής.

²⁰ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.55

Η κυρίαρχη, όμως, μορφή ανταγωνισμού στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις λαμβάνει τη μορφή του οικονομικού ανταγωνισμού. Τα κριτήρια πλέον της ισχύος διαφοροποιούνται, αφού η πολιτική των κρατών, τόσο η εσωτερική όσο και αυτή που αφορά την ένταξη τους στο διεθνές σύστημα, εξαρτάται από την επίτευξη κυρίαρχα οικονομικών στόχων.

Με δεδομένο ότι κάθε κυβέρνηση επιδιώκει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και αντίστοιχο βιοτικό επίπεδο και ότι στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από εξωτερικούς παράγοντες, οι στόχοι που θέτει ένα κράτος περιλαμβάνουν:

- Την υγιή δημοσιονομική κατάσταση και τα ικανοποιητικά μακροοικονομικά μεγέθη (πληθωρισμός, ρυθμοί ανάπτυξης, χρέος) τα οποία εξασφαλίζουν τη δανειοληπτική της ικανότητα.
- Τον εμπορικό δυναμισμό μέσα από την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, την προώθηση του εξαγωγικού εμπορίου και, για τις ισχυρές οικονομικά χώρες, την εξασφάλιση οικονομιών μεγάλης κλίμακας.
- Προσέλκυση επενδύσεων, η οποία προϋποθέτει ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον, εργασιακή ασφάλεια, και εν γένει κατάλληλη τεχνολογική και διαχειριστική υποδομή.²¹

Η οικονομία, το εμπόριο και οι επενδύσεις είναι λοιπόν οι βασικοί στόχοι της πολιτικής των κρατών. Η ελευθέρωση του εμπορίου, η προδιαγραμμένη μείωση δηλαδή των δασμών για τα προϊόντα που εισάγονται από άλλες χώρες, καθώς και η άρση εμποδίων και άλλων προστατευτικών μέτρων έχει σαν αποτέλεσμα να μη διακρίνονται πλέον σαφώς τα όρια μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού εμπορίου.

Η μεγάλη αγορά ευνοεί τις πολυεθνικές εταιρείες και δημιουργεί ισχυρό ανταγωνισμό για τις μικρές εθνικές επιχειρήσεις. Ο αγώνας πλέον εστιάζεται στην κατάκτηση όλο και μεγαλύτερου μεριδίου της αγοράς. Το μέγεθος της αγοράς καθορίζει το ύψος των επενδύσεων, και αυτό με τη σειρά του την οικονομική επιφάνεια των επιχειρήσεων

²¹ Δαμιτάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.62

που καλούνται να ανταγωνιστούν στην παγκόσμια αγορά.

Οι πολυεθνικές εταιρείες, απλώνοντας την επιχειρηματική τους δραστηριότητα σε ένα παγκόσμιο δίκτυο, είναι σημαντικοί πρωταγωνιστές του διεθνούς ανταγωνισμού και επιτελούν σημαντικούς ρόλους στο διεθνές σύστημα.

Το διεθνές εμπόριο πολλές φορές γίνεται εσωτερικό και αφορά συναλλαγές μεταξύ του δικτύου των θυγατρικών μιας μεγάλης εταιρείας. Το ίδιο ισχύει και για τις επενδύσεις. Αν αναλογιστούμε ότι οι δύο κυριότεροι στόχοι της κρατικής πολιτικής στον τομέα των διεθνών οικονομικών σχέσεων είναι το εμπόριο και οι επενδύσεις, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος της επιρροής που ασκούν οι πολυεθνικές εταιρείες. Η συγκέντρωση του πλούτου σε αυτές τις καθιστά άμεσους συνομιλητές των κρατών. Οι πολυεθνικές έχουν ανάγκη το κράτος να τους παρέχει κίνητρα ανάπτυξης τους και το κράτος έχει ανάγκη αυτές για την κρατική του πολιτική.

Έτσι στο προσκήνιο του διεθνούς ανταγωνισμού, κράτη, επιχειρήσεις και άλλοι φορείς συνεργάζονται όλο και στενότερα στη διαμόρφωση και εφαρμογή στρατηγικών που έχουν στόχο την ένταξη στη διεθνή αγορά. Η παγκοσμιοποίηση της αγοράς σημαίνει ότι η πολιτική του ανταγωνισμού είναι ουσιαστικά πολιτική επιβίωσης, και όχι απλά αξιοποίηση κάποιων νέων δυνατοτήτων που προσφέρει η παγκόσμια αγορά. Δεν πρόκειται πλέον για κάποιες επιχειρήσεις που θα χάσουν τα κέρδη τους. Η ίδια η στρατηγική του κράτους θα αποτύχει με σημαντικές οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις. Η υπογραφή μεγάλων συμβολαίων, όπως είναι οι συμφωνίες για τα πετρέλαια της Κασπίας και τους αγωγούς που θα τα διοχετεύουν, είναι ένα σύνθετο ζήτημα στο οποίο η διπλωματική, τεχνολογική και εμπορική λογική είναι αλληλένδετες.²²

Η σημαντική διαφορά της παγκοσμιοποίησης είναι αυτή της αλληλεξάρτησης. Η αδυναμία παρακολούθησης των τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων μπορεί να οδηγήσει σε επικίνδυνη περιθωριο-

²² Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.65

ποίηση ενός κράτους στο διεθνές σύστημα. Οι επιπτώσεις της μη προσαρμογής μπορεί να επηρεάσουν όχι μόνον τη δημοσιονομική της οργάνωση, αλλά το ίδιο το οικονομικό και το πολιτικό της σύστημα.

3. Σχέσεις συνεργασίας

Το άνοιγμα συνόρων και ο ανταγωνισμός που δημιουργείται στην πλέον παγκόσμια αυτή αγορά, δημιουργεί σίγουρα κάποια προβλήματα, για τα οποία σήμερα καλούνται τα κράτη – μέλη της αγοράς αυτής να επιλύσουν, με αρμονική συνεργασία μεταξύ τους.

Γίνεται κατανοητό ότι ανάπτυξη μεταξύ των κρατών δεν θα είναι η ίδια, υπάρχουν ήδη τεράστια προβλήματα φτώχειας και κοινωνικής εξαθλίωσης στις χώρες του Τρίτου Κόσμου αλλά ενδέχεται να δημιουργηθούν τέτοια προβλήματα και σε άλλα μικρότερα κράτη και πιο συγκεκριμένα ένα από τα σπουδαιότερα προβλήματα είναι η ανεργία. Έτσι το χάσμα μεταξύ των πλούσιων ανεπτυγμένων χωρών και των φτωχών μεγαλώνει, με άμεση συνέπεια να υπονομεύει το μοντέλο ανάπτυξης που συνοδεύει την παγκοσμιοποίηση.

Με γνώμονα αυτά τα προβλήματα οι όροι του «παιχνιδιού» της ελεύθερης αγοράς πρέπει να διαμορφωθούν ανάλογα έτσι ώστε να αντιμετωπιστούν οι δυσάρεστες αυτές καταστάσεις. Έτσι επιβάλλεται πλέον η συνεργασία όλων των κρατών, πλούσιων και φτωχών, για να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις από την ανάπτυξη της νέας αγοράς. Η συνεργασία λοιπόν αναγνωρίζεται ως η μοναδική μέθοδος για την αντιμετώπιση των διεθνών προβλημάτων που συνδέονται ως ένα βαθμό με το νέο καθεστώς της παγκοσμιοποίησης.

Τα προβλήματα αυτά είναι συχνά αλληλένδετα τους. Η μόλυνση του περιβάλλοντος, οι επιπτώσεις από τα φαινόμενα υπερπληθυσμού, η ανάγκη για επείγουσες ανθρωπιστικές παρεμβάσεις, το πρόβλημα της οικονομικής μετανάστευσης δεν μπορούν να αποδεσμευτούν από τον τρόπο λειτουργίας που επιβάλλει η παγκόσμια αγορά.

Η δραστηριότητα του Ο.Η.Ε. και άλλων εξειδικευμένων οργανώσεων που εντάσσονται στο «σύστημα των Ηνωμένων Εθνών» υλοποιεί

σε παγκόσμιο επίπεδο τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο των Ηνωμένων Εθνών, ένα από τα πέντε κύρια όργανα του Οργανισμού, έχει υπό την εποπτεία του μία σειρά από εξειδικευμένους οργανισμούς, μια σειρά από προγράμματα, επιτροπές κ.τ.λ., που προσπαθούν να καλύψουν το ευρύ φάσμα των τομέων στους οποίους εκδηλώνεται η συνεργασία των κρατών.

Στην ΟΥΝΕΣΚΟ τα κράτη συνεργάζονται για να λύσουν σε παγκόσμια κλίμακα, τα προβλήματα της εκπαίδευσης και του αναλφαβητισμού ειδικά στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Παράλληλα αναπτύσσουν σημαντικό έργο για τη διατήρηση των μνημείων που αντιπροσωπεύουν την πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας και η διατήρηση τους απαιτεί διεθνή συνεργασία.

Στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας τα κράτη συνεργάζονται στον τομέα της υγείας αντιμετωπίζοντας τα επιδημιολογικά προβλήματα και υιοθετώντας προγράμματα πρόληψης (π.χ. εμβολιασμούς) και θεραπείας. Ο εντοπισμός των ιών, οι διεθνείς τους διαδρομές, ο συντονισμός της έρευνας για την καταπολέμησή τους είναι τομείς συνεργασίας υψηλού ενδιαφέροντος σήμερα, που η ανθρωπότητα, απαλλαγμένη από τις παραδοσιακές μεγάλες ασθένειες που αποδεκάτισαν τις πόλεις του Μεσαίωνα, γνώρισε τη μάστιγα του AIDS.

Οι παγκόσμιοι οργανισμοί για την αεροπλοΐα και τη ναυσιπλοΐα (ICAO-IMO) ρυθμίζουν θέματα που αφορούν την κυκλοφορία (αεροδιάδρομοι) ή την ασφάλεια.

Στον Παγκόσμιο Οργανισμό Τροφίμων (FAO), τα κράτη συνεργάζονται για να επιλύσουν τα προβλήματα της επάρκειας και της ποιότητας των τροφίμων διεθνώς, ιδιαίτερα μάλιστα το πρόβλημα του επισιτισμού στον Τρίτο Κόσμο.

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) ερευνά τις εργασιακές σχέσεις, παρεμβαίνει σε θέματα παιδικής εκμετάλλευσης στο χώρο εργασίας, και έχει να επιδείξει ένα εξαιρετικά σημαντικό νομοθετικό έργο συντάσσοντας μία σειρά διεθνών συμβάσεων εργασίας, τις οποίες προ-

τείνει στα κράτη.²³

Η ενδεικτική αυτή αναφορά στους οργανισμούς συνεργασίας πιστοποιεί τη δράση τους σε συγκεκριμένους τομείς της κρατικής δραστηριότητας που γίνονται διεθνείς είτε από το ίδιο το αντικείμενο τους, όπως για παράδειγμα οι διεθνείς μεταφορές, είτε λόγω της θέλησης της διεθνούς κοινότητας να παρέμβει ενεργά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που απορρέουν από την υπανάπτυξη.

Στο χώρο αυτό τα Ηνωμένα Έθνη έχουν να επιδείξουν πλούσια δραστηριότητα, αφού από τη δεκαετία του '60 και μετά, ο Οργανισμός αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του στα προβλήματα του Τρίτου Κόσμου. Μια σειρά από προγράμματα αναπτύχθηκαν, που σταδιακά μετατράπηκαν σε σημαντικούς φορείς, όπως το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την ανάπτυξη (UNDP), η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD) και ο Οργανισμός για τη Βιομηχανική Ανάπτυξη (UNIDO)²⁴. Μέσα από αυτούς τους οργανισμούς, τα κράτη συνεργάστηκαν, για να μεταφέρουν πόρους προς τον Τρίτο Κόσμο και να ενισχύσουν την αναπτυξιακή προσπάθεια αυτών των χωρών παράλληλα με την προσπάθεια της Διεθνούς Τράπεζας.

Βέβαια η ανάπτυξη της συνεργασίας προϋποθέτει την αποδοχή μιας ισορροπίας μεταξύ των οικονομικών δυνάμεων, των κρατών και των επιχειρήσεων.

Βλέπουμε παράδειγμα πολλές αντιθέσεις να καλλιεργεί ο ελεύθερος ανταγωνισμός μεταξύ Η.Π.Α. και Ιαπωνίας ή μεταξύ Η.Π.Α. και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ιαπωνία για παράδειγμα τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μια εμπορική επιθετικότητα και κλείνει την εσωτερική της αγορά στα ξένα προϊόντα. Η Ευρώπη από την άλλη μάχεται δυναμικά τις Η.Π.Α. με το να ενισχύει τις επιχειρηματικές δραστηριότητες των κρατών-μελών της. Οι Η.Π.Α. που βλέπουν να χάνουν αγορές, καταφεύγουν στον προστατευτισμό, επιβάλλοντας ποσοτώσεις στην εισαγωγή προϊόντων ως κυρώσεις εναντίον αυτών που κατά την άποψη τους

²³ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.67

²⁴ Δαμιτσός Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.68

δεν εφαρμόζουν τους κανόνες του ελεύθερου εμπορίου.

Ποιοι είναι όμως οι κανόνες αυτοί και ποιος τους θέτει; Πότε υπάρχει αθέμιτος ανταγωνισμός και ποιος θα επιφορτιστεί να λάβει μέτρα εναντίον του;

Στα ερωτήματα αυτά καλούνται να απαντήσουν τα κράτη μέσα από διεθνείς διαπραγματεύσεις και θεσμούς. Τόσο οι διαπραγματεύσεις στα πλαίσια της GATT όσο και το νέο καθεστώς που εδραιώνεται με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου αποσκοπούν στην υιοθέτηση των κανόνων του παγκόσμιου εμπορίου και των διευθετήσεων που προκύπτουν στα πλαίσια της εφαρμογής τους.

Παράλληλα με τους διεθνείς οργανισμούς αναπτύσσεται η περιφερειακή οργάνωση των κρατών που έχει σαν στόχο την υιοθέτηση κοινής πολιτικής σε κρίσιμους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, όπως είναι η αγροτική οικονομία στα πλαίσια της Ευρώπης και η διεύρυνση της αγοράς.

Η περιφερειακή ολοκλήρωση είναι λοιπόν, ταυτόχρονα, ένα μέσο άμυνας και προστασίας απέναντι στον ανεξέλεγκτο ανταγωνισμό της παγκόσμιας αγοράς, αλλά και ισχυρό εφελκυστήρα για την κατάκτηση της. Τα ισχυρότερα κράτη (Γαλλία, Γερμανία στην Ε.Ε., Ηνωμένες Πολιτείες στη NAFTA, Βραζιλία στη Mercosur, Ιαπωνία στην APEC)²⁵ ευνοούνται, διότι διευρύνουν την εξουσία τους και την εμβέλεια της οικονομίας τους σε ένα περιβάλλον του οποίου διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τους κανόνες, ενώ τα λιγότερο ισχυρά κράτη έχουν τη δυνατότητα να ενταχθούν σε ένα σαφώς ισχυρότερο πλαίσιο και να αντλήσουν πλεονεκτήματα ως προς τους τρίτους που δε θα μπορούσαν να ελπίζουν μόνα τους.

4. Το διεθνές εμπόριο

Η παγκοσμιοποίηση όπως είναι φυσικό έφερε τεράστιες αλλαγές σε όλους τους τομείς και ειδικά σε αυτόν του εμπορίου και της παραγωγής σηματοδοτώντας μια νέα εποχή.

²⁵ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.69

Έτσι σημαντικοί τομείς, όπως οι υπηρεσίες, τα αγροτικά προϊόντα, ακόμα και οι τηλεπικοινωνίες, ρυθμίζονται πλέον όλο και λιγότερο από το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο που τους προστάτευε από το διεθνή ανταγωνισμό. Το άνοιγμα των αγορών στους επιμέρους κλάδους της οικονομίας οδήγησε σταδιακά στη δημιουργία της παγκόσμιας αγοράς. Η σημαντικότερη συνέπεια όμως αυτής της εξέλιξης είναι αναμφίβολα η αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των εθνικών οικονομιών από τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), οι χώρες εξαρτώνται κατά ένα ποσοστό που κυμαίνεται από 25% έως και 38% από τη διεθνή οικονομία είτε λόγω αυξημένου μεριδίου των εξαγωγών στο ΑΕΠ, είτε λόγω της ανάγκης επενδύσεων. Το σημαντικότερο αυτό ποσοστό αλληλεξάρτησης των οικονομιών, συνδυαζόμενο με την παγκοσμιοποιημένη διάσταση των νέων μορφών του ηλεκτρονικού εμπορίου, καθιστά ιδιαίτερα επικίνδυνες τις διεθνείς κρίσεις. Η δυνατότητα προστασίας των εθνικών οικονομιών από το διεθνή ανταγωνισμό δεν είναι πλέον εφικτή. Η οικονομική και εμπορική πολιτική που ακολουθούν τα κράτη καθοδηγείται από την ανάγκη προσαρμογής και αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων της παγκόσμιας αγοράς.²⁶

Η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου, όπως προείπαμε, μειώνει τον έλεγχο των συναλλαγών από το κράτος, αλλά η οικονομία και το εμπόριο αναπτύσσονται ακόμα σε εθνική βάση. Εύλογα λοιπόν γεννιούνται αντιθέσεις ανάμεσα στην εθνική και την παγκοσμιοποιημένη αγορά, που αν δεν αντιμετωπισθούν έγκαιρα, η ρήξη που θα επέλθει θα είναι ασύμφορη και για τις δύο.

Για την διευθέτηση των προβλημάτων αυτών τα κράτη αναλαμβάνουν μέσω των διακρατικών θεσμών να θεσπίσουν τους κανόνες της παγκόσμιας αγοράς.

Οι μη ελεγχόμενες μορφές του εμπορίου καθώς και οι νέες εξουσίες που δημιουργούνται μπορούν να οριοθετηθούν. Ακόμα και η

²⁶ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.70

ρύθμιση του ηλεκτρονικού εμπορίου, μέσω του Ίντερνετ για παράδειγμα, που θεωρείται η κατεξοχήν ανεξέλεγκτη δομή επικοινωνίας και συναλλαγών, μπορεί να τεθεί υπό έλεγχο. Η φορολόγηση, για παράδειγμα, των συναλλαγών μέσω Ίντερνετ μπορεί να γίνει μέσα από τις πιστωτικές κάρτες.

Η ίδια λογική διέπει την εξέλιξη από τον εθνικό χαρακτήρα των αγορών στη διεθνή δομή της παγκοσμιοποίησης. Όπως δηλαδή είναι το κράτος που οριοθετεί τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, έτσι η διεθνής ρύθμιση μέσω των διεθνών οργανισμών και συμφωνιών είναι σε θέση να οριοθετήσει την παγκόσμια.

Στα πλαίσια της εθνικής αγοράς αναπτύσσονται σχέσεις και συναλλαγές που δεν ελέγχονται από το κράτος είτε ως παράνομες (παραοικονομία) είτε διότι δεν έχει προβλεφθεί η ρύθμιση τους. Κατά τον ίδιο τρόπο είναι φυσικό στην παγκόσμια αγορά να υπάρχουν δραστηριότητες και δυνάμεις που παραμένουν ανεξέλεγκτες. Αυτό δε σημαίνει ότι η διεθνής ρύθμιση δεν είναι αναγκαία και ωφέλιμη για την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς.

Στη μεταπολεμική περίοδο τα κράτη παράλληλα με την ίδρυση του Ο.Η.Ε. και των υπόλοιπων εξειδικευμένων οργανώσεων του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών προσπάθησαν να ιδρύσουν ένα διεθνή οργανισμό για την προώθηση και τη ρύθμιση του διεθνούς εμπορίου. Λόγω της αντίστασης των Η.Π.Α. να τεθεί υπό διεθνή έλεγχο το παγκόσμιο εμπόριο, η Συνδιάσκεψη της Αβάνας το 1947 αποτυγχάνει και το αμερικάνικο κοιγκρέσο δεν επιτρέπει την ίδρυση του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου. Σε αντικατάσταση όμως συνάπτεται η συμφωνία της GATT που έχει στόχο την κατάργηση του προστατευτισμού και την προώθηση του ελεύθερου εμπορίου. Η λειτουργία της GATT από το 1947 αναπλήρωσε μερικά την απουσία ενός διεθνούς οργανισμού μέσα από τη διενέργεια διαδοχικών διαπραγματεύσεων με στόχο τη σταδιακή μείωση των δασμών και των τεχνικών πολιτικών και γραφειοκρατικών εμποδίων που περιόριζαν την ανάπτυξη του ελεύθερου εμπορίου.²⁷

²⁷ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.72

Η κεντρική ιδέα που διέπει τις προσπάθειες αυτές είναι ότι η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου οδηγεί στην ανάπτυξη του και ότι η αύξηση των ανταλλαγών αποβαίνει μακροπρόθεσμα ωφέλιμη για όλους. Ωστόσο η διεθνής ρύθμιση καθίσταται αναγκαία για να αποφευχθούν βραχυπρόθεσμες αρνητικές επιδράσεις της φιλελευθεροποίησης στις ασθενέστερες οικονομικά χώρες. Έτσι οι βασικές αρχές που αναπτύσσονται στο σύστημα της GATT είναι από τη μια η αρχή της μη διάκρισης, και την αρχή της εθνικής μεταχείρισης. Σύμφωνα με την πρώτη αρχή, κάθε κράτος που γίνεται συμβαλλόμενο μέλος στη συμφωνία της GATT αποκτά αυτόματα τα πλεονεκτήματα που παραχωρεί ή έχει παραχωρήσει κάθε συμβαλλόμενο μέλος προς τρίτους, ή προς τους υπόλοιπους συμβαλλόμενους. Σύμφωνα με την αρχή της εθνικής μεταχείρισης, τα κράτη δεν μπορούν να φορολογούν τα εισαγόμενα προϊόντα διαφορετικά απ' ό,τι φορολογούν τα εγχώρια. Η δυνατότητα εξαιρέσεων απαιτεί συμφωνία των συμβαλλόμενων μελών και επιτρέπεται για περιορισμένο χρονικό διάστημα και για συγκεκριμένα προϊόντα ή κλάδους (π.χ. αγροτική οικονομία).²⁸

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, που ιδρύεται το 1995, διαδέχεται την GATT και εκφράζει τη βούληση για διεθνή ρύθμιση στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου συγκροτείται θεσμικά ως διακρατικός οργανισμός. Ο τρόπος λήψης αποφάσεων καθορίζεται από τη συναίνεση των μελών, ενώ εν απουσία της η προσφυγή στην ψήφο προϋποθέτει την εξασφάλιση μιας πλειοψηφίας 3/4 των μελών. Ο νέος οργανισμός διαφοροποιείται από την GATT και ως προς τον τρόπο επίλυσης των διαφορών, ο οποίος στηρίζεται μεν κυρίως στις διαπραγματεύσεις και στην εναρμόνιση των συμφερόντων, όμως ο οργανισμός έχει τη δυνατότητα να ιδρύει ειδικές ομάδες, να υιοθετεί τις εκθέσεις τους, να εξετάζει τις διαφωνίες επί των αρχικών πορισμάτων σε δεύτερο βαθμό, να εξασφαλίζει την επιτήρηση της εφαρμογής των αποφάσεων. Τέλος νομιμοποιεί την άρση των πλεονεκτημάτων που διενεργείται ενάντια σε ένα κράτος που παραβαί-

²⁸ Δομτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.72

νει τις υποχρεώσεις του.²⁹

Θα πρέπει να τονίσουμε επιπλέον την αναγκαιότητα ύπαρξης ενός διεθνούς συστήματος εμπορίου που να διέπεται από συγκεκριμένους συναινετικούς κανόνες και να διευθετεί τις διαφορές. Και η αναγκαιότητα αυτή εκφράζεται και εκπληρώνεται από τη λειτουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου. Και αυτό διότι το βασικό πλεονέκτημα ενός τέτοιου συστήματος είναι η ενίσχυση των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών.

Βέβαια ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου δεν μπορεί να δρα και να επιλύει προβλήματα μόνος του. Για το λόγο αυτό συνεργάζεται με τη Διεθνή Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο αλλά και με όλους τους άλλους διεθνείς οργανισμούς που καθορίζουν τις διεθνείς οικονομικές σχέσεις.

²⁹ Δαμιτσάς Σπύρος: «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000, σελ.72-73

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3^ο

ΟΝΕ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

1. Ιστορική αναδρομή της ευρωπαϊκής ιδέας

Η ιδέα της Ενωμένης Ευρώπης έχει ιστορικές ρίζες που φτάνουν έως τον 13^ο αιώνα. Οι ενωτικοί παράγοντες αυτής της Ευρώπης ήταν αφενός η Καθολική Εκκλησία και αφετέρου η λατινική γλώσσα που ήταν η επίσημη και ομιλούμενη γλώσσα της Εκκλησίας και των Πανεπιστημίων και διευκόλυνε την επικοινωνία στους τομείς της εκκλησίας, της επιστήμης και των τεχνών καθώς και κατά παρέκταση, σε όλους τους τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Από τον 16^ο αιώνα επικράτησε ο κατακερματισμός της Ευρώπης σε πολυάριθμα κράτη με βάση τη μοναρχική πρώτα (16^ο -18^ο αιώνα) και λαϊκή κατόπιν κυριαρχία. Στον 19^ο αιώνα η εθνικιστική έξαρση οδήγησε στη δημιουργία ενοποιημένων εθνικών μονάδων με έντονους ανταγωνιστικούς προσανατολισμούς.

Η ιδέα για μια διαδικασία ειρηνικής και δημοκρατικής ενοποίησης του ευρωπαϊκού χώρου ξαναγεννιέται στη διάρκεια του μεσοπολέμου (1920-1939) έχοντας συμβάλει σ' αυτό και η δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών. Όμως παρά την ύπαρξη της τελευταίας ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος δεν μπόρεσε να αποτραπεί επί φέροντας φοβερά δεινά στην ανθρωπότητα.

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο και ιδιαίτερα στα αμέσως επόμενα χρόνια από τη λήξη του δημιουργούνται στον ευρωπαϊκό χώρο πάρα πολλοί διεθνείς οργανισμοί που σκοπό έχουν τη συνεργασία των

κρατών στους τομείς της οικονομίας και της άμυνας. Οι διεθνείς αυτοί οργανισμοί άλλοτε έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα (π.χ. Ο.Η.Ε.) και άλλοτε περιφερειακό (π.χ. ΟΕΟΣ). Διεθνείς οργανισμοί στον τομέα της άμυνας υπήρχαν π.χ. η Δυτική αργότερα Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση 1948, το ΝΑΤΟ 1949, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας 1955.³⁰

Η οικονομική συνεργασία, από την άλλη πλευρά, επιδιώχθηκε με άλλους ειδικούς οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο 1944 που λειτούργησε στο πλαίσιο του Ο.Η.Ε., η Διεθνής Τράπεζα Ανοικοδόμησης και Ανάπτυξης 1944 και η Γενική συμφωνία Διασμών και Εμπορίου η λεγόμενη GATT 1947 που συνομολογήθηκε στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών.

Οι διεθνείς αυτές συμφωνίες έπαιξαν σπουδαίο ρόλο για τα ευρωπαϊκά κράτη γιατί συνέβαλαν στην οικονομική τους αλληλοπροσέγγιση.

Η αναζήτηση δημιουργίας ενός υπερεθνικού πολιτικού πλαισίου που θα περιόριζε θεσμικά την ιδέα του εθνικού κράτους που είχε κλονιστεί στη διάρκεια του πολέμου και θα αποτελούσε προϋπόθεση για τη διασφάλιση της σταθερότητας και ειρήνης στον ευρωπαϊκό χώρο, το θέμα τη Γερμανίας, το γεγονός ότι η Ευρώπη έπαψε να αποτελεί το κέντρο του διεθνούς συστήματος με τη μετατόπιση της εξουσίας σε κέντρα έξω από τα ευρωπαϊκά σύνορα - Ουάσινγκτον και Μόσχα -, η εμφάνιση της «Σοβιετικής απειλής», ο ψυχρός πόλεμος - η δημιουργία της Cominform (1947), ο αποκλεισμός του Βερολίνου (1949) θα ενισχύσουν τις πιέσεις για Ευρωπαϊκή Ενοποίηση.

Θα πρέπει πάντως να τονίσουμε και τον αποφασιστικό ρόλο που έπαιξε, για τη συνεργασία των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, το σχέδιο Μάρσαλ, (1947), με το οποίο δινόταν σημαντική βοήθεια από την Αμερική στην Ευρώπη για την οικονομική ανόρθωση της. Η αμερικανική πρωτοβουλία για οικονομική βοήθεια έδωσε στις διψασμένες για δολάρια οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης τη δυνατότητα χρηματοδότησης των μεγάλων ελλειμμάτων του ισοζυγίου πληρωμών, ελλειμμάτων που

³⁰ Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 17

με τη σειρά τους ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα των φιλόδοξων στρατηγικών ανάπτυξης που ακολούθησαν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις.

Ταυτόχρονα, προϋπόθεση της χορήγησης βοήθειας από τις Η.Π.Α. ήταν η συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και η βαθμιαία ελευθέρωση του ενδοευρωπαϊκού εμπορίου και του συστήματος πληρωμών.

Τα κίνητρα της πρωτοβουλίας αυτής ήταν σύνθετα. Πρώτα απ' όλα οι Η.Π.Α. ανησυχούσαν για το ενδεχόμενο αναθέρμανσης των ανταγωνισμών ανάμεσα στα κράτη της Δυτικής Ευρώπης σε μια περίοδο διαμόρφωσης ενός συνασπισμού στην Ανατολική Ευρώπη. Προσπαθούσαν επιπλέον να επηρεάσουν την πολιτική των ανατολικοευρωπαϊκών χωρών που είχαν περιθώρια ελιγμών γι' αυτό και επέμεναν στην από κοινού κατάρτιση προγράμματος σαν όρου για την παροχή της βοήθειας.³¹

Φυσικά και η ίδια η αμερικανική οικονομία, που αντιμετώπιζε προβλήματα μετάβασης από το πολεμικό στάδιο σ' ένα ειρηνικό, θα αντλούσε οφέλη από τη γρήγορη αναθέρμανση των οικονομικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη. Επίσης η αμερικανική κυβέρνηση υπολόγιζε πως βοηθώντας την Ευρώπη να ξεπεράσει τις συναλλαγματικές της στενότητες θα διεύρυνε τις αγορές αμερικάνικων προϊόντων.

Ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (ΟΕΟΣ) που ιδρύθηκε το 1948 από 16 ευρωπαϊκά κράτη ήταν η πρώτη μορφή οργανωμένης συνεργασίας και θεωρήθηκε η ευρωπαϊκή απάντηση για μια συλλογική προσπάθεια ανόρθωσης της ευρωπαϊκής οικονομίας με ταυτόχρονη φιλελευθεροποίηση του εμπορίου. Ο ΟΕΟΣ που αποτελούσε ένα κλασικό περιφερειακό οργανισμό μετασχηματίστηκε το 1960 με τη συμμετοχή των ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλίας, Νέας Ζηλανδίας και Ιαπωνίας σε παγκόσμιο οργανισμό που ονομάστηκε Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Επίσης και η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Πληρωμών (ΕΕΠ) το 1950 για την οργάνωση και τη λειτουργία ενός πολυμερούς συστήματος πληρωμών

³¹ Σαρχής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 19

έγινε για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες του προγράμματος ανοικοδόμησης βάσει της βοήθειας Μάρσαλ.

Όλοι πάντως οι προαναφερθέντες οργανισμοί (αμυντικοί-οικονομικοί) παραμένουν στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων και χαρακτηριστικό είναι ότι είτε εξαρχής ήταν, είτε πολύ γρήγορα εξελίχθηκαν, σε παγκόσμιους οργανισμούς και όχι αμιγώς ευρωπαϊκούς. Κατά συνέπεια δεν συνέβαλαν τουλάχιστον αποφασιστικά στην ενοποίηση της Ευρώπης.

Οι πρώτες προσπάθειες της διαδικασίας για ευρωπαϊκή ενοποίηση σε υπερεθνικές βάσεις και στόχους, υλοποιήθηκαν στις 9 Μαΐου 1950 με την ίδρυση μιας Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ) μεταξύ Γαλλίας και Γερμανίας και όποιας άλλης Ευρωπαϊκής χώρας ήταν πρόθυμη να συμμετάσχει. Το νέο στοιχείο στην πρόταση αυτή βρισκόταν στην ιδέα της «Κοινότητας» δηλαδή στην τοποθέτηση τομέων της οικονομίας υπό τον έλεγχο μιας υπερεθνικής αρχής, που επέτρεπε όχι απλά την αλληλοπροσέγγιση, αλλά τη βαθμιαία ενοποίηση των τομέων αυτών.³²

Το σχέδιο αυτό ήταν μια γαλλική πρωτοβουλία που στόχευε όχι μόνο στη γαλλογερμανική συμφιλίωση αλλά και στη δημιουργία ενός υπερεθνικού οικονομικού οργανισμού που θα αποτελούσε το πρώτο βήμα για μια ευρωπαϊκή ομοσπονδία. Αυτή τη γαλλική πρωτοβουλία δέχθηκαν η Γερμανία τα κράτη της τελωνειακής ένωσης Benelux (Βέλγιο, Ολλανδία, Λουξεμβούργο) και η Ιταλία και στις 18 Απριλίου του 1951 υπέγραψαν στο Παρίσι την ιδρυτική συνθήκη της ΕΚΑΧ που άρχισε να ισχύει την 23 Σεπτεμβρίου 1952. Οι λόγοι που τα ιδρυτικά μέλη της ΕΚΑΧ υποστήριζαν τη γαλλική πρωτοβουλία είναι διαφορετικοί. Πολιτικές εκτιμήσεις και βλέψεις βρίσκονταν πίσω από την απόφαση των «εταίρων» για την ίδρυση της πρώτης αυτής κοινότητας.

Η δημιουργία της ΕΚΑΧ ήταν το πρώτο βήμα για τη θεμελίωση μιας οικονομικής κοινότητας με ευρύτερους σκοπούς σύμφωνα άλλωστε και με την πρόθεση των εμπνευστών της. Η ΕΚΑΧ υπήρξε ο

³² Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 21-22

πρώτος οργανισμός μη διακυβερνητικής συνεργασίας με γνήσια υπερεθνική θεσμική συγκρότηση. Αυτό σήμαινε την υπέρβαση του εθνικού κράτους και την παραχώρηση ουσιαστικών αρμοδιοτήτων σε έναν υπερεθνικό φορέα. Ακόμη η ίδρυση της ΕΚΑΧ θεωρήθηκε το πρώτο στάδιο μιας ευρύτερης ενοποιητικής διαδικασίας η οποία θα οδηγούσε στην ομοσπονδοποίηση.

Τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης και ιδιαίτερα εκείνα της ΕΚΑΧ επιδίωξαν με αυξανόμενο ενδιαφέρον τη στενότερη συνεργασία στον οικονομικό τομέα. Έτσι τον Ιούνιο του 1955 οι υπουργοί εξωτερικών των χωρών-μελών της ΕΚΑΧ συμφωνούν να θέσουν πάλι σε τροχιά την οικονομική ολοκλήρωση εξετάζοντας νέους τρόπους προσέγγισης του παραπάνω ζητήματος. Η μετατόπιση της ολοκλήρωσης στην οικονομικό χώρο κυριαρχεί η σκέψη ότι η οικονομική ολοκλήρωση θα οδηγούσε στη διάβρωση των βάσεων της εθνικής κυριαρχίας και παράλληλα θα δημιουργούσε τις συνθήκες και τη δυναμική για πολιτική ενοποίηση.³³

Έτσι στις 25 Μαρτίου 1957 οι υπουργοί εξωτερικών υπέγραψαν στη Ρώμη τις συνθήκες για τη δημιουργία δύο νέων κοινοτήτων: της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Ένωσης (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) και οι νέες κοινότητες άρχισαν τη λειτουργία τους στην 1^η Ιανουαρίου 1958.

Η συνθήκη της ΕΚΑΕ είχε περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, όπως φαίνεται άλλωστε και στο άρθρο 1 της Συνθήκης που ορίζει ότι «*η Κοινότητα έχει ως αποστολή να συμβάλλει δια της δημιουργίας των αναγκαίων προϋποθέσεων στην ταχεία ίδρυση και ανάπτυξη των πυρηνικών βιομηχανιών, στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου εντός των Κρατών μελών και στην ανάπτυξη των συναλλαγών με τις άλλες χώρες*».

Αντίθετα η ΕΟΚ απέβλεπε στην πραγματοποίηση γενικότερων στόχων. Η συνθήκη της ΕΟΚ προέβλεπε την τελωνειακή ένωση, την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων, καθώς επίσης κανόνες για τον ανταγωνισμό, μια πολιτική μετα-

³³ Ιωακεμίδης Π.: «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση», Αθήνα, Θεμέλιο, 1993, σελ. 52

φορών, μια κοινή εμπορική πολιτική με τρίτες χώρες, μια κοινωνική πολιτική.

Η ίδρυση της ΕΟΚ ή καλύτερα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ), όπως αντικαταστάθηκε ο όρος από τη συνθήκη του Μάαστριχ, θεωρήθηκε σαν ένα ακόμη βήμα προς την πλήρη οικονομική και πολιτική ένωση κατ' αρχή των συμμετεχουσών χωρών και σαν επιβεβαίωση των θέσεων του νεολειτουργισμού. Σύμφωνα με τη θεωρητική αυτή κατεύθυνση η διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης άρχισε σε ειδικούς τομείς και επεκτάθηκε αργότερα σε άλλους. Έτσι από την περιορισμένη τομεακή συνεργασία στα πλαίσια της ΕΚΑΧ, τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη προχώρησαν μέσω της ΕΚ σε στενότερη συνεργασία με στόχο την ολοένα στενότερη ένωση και προοπτική την οικονομική και πολιτική ένωση.³⁴

Τον Δεκέμβριο του 1969, μια σύνοδος κορυφής των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των έξι της Χάγης αποφάσισε να συνδέσει μεταξύ τους τα τρία μεγάλα θέματα που απασχολούσαν τα κράτη-μέλη: την ολοκλήρωση της Κοινής αγοράς, η οποία απαιτεί σταθερού οικονομικούς πόρους, τη διεύρυνση της Κοινότητας με νέα μέλη και την προώθηση της οικονομικής και νομισματικής ένωσης (ΟΝΕ).³⁵ Ο κυριότερος στόχος της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας (ΕΠΣ) ήταν ο συντονισμός των εξωτερικών πολιτικών έτσι ώστε η Κοινότητα να δείξει ότι έχει μια φωνή και επιδιώκει κοινό σκοπό, αυτόν της πολιτικής ενοποίησης. Η λειτουργία της ΕΠΣ στην περίοδο 1970-1987 μπορούμε να πούμε ότι κινήθηκε προς την κατεύθυνση της πολιτικής ενοποίησης, παρά το γεγονός ότι λειτούργησε έξω από το πλαίσιο των συνθηκών και με περιορισμένη ατζέντα θεμάτων. Θα λέγαμε μ' άλλα λόγια, ότι υπήρξε ο προπομπός για τη συνεργασία σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες ώστε να μπορέσουν μελλοντικά τα κράτη-μέλη της Κοινότητας να έχουν μια κοινή εξωτερική πολιτική.³⁶

³⁴ Καζάκος Π.: «Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα», εκδόσεις ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 1994, σελ. 29

³⁵ Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 27

³⁶ Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 27

Πλέον τούτων το Δεκέμβριο του 1978 εγκαινιάζεται το Ευρωπαϊκό Σύστημα (ΕΝΣ) που έχει σκοπό την ενίσχυση της νομισματικής σταθερότητας των κρατών-μελών. Η κύρια ιδέα που χαρακτήριζε το νέο μηχανισμό ήταν η τοποθέτηση του ECU.³⁷

Στις 1^η Ιανουαρίου 1981 η Ελλάδα γίνεται μέλος της Κοινότητας. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου, ακολουθούμενη από τη γερμανική ενοποίηση και ο εκδημοκρατισμός των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, που ελευθερώθηκαν από την κηδεμονία της Σοβιετικής Ένωσης σε συνδυασμό με τις ανακατατάξεις που επιτελέστηκαν στο εσωτερικό της ΕΣΣΔ ως αποτέλεσμα της περεστρόικα του Γκορμπατσόφ, μεταμόρφωσαν ουσιαστικά, στις αρχές της δεκαετίας του '90 την πολιτική δομή της ηπείρου. Οι διεθνείς λοιπόν εξελίξεις σηματοδοτούν γοργές διαδικασίες και στο εσωτερικό της Κοινότητας προς την κατεύθυνση της στενότερης συνεργασίας και της παραπέρα σύγκλισης των οικονομικών ως πρώτο βήμα αυτής της καινούργιας συγκυρίας. Η προσπάθεια για την εγκαθίδρυση της πλήρους ΟΝΕ με παραχώρηση σπουδαίων αρμοδιοτήτων και εξουσιών σε κοινοτικά όργανα και θεσμούς αποτέλεσε πολύ σημαντικό παράγοντα που ενίσχυσε τη διαδικασία για την πολιτική ενοποίηση.³⁸

Έτσι στις 7 Φεβρουαρίου 1992 υπογράφεται στο Μάαστριχ, ύστερα από σειρά διαβουλεύσεων, η «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση». Η νέα συνθήκη εγκαθίδρυσε την Ευρωπαϊκή Ένωση στην οποία οι τρεις Ευρωπαϊκές Κοινότητες θα αποτελούν τον σημαντικότερο «πυλώνα» του νέου οικοδομήματος. Η ΕΟΚ ενσωματώνοντας νέες μη οικονομικές πολιτικές (υγείας, πολιτισμού, παιδείας) μετονομάζεται σε Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Οι άλλοι δύο πυλώνες είναι αφενός η κοινή εξωτερική πολιτική και η πολιτική ασφάλειας και αφετέρου η συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση θέτει για πρώτη φορά στο κείμενό της στόχους και επιλογές που καλύπτουν τις οικονομικές και πολιτικές περιοχές της ενοποιητικής διαδικασίας. Αυτό ισχύει κυρίως για την οικο-

³⁷ Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 29

³⁸ Σαρρής Νίκος: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999, σελ. 33

νομική και νομισματική ένωση, αλλά και εν μέρει για την κοινή εξωτερική πολιτική σε ένα διαφορετικό μη δεσμευτικό επίπεδο.³⁹

Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχ κύριο μέλημα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν η σύγκλιση των οικονομιών τους καθώς και η προώθηση της οικονομικής ολοκλήρωσης με πρώτο στόχο την επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης που η συνθήκη είχε ορίσει. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ο αυξανόμενος ανταγωνισμός ανάμεσα σε Η.Π.Α., Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιαπωνία ήταν τα καινούργια δεδομένα ενός πολύπλοκου συστήματος και σ' αυτά η Ευρωπαϊκή Ένωση έπρεπε να δουλέψει και να καλύψει την απόσταση που την χώριζε ιδιαίτερα από την Αμερική.

Στις 19 Ιουνίου 1997 υπογράφετε η συνθήκη του Άμστερνταμ, η οποία τροποποίησε και συμπλήρωσε τις προηγούμενες συνθήκες που διέπουν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η συνθήκη αυτή επιβεβαίωσε την ΟΝΕ και το κοινό νόμισμα, συμπλήρωσε κενά και ενίσχυσε διατάξεις που επέτρεψαν σταθερή πορεία η οποία οδήγησε τελικά στη συγκρότηση της ΟΝΕ (2 Μαΐου 1998). Από την άλλη πλευρά, προωθήθηκε η ιδέα για μια σειρά από συνοδευτικές πολιτικές για τον πολίτη, που είναι απαραίτητες για να μπορέσει να διαμορφωθεί ένας καινούργιος ρόλος, μια νέα θέση, ένα ενισχυμένο καθεστώς για τον πολίτη μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁴⁰

2. Τα βασικά χαρακτηριστικά του νέου πλαισίου οικονομικής διαχείρισης

Όπως προείπαμε, το Δεκέμβριο του 1991 οι χώρες-μέλη της τότε Κοινότητας αποδέχτηκαν τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη Συνθήκη του Μάαστριχ. Η Συνθήκη αυτή ουσιαστικά έθεσε την τελική φάση της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης την πλήρη Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και την υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος.

Από την 1^η Ιανουαρίου 2001, μετά τη συμμετοχή και της

³⁹ Ιωακείμης Π.: «Η πόλη και η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σελ.16

⁴⁰ Περράκης Σ.: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε Μετεξέλιξη από το Μάαστριχ στο Άμστερνταμ», εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήν 1998, σελ. 138

Ελλάδας, η ΟΝΕ αποτελούνταν από 12 χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), που αποφάσισαν να συνδέσουν το μέλλον των οικονομιών τους με το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα.

Η ενοποίηση των οικονομιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προωθείται με βασικούς άξονες την ολοκλήρωση των αγορών προϊόντων, υπηρεσιών και κεφαλαίου και τη νομισματική και δημοσιονομική σταθερότητα που επιβάλλει η Συνθήκη του Μάαστριχ και το Σύμφωνο Σταθερότητας.

Η έναρξη του τρίτου σταδίου της ΟΝΕ ειδικότερα σηματοδοτεί μια ουσιαστική αλλαγή στη φιλοσοφία της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και διαμορφώνει ένα νέο πλαίσιο άσκησης μακροοικονομικής διαχείρισης όχι μόνο για τις χώρες που συμμετέχουν στην ΟΝΕ, αλλά και για τη Βρετανία, Σουηδία και Δανία που είναι εκτός της νομισματικής ζώνης του ευρώ.

Στη διάρκεια του τρίτου σταδίου, τα νομίσματα των χωρών-μελών συνδέονται αμετάκλητα μεταξύ τους χωρίς δυνατότητα διακύμανσης με την προοπτική της αντικατάστασής τους από το ευρώ. Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ινστιτούτο έχει αντικατασταθεί από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ), το οποίο συγκροτούν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και οι Κεντρικές Τράπεζες των χωρών-μελών. Η ΕΚΤ αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου την άσκηση της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής. Η ΕΚΤ θα έχει την ευθύνη έκδοσης του ενιαίου νομίσματος το οποίο θα το συνδιαχειρίζεται με τις Κεντρικές Τράπεζες των χωρών-μελών.⁴¹

Σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη στο εσωτερικό της ΕΕ, η εισαγωγή του ευρώ και η έναρξη του τρίτου σταδίου της ΟΝΕ επιβεβαιώνει τη βαθύτατη επιθυμία και προσήλωση των χωρών-μελών στην δημιουργία συνθηκών για σταθερή ανάπτυξη στην Ευρώπη και αποτελεσματική οικονομική διαχείριση.

Υποστηρίζεται η άποψη ότι η Ευρώπη σήμερα έχει ανάγκη ουσιαστικής αλλαγής των συνθηκών εκείνων που δημιούργησαν στο

⁴¹ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.41

παρελθόν οικονομική αβεβαιότητα και κοινωνική ανασφάλεια, δηλαδή υψηλό ρυθμό πληθωρισμού, μεγάλη συσσώρευση δημόσιων ελλειμμάτων και χρεών και υψηλά μακροχρόνια επιτόκια, παράγοντες που λειτουργούσαν ανασταλτικά για τις ιδιωτικές επενδύσεις και την οικονομική μεγέθυνση.

Με την ΟΝΕ, η ΕΕ ελπίζει ότι θα καταφέρει να εκσυγχρονίσει παραγωγικά και θεσμικά την οικονομία της, να πετύχει πλήρη εκμετάλλευση της ενιαίας αγοράς, να βελτιώσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της και να αυξήσει τις επενδύσεις της προσφέροντας καλύτερες συνθήκες και ποιότητα ζωής στους πολίτες της.

Στο πλαίσιο της προσέγγισης αυτής η ΟΝΕ γίνεται κατανοητή ως το αποτέλεσμα μίας συλλογικής προσπάθειας διαμόρφωσης ενός νέου πλαισίου άσκησης μακροοικονομικής πολιτικής, που θα εξασφαλίσει την αναγκαία οικονομική σταθερότητα που απαιτείται για την αποτελεσματική λειτουργία του μηχανισμού της ενιαίας αγοράς. Η σχέση μεταξύ νομισματικής σταθερότητας και μεγέθυνσης βρίσκεται στο επίκεντρο της προβληματικής του σχεδιασμού της ΟΝΕ και της οικονομικής φιλοσοφίας που χαρακτηρίζει τη Συνθήκη του Μάαστριχ.

Χωρίς να αμφισβητεί κανείς τους στόχους της ΕΕ για περισσότερη ανάπτυξη και ευημερία και την πρόθεση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων να δουλέψουν από κοινού για την επίτευξη τους, το κρίσιμο ερώτημα είναι αν η επιλεγμένη διαδικασία υλοποίησης των στόχων της σταθερότητας και μεγέθυνσης βάσει της Συνθήκης του Μάαστριχ και του Συμφώνου Σταθερότητας είναι η καλύτερη δυνατή. Το ερώτημα σε μια πιο συγκεκριμένη του μορφή συνδέεται με το αν και κατά πόσο το νέο, πλαίσιο μακροοικονομικής διαχείρισης και η τυφλή πίστη στις αναπτυξιακές δυνατότητες του μηχανισμού της ενιαίας αγοράς θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την πρόοδο και την πραγματική σύγκλιση των ευρωπαϊκών οικονομιών ή θα προκαλέσει ζώνες οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων στο εσωτερικό της ΕΕ.

Στο περιβάλλον της ΟΝΕ, το νέο μακροοικονομικό πλαίσιο οικονομικής διαχείρισης πρέπει να κατανοηθεί ως μια δυναμική διαδικασία που επιδιώκει την επίτευξη δύο ξεχωριστών αλλά συμπληρωμα-

τικών ενδιάμεσων στόχων. Την κυκλοφορία του κοινού νομίσματος και τη διαφύλαξη της σταθερότητας του. Η υλοποίηση των στόχων αυτών θεωρείται, από τους αρχιτέκτονες της ΟΝΕ, ως η ορθότερη πολιτική για την αύξηση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας του μηχανισμού της ενιαίας αγοράς και την επίτευξη σταθερότητας στη ζώνη του ευρώ. Με τη σημερινή δομή της ΟΝΕ, η σταθερότητα του ευρώ αποτελεί βασική προϋπόθεση της νομισματικής και κατά προέκταση της οικονομικής σταθερότητας, η οποία με τη σειρά της, υποθετικά, αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση της οικονομικής μεγέθυνσης και της ανάπτυξης των ευρωπαϊκών οικονομιών.

Η αποτελεσματικότητα του νέου πλαισίου μακροοικονομικής διαχείρισης θα εξαρτηθεί από τις συνέπειες που θα προκαλέσει στη συμπεριφορά των οικονομικών φορέων και στη διάρθρωση των εθνικών οικονομιών. Σε όλα τα επίπεδα η ΟΝΕ συνδέεται με αλλαγές στη λειτουργία και στη δομή των αγορών, αλλά κυρίως στο μηχανισμό άσκησης και στους στόχους της οικονομικής πολιτικής. Συνεπώς, η επιτυχία του εγχειρήματος της ΟΝΕ προϋποθέτει από τη κάθε χώρα - μέλος να δεσμευτεί σε μία διαδικασία μακροοικονομικής προσαρμογής, έτσι ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της σταθερότητας του ευρώ. Επίσης προϋποθέτει την πιο σημαντική δέσμευση σε μία πορεία διαρθρωτικής και θεσμικής προσαρμογής για την επίτευξη της σταθερότητας και τη βιωσιμότητα της ίδιας της ΟΝΕ.

Η ΟΝΕ αν και φαινομενικά αντιπροσωπεύει μια αλλαγή στο νομισματικό καθεστώς λειτουργίας των εθνικών οικονομιών και στην άσκηση νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, οι επιπτώσεις της στη δομή των οικονομιών των χωρών-μελών είναι συνθέτες και ουσιαστικές και ξεπερνούν τα όρια του μακροοικονομικού συστήματος. Οι μετασχηματισμοί που θα προκύψουν ως αποτέλεσμα της διαδικασίας προσαρμογής θα επιφέρουν οικονομικά πλεονεκτήματα και οφέλη, αλλά θα έχουν και οικονομικό κόστος. Η εκτίμηση του ισοζυγίου όφελος/κόστος δεν θα πρέπει να αξιολογηθεί μόνο στη βάση της συμμετοχής ή όχι της οικονομίας στην ΟΝΕ. Κάτι τέτοιο πιθανά θα περιόριζε το όφελος και θα αύξανε το κόστος της συμμετοχής. Η αξιολόγηση θα

πρέπει να γίνει μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο όπου θα λαμβάνονται υπόψη οι πιθανές οικονομικές συνθήκες και οι προοπτικές της οικονομίας δεδομένων των περιορισμών και προσαρμογών που θα απαιτούσε η παγκοσμιοποίηση των αγορών.⁴²

Για να κατανοήσουμε την οικονομική φιλοσοφία της ΟΝΕ, δεδομένης της αρχιτεκτονικής της Συνθήκης του Μάαστριχ, είναι απαραίτητο να δούμε το ιστορικό-πολιτικό πλαίσιο μέσα από το οποίο προέκυψε η επιλογή της ΕΕ για τη δημιουργία της ΟΝΕ. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έχουν γίνει σημαντικές αλλαγές στις στρατηγικές επιλογές της οικονομικής πολιτικής της ΕΕ. Η έκθεση Delors σχεδιάστηκε σε μία περίοδο όπου η κυρίαρχη αντίληψη για τους στόχους και τα μέσα άσκησης της οικονομικής πολιτικής είχαν αλλάξει. Σε αντίθεση με τις ρυθμιστικές και παρεμβατικές πολιτικές που είχαν επικρατήσει στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, οι κανόνες του παιχνιδιού άλλαξαν και καθορίζονται, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, από τις νεοφιλελεύθερες και μονεταριστικές αντιλήψεις. Η όλη διαδικασία υλοποίησης του στόχου της ευρωπαϊκής οικονομικής ολοκλήρωσης επιχειρήθηκε μέσω της προώθησης αφενός του θεσμικού οικοδομήματος της ΕΕ και αφετέρου μέσω της ενίσχυσης της οικονομίας της αγοράς. Ο διττός αυτός στόχος ο οποίος εμπεριέχεται στην έκθεση Delors και πραγματώνεται με τη Συνθήκη του Μάαστριχ υποθετικά θα επιταχύνει τη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης με άξονα τη διαμόρφωση ενός φιλελεύθερου περιβάλλοντος λειτουργίας της οικονομίας, που θα επιτρέπει και θα ενισχύει την απρόσκοπτη λειτουργία του μηχανισμού της ενιαίας αγοράς⁴³.

Το δόγμα της ελεύθερης αγοράς προσδιορίζει έτσι την πολιτική συμπεριφορά και τις επιλογές των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και αποτελεί τη βάση του νέου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης που υιοθετεί η ΕΕ για το μέλλον της. Στο μοντέλο αυτό δεν υπάρχει ουσιαστικός ρόλος για το κράτος και ειδικότερα για τις λειτουργίες του κοινωνικού κράτος. Η κρατική παρέμβαση περιορίζεται στη διαμόρφωση των

⁴² Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.42

⁴³ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.43

κατάλληλων υποδομών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας και στην εκκαθάριση των αγορών από θεσμικές ακαμψίες, ώστε να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα ο μηχανισμός των τιμών που θα δημιουργήσει αυτόματα την κρίσιμη μάζα των ιδιωτικών επενδύσεων που θα φέρουν τη μεγέθυνση στην κάθε εθνική οικονομία και συνολικά στην ευρωπαϊκή οικονομία.

Η Συνθήκη του Μάαστριχ ειδικότερα προσδιορίζει το δρόμο προς την νομισματική ένωση της Ευρώπης με την ικανοποίηση μίας σειράς αυστηρών νομισματικών και δημοσιονομικών κριτηρίων, που αποκλειστικά στοχεύουν στην νομισματική σταθερότητα και στην εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών των χωρών-μελών κυρίως μέσω της περικοπής των δημοσίων δαπανών. Στο πλαίσιο αυτό η ατζέντα οικονομικής πολιτικής της ΕΕ είναι σε μεγάλο βαθμό εμπνευσμένη από τη νεοφιλελεύθερη και μονεταριστική αντίληψη για το ρόλο της οικονομικής πολιτικής. Έτσι, η απορύθμιση των αγορών και ειδικά η προσαρμογή της αγοράς εργασίας, οι ιδιωτικοποιήσεις, οι περικοπές δαπανών, οι μειώσεις φόρων και ο αυστηρός έλεγχος του πληθωρισμού με νομισματικά κυρίως μέσα αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά της εφαρμοζόμενης οικονομικής πολιτικής που προτείνεται από τη Συνθήκη του Μάαστριχ.

Η απόλυτη υιοθέτηση της νομισματικής σταθερότητας και του δόγματος που θέλει την αγορά να δημιουργεί από μόνη της τις αναγκαίες προσαρμογές που απαιτεί ο οικονομικός εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση ενός αυστηρού μακροοικονομικού περιβάλλοντος και στην εφαρμογή έντονα αντιπληθωριστικών μακροοικονομικών πολιτικών.⁴⁴

3. ΟΝΕ και νομισματική πολιτική

Κατά τη διάρκεια μετάβασης προς την ΟΝΕ αλλά ακόμη περισσότερο μετά την έναρξη λειτουργίας της ΟΝΕ και της εισαγωγής του ευρώ οι νομισματικές συνθήκες των εθνικών οικονομιών και ειδικά ο

⁴⁴ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 45

μηχανισμός άσκησης νομισματικής πολιτικής έχουν υποστεί σημαντικές αλλαγές.

Ειδικότερα, πριν την έναρξη της ΟΝΕ, η νομισματική και συναλλαγματική πολιτική ήταν υπό τον έλεγχο των κεντρικών τραπεζών και των κυβερνήσεων. Στη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου, για τις χώρες της Ε.Ε. οι οποίες επιθυμούσαν την ένταξη τους στην ΟΝΕ, οι στόχοι, τα μέσα και γενικότερα η άσκηση της νομισματικής πολιτικής καθορίζονταν ωστόσο σε μεγάλο βαθμό από τις δεσμεύσεις που ανέλαβαν βάσει της Συνθήκης του Μάαστριχ και τους περιορισμούς που δημιουργούσε ο Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ).

Με την έναρξη λειτουργίας της ΟΝΕ οι εθνικές κεντρικές τράπεζες και κυβερνήσεις παραιτήθηκαν της δυνατότητας τους για άσκηση αυτόνομης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής ως εργαλείο μακροοικονομικής ρύθμισης και παρέμβασης στη διαμόρφωση των οικονομικών συνθηκών των χωρών τους. Η άσκηση της κοινής νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, η διαχείριση των συναλλαγματικών διαθεσίμων και η εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας των συστημάτων πληρωμών στη ζώνη του ευρώ πέρασε στον έλεγχο της κεντρικής ευρωπαϊκής νομισματικής αρχής, δηλαδή του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ). Το ΕΣΚΤ περιλαμβάνει την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και τις Κεντρικές Τράπεζες των χωρών μελών της ΟΝΕ. Η νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ αποφασίζεται πλέον από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και εφαρμόζεται από την ίδια σε συνεργασία με τις εθνικές κεντρικές τράπεζες. Σημειώνεται ότι οι κεντρικές τράπεζες των χωρών-μελών της ΟΝΕ δεν έχουν δικαίωμα διαφοροποίησης της πολιτικής τους, απλώς εφαρμόζουν τις κατευθύνσεις και τις επιλογές νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.⁴⁵

Πρέπει ωστόσο να επισημάνουμε το γεγονός ότι στις παγκόσμιες αγορές χρήματος και κεφαλαίου η υψηλή κινητικότητα του χρη-

⁴⁵ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.46

ματικού και κυρίως του κερδοσκοπικού κεφαλαίου έχει περιορίσει σημαντικά τα περιθώρια άσκησης αυτόνομης νομισματικής πολιτικής, ανεξάρτητα από την ύπαρξη της ΟΝΕ. Το ιδιαίτερο στοιχείο έγκειται στο γεγονός ότι με η ΟΝΕ αφαιρεί την άσκηση νομισματικής πολιτικής από την εθνική της βάση.

Η επίτευξη υψηλού βαθμού σταθερότητας των τιμών αντιπροσωπεύει το κεντρικό χαρακτηριστικό και τη βασική επιδίωξη της νομισματικής και της συναλλαγματικής πολιτικής.⁴⁶

Η επίτευξη του στόχου αυτού κρίνεται από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ως αναγκαία για την νομισματική σταθερότητα στη ζώνη του ευρώ. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο στόχος της διατήρησης της σταθερότητας των τιμών είναι περισσότερο σημαντικός από τη διαφύλαξη της σταθερότητας της ισοτιμίας του ευρώ έναντι τρίτων νομισμάτων. Στο βαθμό που ο στόχος της νομισματικής σταθερότητας πραγματοποιείται δεν υπάρχει κίνδυνος πληθωριστικών πιέσεων. Μάλιστα η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έχει την υποχρέωση να υποστηρίξει τη γενικότερη οικονομική πολιτική της Ε.Ε. για την επίτευξη εναλλακτικών οικονομικών στόχων, όπως υψηλή απασχόληση, οικονομική και κοινωνική συνοχή κ.ά.

Έτσι η νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ επιδιώκει την επίτευξη του βασικού στόχου της σταθερότητας των τιμών μέσω των επιδράσεων της στις πληθωριστικές προσδοκίες και στην οικονομική δραστηριότητα. Ένα από τα σημαντικά προβλήματα στην άσκηση της κοινής νομισματικής πολιτικής είναι ότι οι διαφορές στα μέσα άσκησης νομισματικής πολιτικής και στις δομές των χρηματοπιστωτικών αγορών μεταξύ των χωρών-μελών είναι παράγοντες που θα μεταβάλλουν την ταχύτητα των επιπτώσεων της νομισματικής πολιτικής στην συμπεριφορά των αγορών στο σύνολο τους, που πολύ πιθανά θα διαφέρει από χώρα σε χώρα. Αφού η κάθε μία εθνική κεντρική τράπεζα έχει αναπτύξει το δικό της σύστημα εργαλείων άσκησης νομισματικής πολιτικής και παρέμβασης, τότε είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν σημαντικές διαφορές

⁴⁶ Καζάκος Π.: «Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2001, σελ. 322

στους μηχανισμούς μετάδοσης των νομισματικών επιδράσεων μεταξύ των χωρών. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί φόβους για πιθανή διαφοροποίηση των ωφελειών και του κόστους των συνεπειών της νομισματικής πολιτικής της Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μεταξύ των χωρών-μελών.⁴⁷

4. ΟΝΕ, Εθνική Οικονομική Πολιτική και Προσαρμογή

Η μακροοικονομική πολιτική έτσι όπως εφαρμόζεται σήμερα στη ζώνη του ευρώ είναι αποκλειστικά συνδεδεμένη με τη νομισματική σταθερότητα και τον αυστηρό έλεγχο του πληθωρισμού. Η σταθερότητα των τιμών αποτελεί τον κυρίαρχο στόχο της οικονομικής πολιτικής, πράγμα αναγκαίο για την άριστη κατανομή των πόρων και την επίτευξη μακροχρόνιας οικονομικής ισορροπίας. Βάσει της Συνθήκης του Μάαστριχ η οικονομική σταθερότητα με την ευρύτερη της σημασία προσδιορίζεται αποκλειστικά από το αποτέλεσμα της μάχης των ευρωπαϊκών οικονομιών κατά του πληθωρισμού.

Η κατανόηση του πληθωρισμού ως καθαρά νομισματικού φαινομένου φέρνει επίσης το δημόσιο έλλειμμα και τις δημόσιες δαπάνες στο επίκεντρο της αντιπληθωριστικής πολιτικής. Με το κοινό νόμισμα, η επίτευξη υψηλού βαθμού ευκαμψίας των τιμών, των μισθών και της απασχόλησης είναι ο μόνος μηχανισμός προσαρμογής των πραγματικών οικονομικών μεγεθών. Ουσιαστικά, η όλη διαδικασία προσαρμογής επικεντρώνεται στην αγορά εργασίας, αφού η μακροοικονομική πολιτική αφοπλίζεται από ενεργητικές παρεμβάσεις και περιορίζεται στη διαφύλαξη της νομισματικής σταθερότητας⁴⁸.

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η ΟΝΕ θα δημιουργήσει ευκαιρίες ανάπτυξης, αφού προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο ενσωμάτωσης κάθε ευρωπαϊκής οικονομίας στο παγκόσμιο πλέγμα οικονομικών σχέσεων. Το αν οι επιπτώσεις αυτές είναι θετικές ή αρνητικές εξαρτάται ωστόσο από τις οικονομικές και παραγωγικές δομές και τη θεσμική συγκρότηση κάθε επιμέρους χώρας και τη δυνατότητα της

⁴⁷ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.50

⁴⁸ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.60

να αξιοποιήσει τις νέες ευκαιρίες που δημιουργεί η ΟΝΕ και η ενιαία αγορά. Οι παράγοντες αυτοί θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα και την αποτελεσματικότητα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής και τα οφέλη που τελικά θα αποκομίσει κάθε εθνική οικονομία από τη συμμετοχή της στην ΟΝΕ.

Η προσπάθεια αξιοποίησης των ευκαιριών που μπορεί να προσφέρει η ΟΝΕ είναι υπόθεση εθνική και προϋποθέτει τη συλλογική και αποτελεσματική δράση όλων των κοινωνικών δυνάμεων. Διαφορετικά το κόστος από την ΟΝΕ θα προκαλέσει πολλαπλά επίπεδα οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αντιθέσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ΟΝΕ πρέπει να κατανοείται ως μία δυναμική διαδικασία προσαρμογής στη νέα οικονομική πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης βάσει ενός νεοφιλελεύθερου πλαισίου οικονομικής διαχείρισης.⁴⁹

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ απαιτεί συνεπώς αναπόφευκτες προσαρμογές, διαρθρωτικές, θεσμικές και οικονομικής διαχείρισης έτσι ώστε να μην διαταραχθεί από την πλευρά της χώρας μας η συνοχή της ΟΝΕ ως νομισματικής ζώνης. Το κρίσιμο ερώτημα της δεκαετίας του 2000 είναι αν οι προσαρμογές αυτές, και εφόσον πραγματοποιηθούν, θα επιτρέψουν στη χώρα μας την αξιοποίηση των ευκαιριών που προσφέρει το νέο μακροοικονομικό περιβάλλον και η ενιαία αγορά.

5. Κύρια προβλήματα του νέου πλαισίου οικονομικής διαχείρισης

Αξιολογώντας τις παραπάνω εξελίξεις μπορούμε να διακρίνουμε ορισμένους βασικούς εξωτερικούς περιορισμούς και μία σημαντική μεταβολή στο ρυθμιστικό πλαίσιο οικονομικής πολιτικής της χώρας μας, ως αποτέλεσμα της επικράτησης του νεοφιλελευθερισμού, της απορύθμισης των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και της ΟΝΕ. Η μεταβολή μπορεί σχηματικά να εκφραστεί σε δύο χρονικές περιόδους.

⁴⁹ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.61

Πρώτον, την περίοδο πριν το 1992, στη διάρκεια της οποίας η χώρα μας είχε σχετική ελευθερία κινήσεων στην άσκηση εθνικής οικονομικής πολιτικής. Η ελευθερία αυτή μετά την ένταξη της στην ΕΟΚ σταδιακά μειώθηκε μέσω θεσμικών παρεμβάσεων που στόχευαν στην απελευθέρωση των αγορών, κυρίως των αγορών χρήματος και κεφαλαίου. Την ίδια περίοδο ο μηχανισμός άσκησης οικονομικής πολιτικής δεχόταν υψηλές πιέσεις ως προς τις επιλογές του και λόγω των γενικότερων τάσεων παγκοσμιοποίησης των αγορών και απελευθέρωσης της κίνησης κεφαλαίων.

Δεύτερον, την περίοδο μετά το 1992, που χρονικά ταυτίζεται με την προετοιμασία ένταξης της χώρας μας στην ΟΝΕ και τη μετάβαση στο ενιαίο νόμισμα. Στη διάρκεια της περιόδου αυτής, σημαντικές διαρθρωτικές και θεσμικές μεταβολές έχουν λάβει χώρα στην άσκηση της εθνικής οικονομικής πολιτικής ως αποτέλεσμα κυρίως της Συνθήκης του Μάαστριχ. Οι μεταβολές αυτές διαμορφώνουν ένα νέο θεσμικό πλαίσιο το οποίο ουσιαστικά προσαρμόζει την εθνική οικονομική διαχείριση στις επιλογές του νεοφιλελεύθερου μοντέλου οικονομικής διαχείρισης.⁵⁰

Τρία είναι τα βασικά προβλήματα της κυρίαρχης οικονομικής οργάνωσης.

Πρώτον, η άσκηση έντονων αντιπληθωριστικών πολιτικών που αντικατέστησαν την πλήρη απασχόληση ως βασικό στόχο της οικονομικής πολιτικής και αποτέλεσαν «κάπι» μικρής διάρκειας στο χώρο της εργασίας (απολύσεις «μονίμων» υπαλλήλων, 3μηνες - 6μηνες ή 8μηνες συμβάσεις εργασίας, 4ωρη απασχόληση, επιδοτούμενα προγράμματα περιορισμένου χρόνου εργασίας, επιδόματα ανεργίας κ.τ.λ.). Οι ενεργητικές πολιτικές στήριξης της ζήτησης, του εισοδήματος και της απασχόλησης θεωρούνται εκτός από αναποτελεσματικές και σημαντικό εμπόδιο της οικονομικής μεγέθυνσης. Επίσης, ο περιορισμός της οικονομικής ανισότητας και ο δημοκρατικός έλεγχος των αγορών παρεμποδίζουν την οικονομική ανάπτυξη.

⁵⁰ Αργαίτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 63

Δεύτερον, η ύπαρξη κρατικού ελλείμματος και υψηλού δημόσιου χρέους είναι αποσταθεροποιητικοί παράγοντες αφού απορροφούν εθνική αποταμίευση, προκαλούν αύξηση επιτοκίων και περιορίζουν τη χρηματοδότηση ιδιωτικών επενδύσεων. Το ίδιο ισχύει και για άλλες πολιτικές μείωσης της εγχώριας αποταμίευσης. Οι ισχυρισμοί αυτοί συνεπάγονται πολιτικές μείωσης των κρατικών ελλειμμάτων και αυστηρές δημοσιονομικές πολιτικές με περικοπές δαπανών, κυρίως εκείνων του κοινωνικού κράτους, και ιδιωτικοποιήσεις κρατικών επιχειρήσεων και οργανισμών. Επίσης, αναδιανομή του εισοδήματος σε όφελος του κεφαλαίου, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ανοικοδόμηση ενός υγιούς μηχανισμού οικονομικής ενθάρρυνσης των ιδιωτικών επενδύσεων και προώθησης της οικονομικής μεγέθυνσης.

Τρίτον, η κρατική παρέμβαση στις αγορές χρήματος, προϊόντων υπηρεσιών και εργασίας είναι οικονομικά αναποτελεσματικές. Και αυτό διότι κοινωνικές πολιτικές υποστήριξης της εργασίας και συστήματα προσδιορισμού των μισθών επιβραδύνουν τον οικονομικό εκσυγχρονισμό και αυξάνουν την ανεργία.⁵¹

Συνεπώς, πολιτικές απελευθέρωσης των αγορών και η μη παρέμβαση του κράτους μπορούν να δημιουργήσουν ευκαιρίες για βελτίωση της κατανομής των πόρων σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο και αύξηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και παραγωγικότητας.

Με αυτά τα δεδομένα σήμερα οι εθνικές κυβερνήσεις είναι εγκλωβισμένες σε δύο επιλογές. Να προσαρμόσουν διαρθρωτικά και θεσμικά την οικονομία και την οικονομική πολιτική τους στο νέο φιλελεύθερο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον και στο πρότυπο οικονομικής πολιτικής που επιθυμούν οι αγορές και δεύτερον, να ασκήσουν πολιτικές σύμφωνες με τους επιθυμητούς για αυτές οικονομικούς στόχους αναλαμβάνοντας το ρίσκο της πιθανής τιμωρίας από τις διεθνείς αγορές με φυγή κεφαλαίου και με συνέπειες την αποσταθεροποίηση και την οικονομική στασιμότητα. Η επιλογή έχει σαφέ-

⁵¹ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.63

στατα πολιτικό χαρακτήρα και άμεσα συνδέεται με τη βούληση των κυβερνήσεων για την αποδοχή ή τη ρήξη με τις κυρίαρχες ομάδες συμφερόντων και τη συγκρότηση πολιτικού μετώπου διεκδίκησης μέτρων ελέγχου των διεθνών αγορών και συντονισμό των εθνικών οικονομικών πολιτικών σε εναλλακτικούς στόχους.

Η επικράτηση της νεοφιλελεύθερου μοντέλου οικονομικής διαχείρισης επέφερε βαθύτατους μετασχηματισμούς σε όλα τα επίπεδα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων με μεγάλο προς το παρόν κόστος σε ευημερία, απασχόληση και οικονομική δικαιοσύνη.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. Οικονομία και οικονομική πολιτική στην Ελλάδα

Τα βασικά χαρακτηριστικά και οι κύριες κατευθύνσεις της οικονομικής πολιτικής μιας μικρής και ανοικτής οικονομίας, όπως η ελληνική, έχουν ιδιαίτερη σημασία στον προσδιορισμό βασικών οικονομικών μεγεθών, όπως της παραγωγής, της απασχόλησης, της νομισματικής σταθερότητας, της εξωτερικής ισορροπίας και γενικότερα της αναπτυξιακής δυναμικής.

Η οικονομική πολιτική αποτελούσε, σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο, βασικό εργαλείο παρέμβασης του ελληνικού κράτους στη λειτουργία του οικονομικού μηχανισμού και ρύθμισης της οικονομικής λειτουργίας, παρά τις έντονες ιδεολογικές και πολιτικές αντιθέσεις για το χαρακτήρα και τις κατευθύνσεις της. Το κρίσιμο βέβαια ζήτημα για την ελληνική οικονομία και κοινωνία ήταν και είναι η αποτελεσματικότητα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής, η επίτευξη δηλαδή των κεντρικών επιδιωκόμενων στόχων της και οι κοινωνικές συνέπειες της.

Οι σημαντικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον τις τελευταίες δεκαετίες έχουν αυξήσει το βάρος της οικονομικής πολιτικής στη διαμόρφωση των αναγκαίων εκείνων συνθηκών που απαιτεί σήμερα ο οικονομικός εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη.

Το παράδοξο είναι ότι η αναβάθμιση του ρόλου της οικονο-

μικής πολιτικής συμβαίνει σε μια εποχή όπου οι κυρίαρχες οικονομικές και πολιτικές αντιλήψεις, υποταγμένες στο σύγχρονο μύθο της αγοράς, αμφισβητούν το σταθεροποιητικό και αναπτυξιακό ρόλο της. Σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αντιλήψεις, ο ρόλος της οικονομικής πολιτικής εξακολουθεί να είναι κρίσιμος τόσο για τη βραχυχρόνια όσο και για τη μακροχρόνια πορεία και συμπεριφορά της οικονομίας. Το ίδιο κρίσιμη είναι και η επιλογή του κατάλληλου μείγματος οικονομικής πολιτικής από τις εκάστοτε κυβερνήσεις, για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της χώρας και την κοινωνική συνοχή.

Οι κοινωνικές προτεραιότητες και ο χαρακτήρας της οικονομικής πολιτικής είναι αποτελέσματα των συσχετισμών οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δύναμης. Η ευθύνη λοιπόν για την ασκηθείσα οικονομική πολιτική και των συνεπειών της μοιράζεται ανάμεσα σε όλους τους κοινωνικούς, πολιτικούς, επιχειρηματικούς και συνδικαλιστικούς φορείς της χώρας, οι αντιθέσεις και οι συμφωνίες των οποίων διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις και καθορίζουν τις δυνατότητες και τον τρόπο προσαρμογής της οικονομίας στις νέες συνθήκες σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η άσκηση της οικονομικής πολιτικής στη χώρα μας, στο μεγαλύτερο διάστημα των τελευταίων δύο δεκαετιών, έχει γίνει σε συνθήκες ασφυκτικών εσωτερικών και εξωτερικών περιορισμών. Τους εσωτερικούς περιορισμούς δημιουργούσαν κυρίως οι έντονες ανισοροπίες της οικονομίας, η παραγωγική στασιμότητα και η ασθενική και άτολμη επενδυτική παρουσία του ιδιωτικού επιχειρηματικού τομέα.

Τους εξωτερικούς περιορισμούς δημιουργούσαν η κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου μοντέλου οικονομικής πολιτικής, οι διεθνείς οργανισμοί (ΔΝΤ, ΟΟΣΑ), που με τις παρεμβατικές εκθέσεις τους λειτουργούσαν ως φορείς του μοντέλου αυτού και μοχλοί πίεσης για την εφαρμογή του, οι απορυθμισμένες παγκόσμιες αγορές και η επιλογή ένταξης της χώρας αρχικά στην ΕΟΚ και στη δεκαετία του 1990 στην ΟΝΕ.⁵²

⁵² Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 65-66

2. Η Ελληνική οικονομία στο τέλος της δεκαετίας του 70

Η αξιολόγηση και η εκτίμηση της επίδρασης της οικονομικής πολιτικής στις επιδόσεις της οικονομίας είναι αρκετά σύνθετο θέμα.

Η ίδια η έννοια των οικονομικών επιδόσεων μπορεί να γίνει σε διάφορα επίπεδα μεγεθών που μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους. Ένας επιπρόσθετος, αλλά εξίσου σημαντικός, περιορισμός συνδέεται με το γεγονός ότι το μακροοικονομικό περιβάλλον επηρεάζεται και από μια σειρά άλλων παραγόντων, πέραν της τρέχουσας οικονομικής διαχείρισης, η δυναμική των οποίων εξασθενεί μόνο μετά το πέρασμα κάποιου χρόνου. Η ερμηνεία των προβλημάτων της οικονομίας πρέπει να γίνεται στη βάση ενός ιστορικού πλαισίου ευρύτερου της περιόδου που εκδηλώνονται αυτά. Άλλωστε οι επιπτώσεις της οικονομικής πολιτικής πάνω στον οικονομικό μηχανισμό απαιτούν χρόνο για να εκδηλωθούν.

Η αξιολόγηση της σχέσης οικονομικής διαχείρισης και επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας μετά το 1981 θα ήταν λοιπόν χρήσιμο να ξεκινήσει με μια συνοπτική μεν αλλά απαραίτητη αναφορά στην οικονομική συγκυρία στο τέλος της δεκαετίας του 1970. Και αυτό γιατί κάτω από την επίδραση εξωγενών και ενδογενών παραγόντων διαμορφώθηκαν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά της μακροοικονομικής δομής που σε αλληλεπίδραση με την παραγωγική δομή της οικονομίας έχουν σε σημαντικό βαθμό διαμορφώσει τους κύριους εσωτερικούς περιορισμούς της οικονομικής διαχείρισης και τη δυναμική των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας μετά το 1981.

Έτσι λοιπόν μετά από μία περίοδο σταθερής και υψηλής μεγέθυνσης, η οικονομία της Ελλάδας άρχισε βαθμιαία να παρουσιάζει εμπλοκή της αναπτυξιακής διαδικασίας και πτωτική πορεία σε βασικά μεγέθη της.

Ειδικότερα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η ελληνική οικονομία μπήκε σε μία νέα οικονομική φάση, κύρια χαρακτηριστικά της οποίας ήταν η ανεπάρκεια παραγωγικών επενδύσεων, η σημαντική μείωση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης, η βαθμιαία αύξηση της ανεργίας, η μεγάλη αύξηση του πληθωρισμού, η αύξηση του ελλείμμα-

τος του ισοζυγίου πληρωμών και η αύξηση του δημόσιου ελλείμματος και χρέους. Στο σύνολο τους, τα αρνητικά αυτά φαινόμενα συνθέτουν την εικόνα μιας οικονομίας που αντιμετωπίζει τεράστιες ανισορροπίες στους βασικούς τομείς της και βρίσκεται σε παραγωγική στασιμότητα και κρίση.

Για τη χειροτέρευση βασικών αυτών οικονομικών μεγεθών αλλά και για τις αιτίες που προκάλεσαν τη μεταβολή στη συμπεριφορά της ελληνικής οικονομίας, έχουν δημοσιευτεί κατά καιρούς πολλές σχετικές μελέτες με διαφορετικές κάθε φορά τοποθετήσεις. Το βασικό συμπέρασμα όμως όλων αυτών των μελετών καταλήγει ωστόσο σε ορισμένους βασικούς ενδογενείς και εξωγενείς παράγοντες που συνέβαλαν καθοριστικά στις οικονομικές εξελίξεις της χώρας.

Οι βασικοί ενδογενείς παράγοντες ήταν τρεις.

Πρώτον, το μεταπολεμικό μοντέλο ανάπτυξης. Ο υψηλός προστατευτισμός της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας, η εσωστρεφής κατεύθυνση της παραγωγής και η έλλειψη μιας ενδογενούς τεχνολογικής και παραγωγικής βάσης αποτελούσαν τα βασικά χαρακτηριστικά της αναπτυξιακής φυσιογνωμίας της ελληνικής οικονομίας. Ως αποτέλεσμα, στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες αναπτύχθηκε ένα σύστημα παραγωγής χωρίς δυνατότητες ευελιξίας και προσαρμογής στις νέες συνθήκες που δημιουργούσε η τεχνολογική εξέλιξη και η αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας. Το μοντέλο αυτό τελικά εξάντλησε τα όρια του στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και έτσι εκδηλώθηκε κρίση στους κόλπους της βιομηχανίας. Ο μικρός όγκος και η κατανομή των βιομηχανικών επενδύσεων περιόριζαν τη δυναμική επέκταση και τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος. Τα φαινόμενα στασιμότητας και κρίσης που παρουσίασε η βιομηχανική δομή της χώρας εκδηλώθηκαν στη χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας στον ευρωπαϊκό και το διεθνή χώρο, συμβάλλοντας στη διαταραχή του μακροοικονομικού συστήματος και στην αποδυνάμωση των μακροοικονομικών προσπάθειών επίτευξης οικονομικής σταθερότητας και μεγέθυνσης.

Δεύτερον, η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε στη διάρ-

κεια της επταετίας της στρατιωτικής δικτατορίας. Η πολιτική αυτή όξυνε τις σοβαρές διαρθρωτικές ανισοροπίες που συσσωρεύονταν μεταπολεμικά στην ελληνική οικονομία, εξαιτίας της αντιπαραγωγικής κατανομής των εγχώριων πόρων.

Τρίτον, οι οικονομικές πολιτικές που εφάρμοσαν οι διάφορες κυβερνήσεις στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο ήταν περιοριστικές. Η νομισματική και η δημοσιονομική πολιτική επικεντρώθηκαν στην αντιμετώπιση του προβλήματος του πληθωρισμού και των αυξανόμενων δημόσιων ελλειμμάτων που είχαν δημιουργηθεί την 7ετία της δικτατορίας και δεν έγινε η επιθυμητή ανακατανομή πόρων προς τον παραγωγικό τομέα της οικονομίας και την βιομηχανία με αποτέλεσμα την περαιτέρω όξυνση των μακροοικονομικών ανισοροπιών.

Οι βασικοί εξωγενείς παράγοντες ήταν επίσης τρεις.

Πρώτον, η διεθνής συγκυρία, έτσι όπως αυτή μορφοποιήθηκε με την πρώτη και κυρίως τη δεύτερη ενεργειακή κρίση, τη μεγάλη διάρκεια της παγκόσμιας ύφεσης και την ανατίμηση του δολαρίου. Οι αυξήσεις των τιμών του πετρελαίου χειροτέρευσαν τους όρους εμπορίου για τη χώρα μας, προκαλώντας την επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου. Επίσης, συνέβαλαν στην αύξηση του κόστους παραγωγής που τροφοδότησε τον πληθωρισμό και τις πληθωριστικές προσδοκίες, ενώ μείωσε την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων. Η εξωγενής αυτή διαταραχή επέδρασε αρνητικά στην εγχώρια παραγωγή προκαλώντας μια νέα εστία αποσταθεροποίησης στη μακροοικονομική δομή της οικονομίας.

Δεύτερον, η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η ένταξη επηρέασε σημαντικούς τομείς και λειτουργίες της οικονομίας. Βασικοί χώροι εκδήλωσης των συνεπειών της ένταξης ήταν ο μεταποιητικός και ο εξωτερικός τομέας της οικονομίας. Η ένταξη στην ΕΟΚ όξυνε την ανισοροπία του εμπορικού ισοζυγίου και του ισοζυγίου πληρωμών δημιουργώντας πολλαπλές επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα της μακροοικονομικής δομής και σοβαρούς περιορισμούς στην άσκηση οικονομικής πολιτικής.

Τρίτον, οι αλλαγές στο μοντέλο οικονομικής πολιτικής, που

άρχισαν να συντελούνται από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η εξέλιξη αυτή άλλαξε πολλές από τις παραμέτρους στη διαμόρφωση της εθνικής πολιτικής, στους στόχους και τα μέσα άσκησης της. Ο υψηλός πληθωρισμός που εκδηλώθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και ειδικά μετά το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ σχεδόν σε όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες δημιούργησε ένα ασταθές οικονομικό περιβάλλον.

Η Ελλάδα αν και πέρασε, μετά το 1974, σε μία φάση αυξανόμενης πολιτικής και κοινωνικής σταθερότητας, εισήλθε σε μια περίοδο οικονομικής αστάθειας και στασιμότητας. Η ελληνική οικονομία, στη διάρκεια της κρίσιμης δεκαετίας του 1970, δεν κατάφερε να πετύχει την αναγκαία προσαρμογή που απαιτούσαν οι τεχνολογικές εξελίξεις και οι διαρθρωτικές αλλαγές της παγκόσμιας οικονομίας. Ο υψηλός ανταγωνισμός που παρήγαγαν οι απελευθερωμένες αγορές και η μείωση της εγχώριας προστασίας καθιστούσαν τις επόμενες δεκαετίες κρίσιμες για την οικονομική σταθερότητα και την ανάπτυξη της Ελλάδας.⁵³

3. Ανισορροπίες της Ελληνικής Οικονομίας και επιλογές οικονομικής πολιτικής

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική οικονομία στο τέλος της δεκαετίας του 1970, πήραν σοβαρότερες διαστάσεις μετά το 1980. Η ιδιαιτερότητα της νέας κατάστασης ήταν ότι οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας παρουσίασαν σημαντική επιδείνωση όχι μόνο σε σύγκριση με εκείνες των προηγούμενων δεκαετιών, αλλά και συγκριτικά με τις επιδόσεις των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αρνητική πορεία της οικονομίας συνέβη σε μία ιστορική περίοδο που η Ελλάδα έπρεπε να βελτιώσει την αποδοτικότητα της, να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της και να συγκλίνει προς τα επίπεδα ανάπτυξης και ευημερίας των αναπτυσσόμενων χωρών της Ευρώπης.

Η ανάλυση που ακολουθεί επικεντρώνεται σε τρία βασικά ισοζύγια της εθνικής οικονομίας, το ισοζύγιο προσφοράς-ζήτησης, το δημοσιονομικό ισοζύγιο και το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών και

⁵³ ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ: «2004. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ» άρθρο Γεωργακόπουλος Θ.: «Μακροοικονομικές ανισορροπίες στην οικονομία», εκδόσεις ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, Αθήνα 1995, σελ. 38-40

στις προεκτάσεις αυτών σε κρίσιμες μακροοικονομικές μεταβλητές. Πιο αναλυτικά:⁵⁴

3.1. Εξελίξεις στο Ισοζύγιο Προσφοράς-Ζήτησης

Αρχικά θα λέγαμε ότι το βασικό οικονομικό ισοζύγιο που προσδιορίζει τη σταθερότητα και τη δυναμική της οικονομίας μιας χώρας αφορά τη σχέση μεταξύ παραγωγής και ζήτησης. Οι εξελίξεις στην παραγωγή αφ' ενός αντανakλούν τη δυναμική συσσώρευσης κεφαλαίου αφ' ετέρου ελέγχουν τους παραγωγικούς και τεχνολογικούς μετασχηματισμούς που μπορεί να προέλθουν από τη μεγάλη παραγωγή και συνεπώς μεγάλη συσσώρευση κεφαλαίου αλλά και το αντίθετο. Από την άλλη μεριά οι εξελίξεις στη ζήτηση αντανakλούν τη διαχείριση και τη διάρθρωση του εισοδηματικού κυκλώματος. Όσο μεγαλύτερη ζήτηση υπάρχει στην εγχώρια και διεθνή αγορά τόσο τα εισοδήματα των παραγωγών, βιομηχανίας κτλ, αυξάνονται με τα θετικά επακόλουθα. Η μείωση της ζήτησης επιφέρει πλείστα προβλήματα (πληθωρισμό, χαμηλά εισοδήματα, ανεργία κ.τ.λ.) που αντανakλούν και στην οικονομία κάθε χώρας.

Πλέον τούτων οι μεταβολές στο επίπεδο των τιμών που ασκούνται στην οικονομία αντανakλούν αλλαγές (θετικές ή αρνητικές) στη σχέση μεταξύ εγχώριας παραγωγής-προσφοράς και ζήτησης και επηρεάζουν άμεσα και τη συμπεριφορά της εθνικής οικονομίας στις παγκόσμιες αγορές.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τι συμβαίνει στην Ελληνική Οικονομία και τις μεταβολές που υφίσταται το βασικό ισοζύγιο της Ελληνικής Οικονομίας πρέπει να εξετάσουμε τις αλλαγές που επήλθαν στην τελευταία 20ετία στην παραγωγή και τη ζήτηση. Τα στοιχεία που παρουσιάζουμε αφορούν τα έτη από 1981 έως 1998 και είναι επίσημα στοιχεία από το ΥΠΕΘΟ.

⁵⁴ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ.140

Έτος	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Εγχώρια Παραγωγή (ΑΕΠ)	-1,6	-1,1	-1,1	2	2,5	0,5	-2,3	4,3	3,8	0	3,1	0,7	-1,6	2	2,1	2,4	3,2	3,7
Εγχώρια Ζήτηση	-1,7	1,2	0,2	0,0	3,2	0,6	-2,5	6,3	5,3	2,9	3,8	-0,7	-0,8	1	4,4	3	3,5	3,3
Κατανάλωση	0,7	2,1	2,2	0,9	1,2	-1,3	2,3	3,8	5,9	2,3	2	1,5	-0,3	1,5	3,1	1,7	2	4,6
α) Ιδιωτική	-0,6	3,1	1,9	0,5	0,6	-1,4	2,7	5,9	6	2,6	2,8	2,4	-0,7	2	2,7	1,9	2,5	1,8
β) Δημόσια	6,8	-2	3,6	2,7	3,8	-1	0,2	-5,5	5,4	0,6	-1,5	-3	2,6	-1	5,6	1	-0,4	-0,6
Επενδύσεις	-9,8	-2,3	5,2	-	9,5	-0,5	-6	6,7	7,1	5	4,8	-3,2	-3,5	-2,8	4,2	8,8	9,6	9,8
α) Ιδιωτικές	-2,2	-8	-11	-6,7	2,2	-2,7	2,7	20,5	15,6	11,4	4,1	2,6	-6,8	7,3	7,5	12,5	12,1	8,4
β) Δημόσιες	-2	11,9	11,2	9,2	7,8	-20	-17	-1	7,2	-8,3	16,7	7,4	1,4	-4	14,3	7,4	7,5	13,7
Πληθωρισμός	24,5	21,1	20,2	18,5	19,3	23	16,4	13,5	13,7	20,4	19,5	15,9	14,4	10,9	8,9	8,2	5,5	4,7
Ανεργία	4	5,8	7,9	8,1	7,8	7,4	7,4	7,7	7,5	7	7,7	8,7	9,7	9,6	10	10,3	10,3	10,1

Πηγή:ΥΠΕΘΟ

Από τον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε ότι τα δύο βασικά μεγέθη η ζήτηση και η προσφορά εμφανίζουν έντονες διακυμάνσεις μέσα στα έτη αυτά που εξετάζουμε.

Ειδικότερα:

Εγχώρια παραγωγή-δαπάνη: Στο μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου η εγχώρια δαπάνη αυξάνεται με ταχύτερο ρυθμό από ό,τι η εγχώρια παραγωγή, ειδικότερα την περίοδο μεταξύ 1981-1983, 1988-1991 και 1994-1997. Η εξέλιξη αυτή είναι σύμφωνη με τον επεκτατικό χαρακτήρα της πολιτικής που εφαρμόστηκε.

Εγχώρια ζήτηση: Η εγχώρια ζήτηση εκδηλώνει απότομη κάμψη κατά τα έτη 1986-1987 και μάλιστα στη διάρκεια της εφαρμογής του σταθεροποιητικού προγράμματος που είχε εφαρμοστεί παρασύροντας σε ανάλογη πτώση και την εγχώρια προσφορά. Μετά το 1994 ο ρυθμός μεταβολής της εγχώριας ζήτησης παρουσιάζει ανοδική τάση.

Πληθωρισμός-Ανεργία: Η διαφορά στους ρυθμούς μεταβολής των δύο μεγεθών (ζήτηση και προσφορά), όπως προείπαμε, επηρεάζει ως ένα βαθμό και το ποσοστό του πληθωρισμού και της ανεργίας. Από τα στοιχεία του πίνακα παρατηρούμε ότι ο πληθωρισμός στην Ελλάδα βρίσκεται σε συνεχή πτωτική πορεία και μάλιστα μετά το 1991 υπάρχει σαφής τάση αποκλιμάκωσης, αποτέλεσμα της προσαρμογής της οικονομικής πολιτικής στους ρυθμιστικούς κανόνες της Συνθήκης του Μάαστριχ. Αντίθετα, η ανεργία επηρεασμένη από τις συνθήκες στασιμότητας στην εγχώρια παραγωγή εμφανίζει τάση ανόδου, η οποία ενισχύεται

έντονα μετά το 1991.

Ιδιωτική-Δημόσια κατανάλωση: Η ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση αλλά και η ιδιωτική και δημόσια επένδυση αποτελούν βασικά συστατικά της εγχώριας οικονομία. Το μέγεθος και οι μεταβολές των μεταβλητών αυτών δημιουργούν πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στον παραγωγικό τομέα της οικονομίας. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι οι επενδύσεις εκδηλώνουν μεγάλη σταθερότητα. Μία ελαφρά ανοδική τάση διακρίνεται μετά το 1995. Αντίθετα, η κατανάλωση έχει ανοδική τάση μετά το 1980 που γίνεται περισσότερο ισχυρή μετά το 1988 και συνεχίζει περισσότερο ενισχυμένη μετά το 1994.

Επενδύσεις: Αξιοσημείωτες μεταβολές συντελούνται στη δομή των επενδύσεων, η συνέχιση της πορείας των οποίων πιθανά θα δρομολογήσει μετασχηματισμούς στην κατεύθυνση της διεύρυνσης του παραγωγικού συστήματος και της ανάπτυξης της οικονομίας. Παρατηρούμε ότι μετά τη σημαντική κάμψη των ιδιωτικών επενδύσεων την περίοδο μεταξύ 1981-1985, το επενδυτικό κλίμα αντιστρέφεται μετά το 1986. Το ποσοστό των ιδιωτικών επενδύσεων στο σύνολο των επενδύσεων και της εγχώριας δαπάνης εμφανίζει ανοδική τάση από το τέλος της δεκαετίας του 1980 και ύστερα. Η εξέλιξη αυτή είναι θετική καθώς περισσότεροι πόροι δεσμεύονται σε παραγωγική χρήση βελτιώνοντας ποσοτικά και ποιοτικά τις υποδομές και την παραγωγική βάση της οικονομίας.

Η δημόσια επένδυση αντίθετα εκδηλώνει ισχυρή ανοδική τάση μέχρι το 1986, μικρή κάμψη των δημόσιων επενδύσεων το 1986-1987 και αντιστράφηκε μετά το 1993 όπου και σημειώνεται αύξηση του μεριδίου των δημόσιων επενδύσεων στο σύνολο των επενδύσεων. Η απορρόφηση πόρων των κοινοτικών πλαισίων στήριξης που δεσμεύονται στον προϋπολογισμό δημοσίων επενδύσεων λογικά είναι η βασική αιτία της εξέλιξης αυτής.

Συνολικά εκτιμούμε ότι μετά το 1994 συντελείται ένας μετασχηματισμός της δομής της ελληνικής οικονομίας σε κατεύθυνση παραγωγικότερης αξιοποίησης των εγχώριων πόρων. Κινητήριες δυνάμεις της εγχώριας δαπάνης είναι η ιδιωτική κατανάλωση και οι ιδιωτικές επενδύσεις. Στο βαθμό που οι τάσεις αυτές συνεχιστούν και ενισχυθούν

με περαιτέρω ανακατανομή πόρων σε όφελος των επενδύσεων, είναι πιθανό να οδηγήσουν βαθμιαία σε μετασχηματισμό της παραγωγικής δομής της οικονομίας.

Η εξέλιξη αυτή είναι αναγκαία και απαραίτητη προϋπόθεση για να πετύχει η Ελλάδα την προσαρμογή της στις νέες οικονομικές δομές της παγκόσμιας οικονομίας. Η περαιτέρω ενίσχυση της εγχώριας δαπάνης και της κατανομής των διαθέσιμων πόρων σε παραγωγικότερη βάση θα συνεισφέρει στη διαμόρφωση ενός οικονομικού περιβάλλοντος με καλύτερες υποδομές και περισσότερο σύγχρονο και τεχνολογικά ενισχυμένο παραγωγικό δυναμικό, συμβάλλοντας καθοριστικά και διαχρονικά στη σταθερότητα και στις αναπτυξιακές προοπτικές της οικονομίας μας.⁵⁵

3.2. Δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος

Ένα βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας τις τελευταίες δεκαετίες είναι η μόνιμη ανισορροπία των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους. Η ανισορροπία αυτή έλαβε εκρηκτικές διαστάσεις τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 τα υψηλά δημόσια ελλείμματα και το υπερβολικό δημόσιο χρέος βρίσκονται στο επίκεντρο επιστημονικών και πολιτικών αναλύσεων, καθώς είναι διάχυτη η αντίληψη ότι ευθύνονται για την κακή πορεία των νομισματικών και πραγματικών επιδόσεων της οικονομίας και ως εκ τούτου η δημοσιονομική κατάσταση της χώρας εγκυμονούσε υψηλούς κινδύνους αφερεγγυότητας για τον ελληνικό δημόσιο τομέα.⁵⁶

Το αν και κατά πόσο τα προβλήματα του δημοσίου τομέα προκαλούσαν δυσμενείς παρενέργειες στη λειτουργία της οικονομίας στο σύνολο της είναι ένα ζήτημα που άμεσα σχετίζεται με τη συμπεριφορά, τη λειτουργία και τις επιδόσεις του ιδιωτικού τομέα και όχι μόνο.

Η δυναμική της δημοσιονομικής σταθερότητας της χώρας μας κινείται πάνω στο λεπτό σκοινί της διαχρονικής αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης του ιδιωτικού και του δημοσίου τομέα της οικονο-

⁵⁵ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 142-146 και 174

⁵⁶ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 147

μίας και τους περιορισμούς που θέτει το εξωτερικό περιβάλλον.⁵⁷

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τι συμβαίνει στην Ελληνική Οικονομία και τις μεταβολές που υφίσταται το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος πρέπει να εξετάσουμε τις αλλαγές που επήλθαν στην τελευταία 20ετία στην παραγωγή και τη ζήτηση. Τα στοιχεία που παρουσιάζουμε αφορούν τα έτη από 1981 έως 1998 και είναι επίσημα στοιχεία από το ΥΠΕΘΟ.

Έτος	Έσοδα Ελλάδα	Δαπάνες Ελλάδα	Έλλειμμα Ελλάδα	Χρέος Ελλάδα
1980	24,9	27,3	-2,4	23,8
1981	23,8	32,2	-8,4	28,3
1982	26,4	32,7	-6,3	31,9
1983	27,4	34,5	-7,1	36,6
1984	28,3	36,6	-8,3	43,9
1985	28,3	39,8	-11,6	51,6
1986	29	39,3	-10,3	53,7
1987	29,7	39,3	-9,6	59,7
1988	30,6	42,2	-11,5	65,8
1989	29,2	43,6	-14,4	69,2
1990	32,1	48,2	-16,1	90,1
1991	32,9	44,4	-11,5	92,3
1992	33,7	46,5	-12,8	98,8
1993	35	48,8	-13,8	111,6
1994	36,4	46,4	-10	109,3
1995	37,2	47,5	-10,3	110,1
1996	37,2	44,7	-7,5	111,6
1997	37,9	41,9	-4	108,7
1998	38,7	41	-2,2	107,7
1981-1985	26,8	35,2	8,3	38,5
1986-1989	29,8	40,3	10,5	59,7
1989-1993	32,6	46,3	13,7	92,4
1990-1993	33,4	47	13,5	98,2
1994-1998	37,5	44,3	6,8	109,5

Πηγή: ΥΠΕΘΟ

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα οι δημόσιες δαπάνες σημείωσαν βαθμιαία αύξηση μετά το 1980, γεγονός που σηματοδοτεί τη σχετική αύξηση του μεγέθους του δημόσιου τομέα της Ελλάδος τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Ειδικότερα, οι δημόσιες δαπάνες αυξήθηκαν από 27,3% το 1980 σε 41% το 1998 και μάλιστα η αύξηση των

⁵⁷ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 148

δημοσίων δαπανών πήρε εκρηκτικές διαστάσεις στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1990. Μετά το 1995 η κατηγορία των δαπανών έχει εισέλθει σε φάση αποκλιμάκωσης.

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η αύξηση του δημοσίου χρέους η οποία υπερ-τετραπλασιάστηκε από το 1980 έως το 1998. Η αύξηση αυτή αντανakλά τη ραγδαία αύξηση του δημόσιου δανεισμού και των επιτοκίων προκειμένου να χρηματοδοτηθούν τα υψηλά δημόσια ελλείμματα.

Επιπλέον το σύνολο των δημοσίων εσόδων στη χώρα μας παρουσιάζει σε όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου σημαντική υστέρηση έναντι των δαπανών. Αυτό θα μπορούσε με ευκολία να αποδοθεί σε υπερβολική αύξηση των δαπανών, που όμως πιστεύουμε ότι υπάρχουν περιθώρια περικοπής των δημοσίων δαπανών και αποφυγή περιπτώσεων κακής διαχείρισης και σπατάλης. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε ότι τα δημόσια έσοδα στη χώρα μας προέρχονται κυρίως από άμεσους και έμμεσους φόρους. Η αύξηση των δημοσίων εσόδων σημαίνει αύξηση της φορολογίας με άμεση συνέπεια το βάρος αυτό να πέφτει στους ώμους του ελληνικού λαού και ιδιαίτερα των μικρομεσαίων τάξεων. Κάτι τέτοιο θα προκαλέσει προβλήματα τόσο στο οικογενειακό εισόδημα και κατ' επέκταση θα παρατηρηθεί αύξηση του πληθωρισμού και της ανεργίας. Επιπλέον στην περίπτωση της χώρας μας θα πρέπει να προσθέσουμε τη σημασία της φοροδιαφυγής, αφού οι κάθε λογής φοροφυγάδες αρπάζουν τις ευκαιρίες πολιτικής αβεβαιότητας για να διαπράξουν τα οικονομικά του εγκλήματα. Η φοροδιαφυγή αποτελεί μόνιμο και παθολογικό σύμπτωμα της ελληνικής οικονομίας και μάλιστα η φοροδιαφυγή αυτή συντελείται κυρίως από τους λεγόμενους «μεγαλοκαρχαρίες», οι οποίοι συνειδητά βαρύνουν με τα χρέη και τις υποχρεώσεις τους τη μικρομεσαία τάξη. Θα λέγαμε τέλος ότι το φορολογικό σύστημα με τη σημερινή του δομή και διαχείριση φαίνεται να έχει εξαντλήσει τα όριά του και αδυνατεί να αποδώσει τα αναγκαία έσοδα για την εξισορρόπηση των εξόδων. Υπάρχουν βέβαια δυνατότητες αύξηση της φορολογικών εσόδων μέσω της περαιτέρω διεύρυνσης της φορολογικής βάσης και της πάταξης της φοροδιαφυγής.

Πλέον τούτων θα λέγαμε ότι η ανεπάρκεια των δημόσιων εσόδων συνδέεται άμεσα με τη δημοσιονομική ανισορροπία και εμπλοκή, χωρίς να περιορίζουμε και να υποτιμούμε το μέγεθος των δημόσιων δαπανών.

Η υστέρηση των δημόσιων εσόδων αποτελεί βασική αιτία του εύθραυστου δημοσιονομικού ισοζυγίου που στερεί την οικονομία μας από δυνατότητες εφαρμογής ενεργών δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών. Με δεδομένο το πρόβλημα υστέρησης των εσόδων η όποια κοινωνική και αναπτυξιακή πολιτική εκ μέρους του δημόσιου τομέα δεν θα μπορούσε παρά να δημιουργεί ελλείμματα και δημόσιο χρέος. Το αποτέλεσμα αυτό εξαρτάται άμεσα από την αντίδραση του παραγωγικού συστήματος. Χωρίς αύξηση του πραγματικού εισοδήματος και σε συνδυασμό με τις εξελίξεις των επιτοκίων θα υπάρξουν σοβαρές αρνητικές συνέπειες στην αναπτυξιακή και κοινωνική διάσταση της οικονομικής πολιτικής⁵⁸.

Η ιδιαιτερότητα της σχέσης δημόσιων εσόδων-δημόσιων δαπανών στη χώρα μας δημιουργεί μια ιδιόμορφη και αρκετά εύθραυστη δημοσιονομική δομή που συστηματικά διαταράσσει τη συνοχή του συστήματος της οικονομίας. Φορείς των διαταραχών είναι το δημόσιο έλλειμμα και το δημόσιο χρέος. Οι δύο αυτές κρίσιμες δημοσιονομικές μεταβλητές αποτυπώνουν το χαρακτήρα των επιδράσεων του δημοσιονομικού ισοζυγίου στο οικονομικό σύστημα.

Η διαχρονική απόκλιση μεταξύ δημόσιων δαπανών και δημόσιων εσόδων είχε ως συνέπεια το δημόσιο έλλειμμα να διευρύνεται συνεχώς φορτώνοντας το δημόσιο τομέα με συσσώρευση χρέους. Μεταξύ 1980-1998 μπορούμε να ξεχωρίσουμε δύο διακριτές φάσεις στην εξέλιξη του δημόσιου ελλείμματος στην Ελλάδα. Η πρώτη φάση ξεκινάει από το 1980 και συνεχίζεται μέχρι το 1993 και χαρακτηρίζεται από τη σημαντική αύξηση των δημόσιων ελλειμμάτων.

Η δεύτερη φάση άρχισε από το 1994 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα και η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως φάση δημο-

⁵⁸ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 156

σιονομικής προσαρμογής. Η φάση αυτή ταυτίζεται ιστορικά με τη μεταβατική περίοδο ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ και την εφαρμογή αυστηρών δημοσιονομικών πολιτικών στα πλαίσια της Συνθήκης του Μάαστριχ και του Συμφώνου. Τα πρωτογενή πλεονάσματα του κρατικού προϋπολογισμού που προέκυψαν από την εφαρμογή αυστηρών δημοσιονομικών πολιτικών και τις ιδιωτικοποιήσεις και η βαθμιαία μείωση των επιτοκίων που περιόρισε τις επιβαρύνσεις του χρέους συνέβαλαν στην αποκλιμάκωση των δημόσιων ελλειμμάτων μετά το 1995.⁵⁹

Τα χρόνια ελλείμματα του δημόσιου τομέα προκάλεσαν την έκρηξη του δημόσιου χρέους. Το συνολικό δημόσιο χρέος ήταν 23,8% το 1980 και το 1981, σημείωσε σημαντική αύξηση φθάνοντας το 28,3%. Στη συνέχεια και μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 1990, το δημόσιο χρέος αυξανόταν με τρομακτικούς ρυθμούς για να φθάσει το 111,6% το 1993. Ουσιαστική τάση αποκλιμάκωσης του δημόσιου χρέους στην Ελλάδα άρχισε να διαφαίνεται μετά το 1996, αν και εξακολουθεί να κινείται σε υπερβολικά υψηλά επίπεδα. Η δραματική αυτή εξέλιξη αποτυπώνεται στο γεγονός ότι την περίοδο 1980-1998 το δημόσιο χρέος αυξήθηκε κατά 84 ποσοστιαίες μονάδες.

Η διαφορά αυτή δείχνει την ακραία διάσταση που πήρε ο δημόσιος δανεισμός στη χώρα μας, αλλά και τις σημαντικές δυσκολίες που καλείται πλέον να αντιμετωπίσει η χώρα μας για τη μείωση του στο περιβάλλον της ΟΝΕ.⁶⁰

Πλέον τούτων θα πρέπει να τονίσουμε ότι το υπέρογκο δημόσιο χρέος περιόριζε τις επιλογές δημοσιονομικής πολιτικής και ασκούσε περιορισμούς στην άσκηση αναπτυξιακής και κοινωνικής πολιτικής. Από το 1994 και ύστερα, οι δημοσιονομικές συνθήκες της χώρας βαθμιαία βελτιώνονται. Και αυτό διότι αυξήθηκε ο αριθμός των επενδύσεων, άρχισε η σταδιακή μείωση των επιτοκίων, άρχισαν να μειώνονται οι κρατικές δαπάνες, λόγοι που συνέβαλαν στη διαμόρφωση συνθηκών αποκλιμάκωσης του δημόσιου χρέους.

Τέλος θα θέλαμε να τονίσουμε ότι είναι ευθύνη της οικονομι-

⁵⁹ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 157-158

⁶⁰ Αργεΐτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 158-159

κής πολιτικής να εξυγιάνει τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Η ένταξη της Ελλάδος στην ΟΝΕ κρούει τον κώδωνα της υψηλής εθνικής ευθύνης στη δημοσιονομική διαχείριση της χώρας. Η εξυγιάνση των δημόσιων οικονομικών περνάει μέσα από τομές και μεταρρυθμίσεις στο φορολογικό σύστημα, την αντιμετώπιση της παραοικονομίας, την περικοπή της σπατάλης και τον ορθολογισμό των δημόσιων δαπανών.⁶¹

4. ΟΝΕ και ελληνική πραγματικότητα

Πρέπει εξ αρχής να σημειώσουμε ότι η μεταβατική περίοδος προς την ΟΝΕ μιας χώρας με μεγάλα οικονομικά προβλήματα και πολλές εστίες αστάθειας, όπως είναι η Ελλάδα, συνεπάγεται μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας για το τελικό αποτέλεσμα της ίδιας της διαδικασίας ένταξης αλλά και την πορεία της χώρας μετά από την ένταξη αυτή.

Σήμερα γνωρίζουμε ότι μεγάλη αισιοδοξία, εμπιστοσύνη και βεβαιότητα για την ένταξη αναπτύχθηκε βαθμιαία μετά το 1997, οπότε και μεταβλήθηκε σημαντικά η ψυχολογία της οικονομίας. Την περίοδο μεταξύ 1992-1997 υπήρχαν αρκετά προβλήματα, αμφιβολίες και απαισιοδοξία για την επιτυχία του όλου εγχειρήματος. Οι οικονομικές εξελίξεις στο μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του 1990 μπορούν να εκτιμηθούν μόνο σε επίπεδο προσδοκιών ένταξης που προεξοφλούσαν (θετικά ή αρνητικά) τη συμμετοχή της χώρας μας στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ. Η προσαρμογή και ο μετασχηματισμός που συντελέστηκε αποκαλύπτει ωστόσο τη μορφολογία, τα όρια και τη δυναμική των εξελίξεων που θα ακολουθήσουν στη μετά την ΟΝΕ εποχή.

Η ΟΝΕ στην τελική φάση της συγχωνεύει την νομισματική ένωση και το κοινό νόμισμα με την οικονομική ένωση. Η οικονομική ένωση εξαρτάται από την πραγμάτωση της ενιαίας αγοράς και την εφαρμογή κοινών ή συντονισμένων σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης οικονομικών πολιτικών. Η συγκεκριμένη δομή της ΟΝΕ εκτιμάται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι θα δημιουργήσει άμεσα ή στατικά και έμμεσα ή δυναμικά οφέλη για τις εθνικές οικονομίες. Τα οφέλη αυτά θα προ-

⁶¹ Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 159-160

κύψουν κυρίως μέσα από την αλληλεπίδραση της ενιαίας αγοράς, του ευρώ και της σταθεροποιητικής οικονομικής πολιτικής.

Πιο συγκεκριμένα, η προσανατολισμένη στη νομισματική σταθερότητα οικονομική πολιτική υποτίθεται ότι θα δημιουργήσει ένα σταθερό οικονομικό περιβάλλον με χαμηλό πληθωρισμό, θα απελευθερώσει δεσμευμένους από το δημόσιο τομέα πόρους (μείωση δημόσιου ελλείμματος και χρέους) και θα δημιουργήσει τις νομισματικές (μείωση των επιτοκίων) και εισοδηματικές (μείωση εργατικού κόστους, αύξηση κερδών) προϋποθέσεις για τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος ανάληψης ιδιωτικής επενδυτικής πρωτοβουλίας.

Το νέο αυτό οικονομικό περιβάλλον σε συνδυασμό με τις δυνατότητες που προσφέρει η ενιαία αγορά για παραγωγική και εμπορική επέκταση μέσω των εξαγωγών και των άμεσων επενδύσεων συνθέτουν το αναπτυξιακό πρότυπο υποστήριξης του εγχειρήματος της ΟΝΕ και της επιτυχίας του. Το κοινό νόμισμα και η διαδικασία διαφύλαξης της σταθερότητας του λειτουργούν ως ο συνδετικός κρίκος της ενιαίας αγοράς και του νέου μακροοικονομικού πλαισίου διαχείρισης. Το ευρώ δηλαδή λειτουργεί ως μέσο ολοκλήρωσης της οικονομικής και της παραγωγικής δομής της οικονομίας.

Η υιοθέτηση του ευρώ όπως αναμενόταν προκάλεσε μία σειρά θετικών επιπτώσεων στις ευρωπαϊκές (και όχι μόνο) εμπορικές και χρηματικές συναλλαγές, παίζοντας ταυτόχρονα σταθεροποιητικό ρόλο στους εξωτερικούς τομείς των χωρών-μελών της ΟΝΕ. Πιο συγκεκριμένα, το ευρώ μείωσε το κόστος συναλλαγών και την αβεβαιότητα στις αγορές συναλλάγματος, συμβάλλοντας στη μείωση του ρίσκου των χωρών με ασθενή νομίσματα και μέσω αυτού στη μείωση των πραγματικών επιτοκίων.

Πιστεύεται λοιπόν ότι η μείωση του συναλλαγματικού κινδύνου και η τελική εξάλειψη του με το κοινό νόμισμα υποθετικά θα δώσει ώθηση στο διεθνές εμπόριο και στις επενδύσεις σε διεθνώς ανταλλάξιμα εμπορεύματα. Με το ευρώ, επιχειρήσεις που αποφεύγουν το ρίσκο που δημιουργεί η συναλλαγματική αβεβαιότητα θα έχουν τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των επενδυτικών ευκαιριών που προσφέρει η ενιαία

αγορά και η σταθερότητα των τιμών. Η αντικατάσταση των εθνικών νομισμάτων από το ευρώ συνδέεται επίσης και με το όφελος που προκύπτει από την εξάλειψη του κόστους από τη μεταφορά χρημάτων από μία χώρα σε μία άλλη και από τη μετατροπή δύο νομισμάτων.

Για τις επιχειρήσεις και τον τομέα του εμπορίου το όφελος προέρχεται κυρίως από τη διαφορά στην τιμή αγοράς και πώλησης συναλλάγματος και το κόστος προμήθειας.

Θετικές επιπτώσεις για το εμπόριο από το κοινό νόμισμα θα προέλθουν επίσης από την μείωση του χρόνου πραγματοποίησης των συναλλαγών με την ολοκλήρωση του τραπεζικού συστήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μία επιπλέον θετική συνέπεια του ευρώ για το κοινοτικό εμπόριο θα προκύψει από τη διαφάνεια των τιμών, η οποία θα βελτιώσει σημαντικά την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού των τιμών στο εσωτερικό της ενιαίας αγοράς.

Επιπλέον η μείωση του συναλλαγματικού κινδύνου με την υιοθέτηση του ευρώ συνδέεται άμεσα και με αλλά σημαντικά δυναμικά οφέλη, τα οποία σχετίζονται με τη μείωση του επενδυτικού κινδύνου. Ο κίνδυνος των επενδύσεων μειώνεται εξαιτίας της σταθερότητας των τιμών και της μείωσης της συναλλαγματικής αβεβαιότητας. Η νομισματική πολιτική γίνεται πλέον περισσότερο προβλέψιμη και σταθερή.

Πρέπει να γίνει αντιληπτό το γεγονός ότι οι οικονομικές προεκτάσεις της ΟΝΕ λειτουργούν συμπληρωματικά στο μηχανισμό της ενιαίας αγοράς. Ο μηχανισμός της ενιαίας αγοράς είναι εκείνος που δημιουργεί τις ευκαιρίες στις επιχειρήσεις, στους επενδυτές και στις εθνικές οικονομίες που έχουν τη δυνατότητα να εκμεταλλευτούν τα πλεονεκτήματα του νέου αλλά περισσότερο ανταγωνιστικού οικονομικού περιβάλλοντος. Η μείωση της συναλλαγματικής αβεβαιότητας, του ρίσκου και του κόστους συναλλαγών δημιουργεί ένα σταθερό και ασφαλές οικονομικό περιβάλλον που στην πραγματικότητα της ενιαίας αγοράς δημιουργεί ένα ευνοϊκό κλίμα χωρίς απρόβλεπτους κινδύνους και με υψηλές αποδόσεις για ανάληψη νέων επενδύσεων.

Στο κλίμα αυτό συμβάλλει και η μείωση των επιτοκίων τα οποία πλέον απελευθερώνονται, αλλά και η αύξηση του εξωτερικού

εμπορίου για την κάθε χώρα που βελτιώνει τη διεξόδυση της στην ενιαία αγορά. Στο βαθμό που ο μηχανισμός προσαρμογής των εθνικών οικονομιών λειτουργήσει, σημαντικά εμπορικά και παραγωγικά οφέλη θα προκύψουν⁶².

⁶² Αργείτης Γεώργιος: «Παγκοσμιοποίηση και ΟΝΕ», εκδόσεις ΤΥΠΩΘΗΤΟ, Αθήνα 2002, σελ. 168-173

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 5^ο

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

1. Εισαγωγικά στοιχεία

Η ελληνική οικονομία σήμερα είναι ενταγμένη σε ένα διεθνές περιβάλλον το οποίο λίγη μόνο σχέση έχει με αυτό του παρελθόντος. Τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε διεθνές, μια σειρά από μεταβολές έχουν επέλθει οι οποίες δημιουργούν νέες απαιτήσεις για όλους τους τομείς και μονάδες της ελληνικής οικονομίας. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από την ένταξη μέχρι σήμερα, η ενοποίηση έχει προχωρήσει με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Στη μεγάλη αυτή Ένωση που διαμορφώνεται, η αλληλεξάρτηση των οικονομιών θα είναι πολύ πιο έντονη από αυτή που υπήρχε την εποχή της ελληνικής ένταξης. Στις αρχές της τρέχουσας δεκαετίας η ολοκλήρωση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς προχώρησε με πολύ γρήγορους ρυθμούς ενώ ολοκληρώθηκε και η πορεία προς την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και την υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται πλέον μια χωρίς εμπόδια διακρατική μετακίνηση προϊόντων, υπηρεσιών, κεφαλαίων, εργαζομένων, τεχνολογίας και αυτών πόρων.

Η πρόκληση για δραστηριοποίηση των ελληνικών οικονομικών μονάδων μέσα σε μια τόσο μεγάλη ενοποιημένη αγορά είναι πραγματικά πολύ μεγάλη αλλά δεν σταματά στα όρια της Ευρώπης. Πολλές από τις μεταβολές που έχουν επέλθει στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής

Ένωσης έχουν προχωρήσει σημαντικά και σε παγκόσμιο επίπεδο ενώ οι δυνάμεις που έχουν απελευθερωθεί σε αυτό το επίπεδο οδηγούν σε καταστάσεις πολύ διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν κατά τις προηγούμενες δεκαετίες.

Η ραγδαία ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και η προώθηση ενεργειών μείωσης των ρυθμίσεων στις αγορές προϊόντων, κεφαλαίου και εργασίας οδήγησαν στη γρήγορη ανάπτυξη τόσο των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών αγορών όσο και της παγκόσμιας επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Η ανάπτυξη των χρηματοπιστωτικών αγορών σε παγκόσμιο επίπεδο οδήγησε, με τη σειρά της, στον περιορισμό της δυνατότητας άσκησης ελέγχου από μέρους των κεντρικών τραπεζών στις ισοτιμίες των νομισμάτων καθώς και της αυτονομίας των κυβερνήσεων στην άσκηση νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής.⁶³

Από την πλευρά της, η παγκοσμιοποίηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας δυνάμωσε τον παγκόσμιο ανταγωνισμό, αλλά και τις συνεργασίες ανάμεσα σε επιχειρήσεις. Αποτέλεσμα της ανάπτυξης της παγκόσμιας επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι και η τεράστια αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων η οποία ξεπέρασε κατά πολύ την ανάπτυξη του εμπορίου, ενώ σημαντικό μέρος πήρε τη μορφή συγχωνεύσεων και εξαγορών.

Βλέπουμε δηλαδή ότι η ελληνική οικονομία καλείται να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις μιας αγοράς που γίνεται ολοένα πιο παγκόσμια καθώς και μιας φθίνουσας κρατικής παρέμβασης. Με το γρήγορο ρυθμό που προχωρεί η παγκοσμιοποίηση σήμερα, σε μερικά χρόνια λίγες θα είναι οι επιχειρήσεις που θα παραμένουν απρόσβλητες από το διεθνή ανταγωνισμό ενώ ολοένα και μεγαλύτερα τμήματα των αγορών θα καταλαμβάνονται από παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις.

Η λύση για την ελληνική οικονομία βρίσκεται στο να γίνει πιο ανταγωνιστική. Το εγχείρημα όμως δεν είναι εύκολο δεδομένου ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει αυτή τη στιγμή την τελευταία θέση στον πίνακα

⁶³ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 313-315

ανταγωνιστικότητας του ΟΟΣΑ, Η πρόκληση είναι μεγάλη και υπάρχει ανάγκη προσαρμογής των μονάδων της οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής στα νέα δεδομένα.

2. Παγκοσμιοποίηση και στρατηγικές ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων

Ο όρος παγκοσμιοποίηση, όπως προείπαμε, χρησιμοποιείται σήμερα για να εκφράσει το συνεχώς αυξανόμενο πρότυπο επιχειρηματικής δράσης που διεξάγεται σε πολυεθνική κλίμακα, καταργώντας τα εθνικά σύνορα. Περιλαμβάνει τη διακρατική μεταφορά προϊόντων, κεφαλαίων, εργαζομένων, τεχνολογίας, γνώσης και άυλων πόρων σε παγκόσμιο πλέον πλαίσιο. Καθώς τα διακρατικά εμπόδια στις επενδύσεις και γενικά στην ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας μειώνονται, ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων διεξάγεται όλο και περισσότερο σε πολυεθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο, ενώ αναπτύσσονται μέθοδοι και πρακτικές δράσης και συνεργασίας που αλλάζουν τη μορφή της επιχειρηματικότητας⁶⁴.

Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στις επιχειρήσεις αναμένονται να είναι σημαντικές. Θα αυξηθούν οι ανταγωνιστικές πιέσεις καθώς όλο και περισσότερες επιχειρήσεις αναπτύσσουν δραστηριότητες σε άλλες χώρες.

Η παγκοσμιοποίηση έχει δύο πτυχές, μία «εξωστρεφή» και μία «ενδοστρεφή». Η πρώτη αναφέρεται στην επέκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας παγκοσμίως για αξιοποίηση ευκαιριών. Η δεύτερη στην είσοδο ξένων επιχειρήσεων στην εγχώρια αγορά και τους κινδύνους που συνεπάγεται για εγχώρια προσανατολισμένες επιχειρήσεις.

Όλο και μεγαλύτερα τμήματα των αγορών θα καταλαμβάνονται από παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις. Σε λίγα χρόνια, λίγες επιχειρήσεις θα μπορούν να παραμείνουν απρόσβλητες από το διεθνή ανταγωνισμό. Ακόμη και για τις μικρές ή μικρομεσαίες επιχειρήσεις που πιο εύκολα θα τις έβλεπε κανείς να επιβιώνουν ως μόνο «εγχώ-

⁶⁴ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Γ', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.66

ριες», οι αγορές θα συρρικνώνονται. Ο ανταγωνισμός από διεθνοποιημένες επιχειρήσεις, εθνικές ή όχι, θα περιορίσει το ζωτικό χώρο τους.

Ιδιαίτερα έντονες θα είναι οι πιέσεις σε επιχειρήσεις μικρού, με διεθνή κριτήρια, μεγέθους όπως είναι η συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνικών επιχειρήσεων. Ενδιαφέροντα είναι τα αποτελέσματα μιας σχετικής μελέτης του ΟΟΣΑ για τις επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης στις Μικρο-Μεσαίες επιχειρήσεις. Στη μελέτη αυτή εκτιμάται ότι το ποσοστό επιχειρήσεων που είναι λιγότερο εκτεθειμένες στην επίδραση από την παγκοσμιοποίηση είναι σήμερα λιγότερο από 40%. Το ποσοστό των επιχειρήσεων αυτών προβλέπεται να μειωθεί στο 20% ή λιγότερο μετά το 2005.

Αναμενόμενες αλλαγές στις ΜΜΕ επιχειρήσεις		
	1998	2005
Απομονωμένες	40%	20%
Σε κίνδυνο	20-30%	40%
Διεθνώς ανταγωνιστικές	25%	33%

Πηγή: ΟΟΣΑ

Ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων βρίσκεται σε κίνδυνο και θα αντιμετωπίσει προβλήματα προσαρμογής. Ενδεικτικά προβλέπεται ότι το 2005, το 40% περίπου των επιχειρήσεων είναι απίθανο να επιβιώσει στην παρούσα τους μορφή, χωρίς σημαντικές αλλαγές στο κόστος, στην ποιότητα των προϊόντων και τις διοικητικές πρακτικές. Μόνο το 1/3 των επιχειρήσεων εκτιμάται ότι είναι ικανές να γίνουν διεθνώς ανταγωνιστικές και να αξιοποιήσουν την τάση της αυξανόμενης παγκοσμιοποίησης.

Στη διεθνή συζήτηση έχει δοθεί έμφαση στην ανταγωνιστικότητα χωρών και στους κινδύνους από π.χ. τις αναδυόμενες αγορές των μεγάλων πέντε γρήγορα αναπτυσσόμενων χωρών (Κίνα, Ινδία, Ινδονησία, Βραζιλία, Ρωσία). Καθώς όμως οι ίδιες οι επιχειρήσεις προσαρμόζονται στα δεδομένα των χωρών και επιχειρούν να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες σε παγκόσμιο επίπεδο, η προσοχή μας πρέπει να στραφεί πιο

πολύ στο επίπεδο της επιχείρησης.

Εξάλλου τα δεδομένα από το μικροεπίπεδο δείχνουν ότι οι διαφορές μεταξύ επιχειρήσεων μέσα στην ίδια χώρα ή γεωγραφική περιοχή ή την ίδια αγορά είναι μεγαλύτερες απ' ό,τι οι διαφορές μεταξύ χωρών. Στο ίδιο περιβάλλον και με παρόμοια δραστηριότητα, άλλες επιχειρήσεις πετυχαίνουν και άλλες σβήνουν. Αυτό αναδεικνύει τη σπουδαιότητα ενδογενών παραγόντων όπως η φύση της στρατηγικής, τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και οι ικανότητες της κάθε συγκεκριμένης επιχείρησης.

Περαιτέρω οι δυνατότητες κρατικής στήριξης των επιχειρήσεων μειώνονται με την εξέλιξη της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης. Αν οι προβλέψεις επαληθευθούν και επιβιώσουν κυρίως οι διεθνοποιημένες επιχειρήσεις, μικρές ή μεγάλες, τι πολιτικές θα μπορούσε να εφαρμόσει η κυβέρνηση; Τα οφέλη που θα παράγουν αυτές οι επιχειρήσεις θα είναι όλο και πιο δύσκολο να περιοριστούν εντός εθνικών ορίων. Θα κατανέμονται και σε άλλες χώρες. Θα καταστεί πιο δύσκολο να οριστεί ποια είναι «εθνική» επιχείρηση; Ποιο είναι το «εθνικό συμφέρον»;

Η παγκοσμιοποίηση κάνει ασαφή τη διαφορά μεταξύ εγχώριων και διεθνών πολιτικών. Αδυνατίζει τις παραδοσιακές κυβερνητικές πολιτικές στήριξης επιχειρήσεων, και θα απαιτήσει τη διαμόρφωση νέας βιομηχανικής πολιτικής πολυμερούς φύσης. Αλλά είναι ακόμη πολύ νωρίς να συζητήσουμε για τέτοιες πολιτικές σε διακρατικό επίπεδο. Εν τω μεταξύ στο εταιρικό επίπεδο βλέπουμε πλέον την εφαρμογή τέτοιων πολιτικών μέσω στρατηγικών κοινοπραξιών και συμμαχιών σε παγκόσμιο πλαίσιο.⁶⁵

3. Ανασταλτικοί παράγοντες και προοπτικές ελληνικών επιχειρήσεων

Αν και υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ επιχειρήσεων ως προς τις ανταγωνιστικές τους δυνατότητες, τις πρακτικές, και το ιδιαίτερο τομεακό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν, εντούτοις υπάρ-

⁶⁵ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.320-322

χουν ορισμένα γενικά χαρακτηριστικά ή ανασταλτικοί παράγοντες που χαρακτηρίζουν την τυπική Ελληνική επιχείρηση. Τα κυριότερα χαρακτηριστικά είναι τα εξής:

- το μικρό μέγεθος για το εξελισσόμενο, παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον
- έντονος οικογενειακός έλεγχος σε πολλές επιχειρήσεις
- μικρή χρήση σύγχρονων τεχνικών μανάτζμεντ
- υστέρηση σε τεχνολογία και καινοτομία
- υστέρηση στο σχεδιασμό προϊόντων και το μάρκετινγκ
- ανταγωνιστική στρατηγική με εγχώρια και όχι διεθνή προοπτική.

Όσον αφορά το ευρύτερο επιχειρησιακό περιβάλλον σημαντικές ελλείψεις υπάρχουν στις υποδομές και τη χρηματοδότηση, ενώ θεσμικά και γραφειοκρατικά εμπόδια εμποδίζουν την αποτελεσματική λειτουργία των επιχειρήσεων. Βέβαια αυτούς τους παράγοντες πρέπει να τους δούμε στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητα των επιχειρήσεων να αξιοποιήσουν τυχόν ευνοϊκούς παράγοντες στο επιχειρησιακό περιβάλλον άλλων χωρών. Η εξάρτηση από το κράτος θα γίνεται όλο και λιγότερο σημαντική στο πλαίσιο αυτό.

Μικρό μέγεθος επιχειρήσεων

Το μικρό γενικά μέγεθος των Ελληνικών επιχειρήσεων έχει επιπτώσεις στις δυνατότητες τους για ανάπτυξη. Για παράδειγμα, δεν μπορεί να στηρίξει μεγάλα προγράμματα έρευνας και ανάπτυξης, αξιοποίησης ευκαιριών και συνεργασιών σε ευρεία κλίμακα.

Οι περισσότερες Ελληνικές επιχειρήσεις λειτουργούν τοπικά και έχουν περιορισμένες δυνατότητες αύξησης του μεγέθους τους μέσω οργανικής ανάπτυξης ή εξαγορών και συγχωνεύσεων. Κάτω από τις συνθήκες αυτές θα έχουν δυσκολίες να ανταγωνιστούν σε ίση βάση με πραγματικά παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις, εκτός αν βρουν και εφαρμόσουν ειδικές στρατηγικές. Οι μεγάλοι ανταγωνιστές τους δαπανούν υψηλά ποσά για ανάπτυξη νέων προϊόντων, τεχνολογία και έρευνα αγοράς. Ταυτόχρονα λόγω της διασποράς τους έχουν πρόσβαση σε πολλές αγορές και ανευρίσκουν καινοτομικές ιδέες μέσω της επαφής

τους με πελάτες διαφορετικών απαιτήσεων και πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

Υπάρχει όμως και η θετική άποψη ως προς τις προοπτικές των μικρών επιχειρήσεων. Με κατάλληλες στρατηγικές μπορούν να παγκοσμιοποιηθούν και να εισέλθουν στο ποσοστό αυτών που θα γίνουν διεθνώς ανταγωνιστικές. Και ήδη ορισμένες Ελληνικές επιχειρήσεις έχουν αρχίσει επιτυχημένα να αποκτούν αυτή τη μορφή.

Οικογενειακός έλεγχος

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο τρόπος άσκησης εταιρικού ελέγχου από τους ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων. Μια πρόσφατη έρευνα έδειξε ότι η πλειοψηφία των Ελληνικών επιχειρήσεων είναι «οικογενειακού» τύπου. Το 57% των επιχειρήσεων ελέγχεται από τον ιδιοκτήτη και την οικογένεια του. Παρά το ότι πολλοί απόγονοι των ιδρυτών-ιδιοκτητών έχουν κάνει καλές σπουδές και έχουν αποκτήσει εμπειρία, εντούτοις ο οικογενειακός τύπος της επιχείρησης συχνά έχει αρνητικές επιπτώσεις. Όχι μόνο δεν επιτρέπει την αξιοποίηση επαγγελματιών μάνατζερς αλλά επηρεάζει τις επιλογές και τις επιδόσεις της επιχείρησης. Για παράδειγμα, ο ιδιοκτήτης - γενικός διευθυντής μπορεί να τοποθετήσει σε υψηλές θέσεις άτομα με τα οποία ξεκίνησε την επιχείρηση, αν και οι ικανότητες των ατόμων αυτών δεν είναι κατάλληλες ή έχουν απαρχαιωθεί. Καθώς στερούνται σύγχρονων συστημάτων ελέγχου, δίνει «προτεραιότητα» στην τοποθέτηση «εμπιστών» παρά επαγγελματιών μάνατζερς.

Συνήθως ο ιδιοκτήτης - γενικός διευθυντής δρα συγκεντρωτικά και πρακτικά εμπλέκεται σ' όλες τις αποφάσεις. Αν και νομίζει ότι έχει εκχωρήσει αρμοδιότητες και ότι επιθυμεί να ενισχύσει τις δυνατότητες λήψης αποφάσεων από τους συνεργάτες του, στην πράξη είναι δύσκολο να δεχθεί τις αποφάσεις τους. Μόνο 32% από τους ιδιοκτήτες - γενικούς διευθυντές επιθυμούν τέτοια εκχώρηση δικαιοδοσιών, ενώ το ποσοστό αυτό είναι 51% στις επιχειρήσεις με επαγγελματίες γενικούς διευθυντές, και ξεπερνά το 60% μεταξύ επιχειρήσεων της Δυτικής Ευρώπης, ΗΠΑ και Ιαπωνίας.

Ενδεικτική των επιπτώσεων είναι η χαμηλότερη παραγωγικό-

τητα στις οικογενειακές επιχειρήσεις, όπως αυτή εκφράζεται με το δείκτη «πωλήσεις ανά υπάλληλο». Οι επιχειρήσεις με επαγγελματίες μάνατζερς υπερέχουν και φθάνουν στο ήμισυ περίπου της παραγωγικότητας των θυγατρικών πολυεθνικών στην Ελλάδα. Οι διαφορές αυτές γίνονται πιο έντονες τα τελευταία χρόνια.

Πρότυπα διοίκησης

Το ελληνικό μάνατζμεντ γενικά θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μάνατζμεντ «δυτικού τύπου» που όμως δεν έχει ακόμα φθάσει ένα υψηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού και εφαρμογής επιστημονικών μεθόδων και τεχνικών. Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι ο Έλληνας μάνατζερ, αν και γνωρίζει τα σύγχρονα εργαλεία και τις τελευταίες τεχνικές μάνατζμεντ, υστερεί στην εφαρμογή τους. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η υστέρηση του οικογενειακού τύπου επιχειρήσεων.

Σε σύγκριση με επιχειρήσεις στη Δυτική Ευρώπη, ΗΠΑ και Ιαπωνία, οι Ελληνικές επιχειρήσεις υστερούν σημαντικά στην εφαρμογή τεχνικών και πρακτικών όπως: στρατηγικές συμμαχίες, ανταγωνιστική σύγκριση, ολική ποιότητα, μέτρηση ικανοποίησης πελατών και επανασχεδιασμός διαδικασιών. Οι τεχνικές αυτές είναι απαραίτητες για το μετασχηματισμό τους σε πραγματικά παγκοσμιοποιημένες επιχειρήσεις.

Όμως θα πρέπει να τονιστούν οι μεγάλες διαφορές που υπάρχουν στην άσκηση διοίκησης από επιχείρηση σε επιχείρηση. Σε πολλούς χώρους επικρατεί επαγγελματικό μάνατζμεντ που δεν έχει τίποτε να ζηλέψει από αυτό άλλων αναπτυγμένων χωρών, π.χ. της Αγγλίας, Γαλλίας ή των Ηνωμένων Πολιτειών. Σε άλλους επικρατούν ακόμη παραδοσιακά πρότυπα χωρίς σύγχρονη προσέγγιση, που συχνά επιβαρύνεται με ανασταλτικές μορφές οικογενειακού ελέγχου.

Όμως δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε και τα θετικά σημεία των ελλήνων μάνατζερς. Μια πρόσφατη έρευνα έχει δείξει ότι οι έλληνες μάνατζερς γενικά δίνουν μεγαλύτερη σημασία στη δημιουργικότητα και αυτό αποτελεί πλεονέκτημα στη διαδικασία παγκοσμιοποίησης. Όμως φαίνεται να είναι λιγότερο αναλυτικό, κυρίως στις οικογενειακές επιχειρήσεις.

ρήσεις. Επίσης, υπερτερούν στη συνεργασιμότητα, πράγμα που επίσης μπορεί να αποτελέσει δυνητικά αξιοποιήσιμο παράγοντα, αλλά υστερεί στην ανάληψη κινδύνου, γεγονός που μπορεί να οφείλεται σε εξωγενείς περιορισμούς (χρηματοδότηση, ασφάλεια κινδύνων).

Είναι σημαντικό πάντως να τονιστεί ότι οι προσδοκίες των Ελλήνων μάνατζερς σχετικά με το στυλ διοίκησης που επιθυμούν να εφαρμόσουν στο μέλλον, μετά από 10 χρόνια, συγκλίνουν πολύ με αυτές των άλλων χωρών. Αυτό δείχνει ότι θα υπάρξει κάποια τάση σύγκλισης με δυτικά πρότυπα στο μέλλον. Οι διεθνείς συνεργασίες και δικτυώσεις θα επιταχύνουν τη διαδικασία σύγκλισης.

Τεχνολογία και Καινοτομία

Οι δυνατότητες της χώρας μας σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας είναι περιορισμένες. Αυτό φαίνεται και από τη σχετικά περιορισμένη συμμετοχή κλάδων υψηλής ή έστω ενδιάμεσης τεχνολογίας στη συνολική παραγωγή.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, λόγω του μικρού τους μεγέθους οι Ελληνικές επιχειρήσεις δεν μπορούν να δαπανήσουν σημαντικά ποσά σε Έρευνα και Τεχνολογία ώστε να βελτιώσουν τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες και να παραγάγουν νέα τεχνολογικά προηγμένα. Τα ποσά που μπορούν να συγκεντρώσουν είναι μικρά συγκρινόμενα με τα αντίστοιχα μεγάλων πολυεθνικών. Ένα παράδειγμα που δείχνει πόσο συγκεντρωμένη είναι η έρευνα σε διεθνές επίπεδο αποτελεί η INTEL, η οποία δαπανά για Έρευνα και Τεχνολογία πέντε φορές περισσότερο απ' ό,τι όλη η Ελλάδα, δηλαδή όλες οι Ελληνικές επιχειρήσεις, η κυβέρνηση, τα πανεπιστήμια και άλλα ερευνητικά ινστιτούτα.

Επιπλέον υπάρχει και για τη χώρα μας το γνωστό πρόβλημα της Ευρώπης όπου οι τεχνολογικές καινοτομίες δύσκολα καταλήγουν σε εμπορική αξιοποίηση. Και αυτό σε αντίθεση με τις ΗΠΑ, όπου η Έρευνα και Τεχνολογία πιο εύκολα οδηγείται σε εμπορικά αξιοποιήσιμα προϊόντα ή υπηρεσίες.

Σημαντικό όμως ανασταλτικό παράγοντα αποτελεί και ο στενός προσανατολισμός της τεχνολογίας, δηλαδή προς την τεχνολογία

προϊόντος ή παραγωγής, Η έμφαση στην Ελλάδα είναι προς τεχνολογίες πυρήνα και όχι προς ευρύτερες καινοτομίες στη σύλληψη στρατηγικής σ' όλη την αλυσίδα αξίας και τις ιδιαίτερες απαιτήσεις συγκεκριμένων τμημάτων της αγοράς (ζήτησης).

Δεδομένων και των περιορισμών μεγέθους, η έμφαση των Ελληνικών επιχειρήσεων πρέπει να δοθεί στην ικανότητα της επιχείρησης για απορρόφηση τεχνολογίας και εφαρμογή της σε καινοτομικούς τρόπους μέσω της επαφής με τους πελάτες και την αγορά, και σε διαφοροποιήσεις στην όλη παροχή υπηρεσιών. Δηλαδή, σε καινοτομίες που ωθούνται από την αγορά και δεν απαιτούν πρωτογενή Έρευνα και Ανάπτυξη. Με μια τέτοια προοπτική πρέπει να δούμε και τις διεθνείς συνεργασίες με άλλες μεγάλες επιχειρήσεις, καθώς το ρόλο των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων και της όλης δραστηριότητας που τροφοδοτείται απ' αυτά.

Σχεδιασμός Προϊόντων και Μάρκετινγκ

Χαρακτηριστική είναι η υστέρηση πολλών ελληνικών προϊόντων σε θέματα ποιότητας, σχεδιασμού, συσκευασίας και μάρκετινγκ.

Ιδιαίτερα έντονη είναι η έλλειψη επώνυμων προϊόντων, καθώς και η σχετική αδυναμία μας να αξιοποιήσουμε διεθνώς ορισμένα παραδοσιακά χαρακτηριστικά των προϊόντων μας που τα κάνουν μοναδικά και θα μπορούσαν να στηρίξουν μια ανταγωνιστική στρατηγική σε παγκόσμιο επίπεδο. Το κενό αυτό καλύπτεται από απομιμήσεις, όπως π.χ. στη Γαλλία το «Γιαούρτι Ελληνικού τύπου» που προωθούν γαλλικές ή πολυεθνικές επιχειρήσεις, το Ελληνικό μάρμαρο ή ελαιόλαδο που προωθείται με Ιταλική προστιθέμενη αξία.

Η εμπειρική έρευνα έδειξε ότι οι Ελληνικές επιχειρήσεις αναγνωρίζουν την ποιότητα ως κύριο ανταγωνιστικό παράγοντα, και ακολουθούν οι χαμηλότερες τιμές. Όμως ο ανταγωνισμός φέρνει το μέσο επίπεδο ποιότητας όλο και πιο υψηλά, και για να διαφοροποιηθεί η επιχείρηση πρέπει διαρκώς να ξεπερνά τις προσδοκίες των πελατών σε χαρακτηριστικά σχεδίασης, εξατομίκευσης, υποστήριξης του πελάτη και καινοτομικών υπηρεσιών. Αυτή θα είναι η νέα μορφή ανταγωνι-

σμού.

Ανταγωνιστική Στρατηγική

Ο παραδοσιακός προσανατολισμός πολλών Ελληνικών επιχειρήσεων σε τυποποιημένα προϊόντα ή υπηρεσίες, τα οποία συνδυάζουν συνήθως ένα μεσαίο επίπεδο ποιότητας και τιμών, δεν θα μπορεί πλέον να αποτελεί επιτυχημένη συνταγή. Οι αγορές των τυποποιημένων προϊόντων θα αποτελέσουν όλο και πιο πολύ το προνόμιο των μεγάλων παγκοσμιοποιημένων επιχειρήσεων, οι οποίες έχουν χαμηλό κόστος, αξιοποιούν τις δυνατότητες αναδιάταξης της παραγωγής σε χώρες χαμηλού κόστους και επενδύουν σημαντικά σε Έρευνα και Ανάπτυξη για βελτίωση των προϊόντων.

Οι σύγχρονες τεχνολογίες προσφέρουν επίσης στις μεγάλες αυτές επιχειρήσεις τη δυνατότητα μαζικής παραγωγής προϊόντων προσαρμοσμένων στις ανάγκες ειδικών πελατών, περιορίζοντας έτσι την αγορά αυτών που είχαν στρατηγική εξειδίκευσης στην ικανοποίηση ειδικών αναγκών.

Αν επομένως εξαιρεθούν τυποποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες (επώνυμα και μη-επώνυμα), καθώς και προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, απομένει σε χώρες όπως η Ελλάδα ζωτικός χώρος για μη-τυποποιημένα προϊόντα ή υπηρεσίες σε κλάδους όχι υψηλής τεχνολογίας. Οι στρατηγικές επομένως πρέπει να κατευθυνθούν σε διαφοροποιήσεις και ειδικές αγορές όπου μπορεί να στηριχτεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Πάντως, αφού διαμορφωθεί και εξειδικευθεί μια τέτοια στρατηγική κατεύθυνση, πρέπει να αξιοποιηθεί σε παγκόσμια κλίμακα ώστε να προκύπτουν οικονομίες έκτασης, και να καταστεί δυνατή η συνεχής ανανέωση και διατήρηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Χρειάζεται επομένως σφαιρικό πλαίσιο σκέψης με προσανατολισμό την παγκόσμια αγορά, έξω από τα νοητικά όρια της εγχώριας αγοράς και κάποια δειλή επέκταση σε γειτονικές χώρες. Επίσης, θεώρηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στο πλαίσιο αναπτυγμένων αγορών (όπως της Δυτικής Ευρώπης) και όχι στο πλαίσιο λιγότερο αναπτυγμένων αγορών όπως οι

Βαλκανικές αγορές.

Υποδομές Στήριξης Επιχειρήσεων και Ρυθμιστικό Πλαίσιο

Το επιχειρηματικό περιβάλλον στην Ελλάδα έχει ορισμένες αδυναμίες σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Οι κυριότερες είναι:

- Ελλείψεις υποδομών, κυρίως στο χώρο χρηματοδότησης ΜΜΕ, επιχειρηματικού κεφαλαίου και παροχής εγγυήσεων έναντι κινδύνων στις διεθνείς αγορές.
- Ελλείψεις στις επιχειρηματικές σπουδές και την κατάρτιση. Αυτό φαίνεται και από το ρεύμα σπουδαστών που κάνουν σχετικές για τις επιχειρήσεις σπουδές στο εξωτερικό. Ιδιαίτερα στην Ελλάδα λείπει ένα διεθνούς επιπέδου και προσανατολισμού ίδρυμα, το οποίο θα φιλοδοξούσε να δώσει υψηλά καταρτισμένα στελέχη με διεθνή προσανατολισμό, με ιδιαίτερη εστίαση στην προώθηση σπουδών προσαρμοσμένων στις ανάγκες των αναδυόμενων οικονομιών.
- Πολλαπλές ρυθμίσεις και γραφειοκρατικά εμπόδια τα οποία δημιουργούν κόστος στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και επιβραδύνουν την προσαρμογή των επιχειρήσεων στα νέα δεδομένα. Η χώρα μας θεωρείται από τις πιο έντονα ρυθμισμένες στην Ευρώπη και χρειάζεται ενιατικές πρωτοβουλίες ρυθμιστικού ανασχεδιασμού. Σύμφωνα με μελέτη του ΟΟΣΑ, δομικοί περιορισμοί κυρίως από την οργάνωση της αγοράς εργασίας περιορίζουν τις επιχειρήσεις και ουσιαστικά τις οδηγούν σε περιορισμένης έκτασης προσαρμογές εσωτερικά στην επιχείρηση.

Παρά τις παραπάνω δυσκολίες, οι διεθνοποιημένες επιχειρήσεις μπορούν να αποκτήσουν προσβάσεις στους πόρους άλλων χωρών και έτσι να ξεπεράσουν πιο εύκολα τα προβλήματα των εγχώριων περιορισμών.⁶⁶

⁶⁶ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.323-329

4. Κατευθύνσεις στρατηγικής για το μέλλον

Στο πλαίσιο των εξελίξεων της διαδικασίας παγκοσμιοποίησης και των παραπάνω χαρακτηριστικών των Ελληνικών επιχειρήσεων θα μπορούσαν να υποστηριχτούν ορισμένες στρατηγικές κατευθύνσεις για το μέλλον. Οι κατευθύνσεις αυτές φαίνονται καταρχήν ελκυστικές, αλλά θα πρέπει να προσαρμοστούν στις ιδιαιτερότητες της κάθε επιχείρησης.

(α) Συγκέντρωση, σε ειδικές αγορές

- Επιλογή κάποιου ειδικού τμήματος αγοράς, στενά ορισμένου, και επέκταση σε διεθνή κλίμακα. Αποφυγή άλλων παραπλήσιων δραστηριοτήτων ή διαφοροποίησης σε άλλα προϊόντα ή υπηρεσίες.
- Στενότερη επαφή και δεσμοί με τους πελάτες στις διεθνείς αγορές ώστε να εμβαθύνετε συνεχώς η γνώση των απαιτήσεων τους και η καινοτομική διαφοροποίηση ως προς μαζικούς τυποποιημένους ανταγωνιστές.
- Αποφυγή μαζικών τυποποιημένων προϊόντων.

(β) Καινοτομικά, επώνυμα προϊόντα και υπηρεσίες

- Εστίαση σε παράγοντες πέρα από την ποιότητα και το κόστος όπως ολοκλήρωση υπηρεσιών, ευελιξία, σχεδίαση, εξατομίκευση, καινοτομικές εφαρμογές.
- Καινοτομίες στην εφαρμογή και προσαρμογή νέων τεχνολογιών στη βάση σχέσεων με τον πελάτη και την αγορά.
- Δημιουργία επώνυμων προϊόντων που αυξάνουν την προστιθέμενη αξία.
- Αξιοποίηση των παραδοσιακών ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της χώρας και της επιχείρησης για δημιουργία διαφοροποιημένων προϊόντων, κυρίως σε σχέση με πολιτισμικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά σε τομείς όπως τα αγροτικά προϊόντα και υπηρεσίες τουρισμού και υγείας.

(γ) Σφαιρικός προσανατολισμός προς παγκοσμιοποίηση

- Σχεδιασμός στρατηγικής σε παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο. Επιδίωξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος και αξιοποίηση αιχμών σε σύγκριση

με ομοειδείς διεθνοποιημένες επιχειρήσεις.

- Ανάπτυξη της διεθνούς δραστηριότητας με στρατηγικές που θα περιλαμβάνουν επέκταση σε προηγμένες αγορές ώστε να αποκτηθεί εμπειρία (π.χ. Ευρώπη).
- Στρατηγική παρουσία σε αναπτυσσόμενες αγορές για απόκτηση μεριδίου αγοράς, με σχεδιασμό για μακροπρόθεσμη αποκομιδή κέρδους και όχι ευκαιριακά.

(δ) Συνεργασίες/ δικτύωση, στρατηγικές συμμαχίες

- Επιδίωξη συνεργασιών και αξιοποίηση δικτυώσεων με άλλους προηγμένους εταίρους για μάθηση, απόκτηση γνώσεων και απορρόφηση τεχνολογιών, σε τομείς που ενισχύουν τη βασική στρατηγική της επιχείρησης, όπως μάρκετινγκ, πωλήσεις και άλλες στρατηγικές λειτουργίες.
- Στρατηγικές συμμαχίες, με αυστηρή επιλογή εταίρων που έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα συμβατό με τη βασική στρατηγική της επιχείρησης, ώστε να μην αμβλύνεται η σαφήνεια στρατηγικής και να μη χάνεται ο έλεγχος της.
- Περιορισμός συνεργασιών με λοιπούς «μη-στρατηγικούς» εταίρους σε υποστηρικτικές λοιπές υπηρεσίες που δεν θίγουν τον ανταγωνιστικό πυρήνα.

(ε) Μεταστρατηγική σε γεωπολιτικό επίπεδο

- Αξιοποίηση γεωπολιτικών παραγόντων για ευρύτερη επιχειρηματική ανάπτυξη στις αναπτυσσόμενες αγορές (π.χ. Βαλκάνια, Ρωσία). Επιδίωξη δικτυώσεων στις αγορές αυτές σε επιχειρηματικό και μη επίπεδο.
- Συνεργασίες με προηγμένους εταίρους στις αγορές αυτές: Ανταλλαγή δυνατοτήτων πολιτισμικής προσέγγισης, πλεονεκτημάτων γεωγραφικής γειννίασης και διαθεσιμότητας υποδομών με τεχνολογίες/τεχνογνωσία, παρουσία στην αγορά και μοίρασμα κινδύνου.
- Ανάπτυξη επιχειρηματικότητας και αξιοποίηση ευκαιριών πέρα των υπάρχοντων προϊόντων και επιχειρηματικών μονάδων.

Τέλος, όσον αφορά την κυβερνητική πολιτική ενίσχυσης των Ελληνικών επιχειρήσεων ώστε να καταστούν ανταγωνιστικές στο ανα-

δυσόμενο παγκόσμιοποιημένο περιβάλλον, υψηλή προτεραιότητα πρέπει να δοθεί σε οριζόντιες πολιτικές όπως:

- ενίσχυση των υποδομών, κυρίως χρηματοδότησης, επιχειρηματικού κεφαλαίου και παροχής εγγυήσεων έναντι κινδύνων στις διεθνείς αγορές
- δημιουργία υποδομών που θα προωθούν και θα υποστηρίζουν τις προσπάθειες των επιχειρήσεων για διεθνή δικτύωση
- ενίσχυση των επιχειρηματικών σπουδών και της κατάρτισης, περιλαμβανομένης της δημιουργίας ενός διεθνούς εκπαιδευτικού ιδρύματος ειδικευμένου σε αναδυόμενες οικονομίες
- πρόγραμμα ρυθμιστικού ανασχεδιασμού σε τομείς απασχόλησης, αγοράς/προϊόντων, κοινωνικών και διοικητικών ρυθμίσεων.⁶⁷

⁶⁷ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.329-331

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 6^ο

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΣΤΙΣ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΩΣ ΑΝΑΣΧΕΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1. Η σημασία των ΜΜΕ για την ελληνική οικονομία

Ο λόγος ύπαρξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων είναι ουσιώδης, αφού, κυρίως, αυτές οι επιχειρήσεις καλύπτουν βασικά κενά της παραγωγής, όπως κάλυψη και εξυπηρέτηση ιδιαίτερων αναγκών των πελατών, εκμετάλλευση τοπικών πρώτων υλών, παραγωγή προϊόντων που απαιτούν εξειδίκευση και διαφοροποίηση για να ανταποκριθούν σε εξειδικευμένη ζήτηση, παραγωγή υπεργολαβικών προϊόντων, κάτι που έχει σημασία για τις μεγάλες επιχειρήσεις, εξυπηρέτηση διάφορων αγορών (ή τμήματα αγορών), οι οποίες δεν ενθαρρύνουν τη δραστηριότητα μεγάλων επιχειρήσεων, όπως αγορές που έχουν σχέση με αγαθά πολυτελείας, τοπικά ήθη, γεωγραφική παρουσία κ.λ.π., καθώς επίσης παραγωγή προϊόντων που απαιτούν εξειδικευμένες ικανότητες στην παραγωγική διαδικασία από το εργατικό δυναμικό, όπως συμβαίνει στη μικροηλεκτρονική-πληροφορική.⁶⁸

Όσον αφορά, συγκεκριμένα, τη θέση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία, αυτές οι επιχειρήσεις αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία, αφού το 49,6% είναι μικρές επιχειρήσεις και το 37,9% είναι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις. Οι μεγάλες επιχει-

⁶⁸ Κανελλόπουλος Χαράλαμπος: «Διοίκηση ΜΜΕ και Επιχειρηματικότητα», Β' έκδ., εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1994, σελ.26

ρήσεις αποτελούν μόλις το 12,5% του συνόλου των βιομηχανικών επιχειρήσεων.

Το μέσο μέγεθος βιομηχανικής επιχείρησης δεν εμφανίζει, επίσης, έντονη διαφοροποίηση από κλάδο σε κλάδο. Οι περισσότεροι βιομηχανικοί κλάδοι εστιάζονται γύρω από το μέσο όρο του συνόλου της βιομηχανίας. Σχετικά με την ποσοστιαία συμμετοχή των ΜΜΕ στην προτιθέμενη αξία του συνολικού προϊόντος της μεταποίησης, αυτή εκτιμάται περίπου στο 40%.⁶⁹

Κατά συνέπεια, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις διαδραματίζουν εξαιρετικής σημασίας ρόλο στην εξέλιξη των παραμέτρων που συνθέτουν την εθνική μας οικονομία. Μεταξύ άλλων σημαντική είναι η συμμετοχή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην απασχόληση, αφού απασχολούν το 42% του συνόλου των εργαζομένων στη χώρα μας⁷⁰ και το 62,6% στο χώρο της μεταποίησης⁷¹.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι η ελληνική οικονομία έχει πολύ υψηλή εξάρτηση από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τόσο σε αριθμό επιχειρήσεων όσο και σε αριθμό εργαζομένων. Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι ο δείκτης μεταβολής του ρυθμού ίδρυσης νέων επιχειρήσεων στη χώρα μας οφείλεται αποκλειστικά στην αύξηση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων⁷².

Παραδοσιακά, οι ΜΜΕ δραστηριοποιούνται σε κλάδους καταναλωτικών αγαθών έντασης εργασίας, πρόσφατα στοιχεία, όμως, δείχνουν μεγάλη συμμετοχή νεοϊδρυόμενων μικρομεσαίων επιχειρήσεων σε κλάδους έντασης τεχνολογίας.

Τέλος, σχετική έρευνα υποστηρίζει ότι το περισσότερο αποδοτικό μέγεθος μονάδας παραγωγής στην ελληνική βιομηχανία είναι το μεσαίο, το οποίο με μια πολύ μικρή αύξηση θα μπορούσε να αποτελέσει το κατάλληλο μέγεθος για ελληνικές επιχειρήσεις, που θα συμβάλουν στην αναζωογόνηση της οικονομικής δραστηριότητας στη χώρα μας, υπό την προϋπόθεση ότι απευθύνονται σε μεγάλου μεγέθους αγο-

⁶⁹ Πετράκης Παναγιώτης: «Επενδυτικά Κίνητρα για τις ΜΜΕ», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996, σελ. 262

⁷⁰ Πετράκης Παναγιώτης: «Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996 σελ. 49

⁷¹ Πετράκης Παναγιώτης: «Επενδυτικά Κίνητρα για τις ΜΜΕ», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996, σελ. 262

⁷² Κανελλόπουλος Χαράλαμπος: «Διοίκηση ΜΜΕ και Επιχειρηματικότητα», Β' έκδ., εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1994, σελ.21

ρές για να προωθούν τα προϊόντα τους.

2. Μεταβαλλόμενες συνθήκες

Οι συνθήκες που προκύπτουν στο πλαίσιο της φάσης ύφεσης της ελληνικής και της παγκόσμιας οικονομίας τα τελευταία χρόνια, όπως α) τάσεις κορεσιμότητας της εσωτερικής αγοράς που καθιστούν απαραίτητες τις εξαγωγές για την αποτελεσματική αξιοποίηση της παραγωγικής δυναμικότητας, β) πιέσεις μείωσης του κόστους εξαιτίας της φθηνότερης παραγωγής από τις χώρες κυρίως της Άπω Ανατολής, γ) μετατοπίσεις στη ζήτηση εξαιτίας της αύξησης των εισαγωγών, δ) διεθνοποίηση εξαιτίας της δυναμικής ανάπτυξης των πολυεθνικών εταιρειών και των διαφόρων τρόπων παραγωγής στο εξωτερικό και ε) αυξανόμενη ένταση του ανταγωνισμού εξαιτίας της εισόδου πολλών επιχειρήσεων στην αγορά και των περιορισμένων δυνατοτήτων της διαφοροποίησης απαιτούν αλλαγές στην επιχειρησιακή συμπεριφορά αυτών των μονάδων, για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τον διεθνώς αυξανόμενο ανταγωνισμό.

Στη συνέχεια παρουσιάζεται μια σειρά μύθων, ελλείψεων και παραλείψεων που λειτουργούν ως ανασχευτικοί παράγοντες της ανάπτυξης των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων και, κατά συνέπεια, της ελληνικής οικονομίας. Οι εν λόγω παράγοντες προκύπτουν από έναν αριθμό δημοσιευμένων μελετών, καθώς επίσης και από αδημοσίευτα στοιχεία που προέρχονται από συνεντεύξεις των συγγραφέων της παρούσας μελέτης με διάφορα επιχειρηματικά στελέχη στην Ελλάδα και το εξωτερικό.⁷³

3. Ελλείψεις και παραλείψεις επιχειρ/ικής συμπεριφοράς

3.1. Ο μύθος της ανταγωνιστικής τιμής

Η αγορά των προϊόντων δεν εξαρτάται μόνο από την τιμή. Οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα, εκτός από την πολιτική τιμολόγη-

⁷³ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 334

σης, με το προϊόν, τη διανομή και την προβολή και προώθηση να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Η αποφυγή άμεσης σύγκρισης τιμών, κάτι το οποίο πρέπει να αποφεύγουν οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις, αφού έχουν, αφενός, μειονεκτήματα κόστους λόγω της περιορισμένης αξιοποίησης των οικονομιών μεγέθους για βελτιστοποίηση της παραγωγής και, αφετέρου, λόγω της ύπαρξης έντονου ανταγωνισμού από χώρες χαμηλού κόστους, επιβάλλει την επίτευξη διαφοροποίησης σε όλες τις δραστηριότητες μάρκετινγκ, όπως τυποποίηση, συσκευασία, σηματοποίηση, προβολή και προώθηση, καθώς και διανομή.

Συγκεκριμένα, σχετικά με τις τιμές αρκετών ελληνικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού, αυτές είναι είτε πολύ υψηλές σε σχέση με τη χαμηλή εικόνα του προϊόντος, γνώση του προϊόντος, προβολή και εμφανιζόμενη ποιότητα του προϊόντος (π.χ. συσκευασία), είτε πολύ χαμηλές για τη δημιουργία μιας υψηλής ποιοτικής εικόνας. Υψηλές τιμές προϋποθέτουν βελτίωση της εικόνας ποιότητας και αξιοπιστίας, καθώς και του μάρκετινγκ, το οποίο αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα μειονεκτήματα των ελληνικών προϊόντων σύμφωνα με τη γνώμη διανομέων του εξωτερικού.⁷⁴

Μελέτες έχουν δείξει ότι οι επιχειρήσεις που προσφέρουν υψηλή ποιότητα εξυπηρέτησης τιμολογούν πολύ υψηλότερα από τους ανταγωνιστές που δεν προσφέρουν ανάλογη ποιότητα εξυπηρέτησης, επιτυγχάνοντας παράλληλα υψηλότερα επίπεδα πωλήσεων και μεριδίου αγοράς.

3.2. Ο μύθος της ποιότητας

Από διεθνείς μελέτες προκύπτει ότι ένα ποσοστό 60-70% νέων προϊόντων αποτυγχάνουν στην αγορά. Οι συνήθεις λόγοι αποτυχίας τους δεν αναφέρονται τόσο στην ποιότητα, όσο, κυρίως, στην έλλειψη στόχευσης της αγοράς, στην ακατάλληλη χρονική εισόδο του προϊόντος στην αγορά ή στην έλλειψη υποστήριξης marketing. Κατά

⁷⁴ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.229

συνέπεια, σήμερα δεν είναι μόνο βασική η τεχνική - λειτουργική ποιότητα του προϊόντος, αλλά, επίσης, η διάθεση του σωστού προϊόντος, στο σωστό χρόνο και στο σωστό τόπο, συνοδευόμενο και με τις σωστές υπηρεσίες, κυρίως της αξιοπιστίας και της διαφάνειας κατά τις συναλλαγές. Ιδιαίτερα, οι τελευταίοι δύο παράγοντες συμβάλλουν στο να αποκτή η επιχείρηση προσωπικότητα και να αποτελεί για τους πελάτες μοναδική πηγή εφοδιασμού. Και τούτο, διότι η προσωπικότητα βοηθά στη δημιουργία μακροχρόνιων σχέσεων προμηθευτή και πελάτη και, κατά συνέπεια, στη διάθεση μεγάλων ποσοτήτων με αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους.

Βασικός παράγοντας είναι, επίσης, η παροχή υπηρεσιών μετά την πώληση, κάτι που περιορίζει τη γνωστική διαφωνία του πελάτη και βοηθά τον προμηθευτή να συλλέξει πληροφορίες από την εμπειρία του πελάτη. Συγκεκριμένα, οι εμπειρίες από τη χρησιμοποίηση του προϊόντος αποτελούν αξιόλογη πηγή για κινητοποίηση και νέες ιδέες για περαιτέρω ανάπτυξη.

Η ποιότητα του προϊόντος είναι η ελάχιστη απαίτηση. Η σωστή και δημιουργική υποστήριξη με τη διάθεση και την προβολή και προώθηση δίνει στη μάρκα την προσωπικότητα της και, κατ' επέκταση, ψυχολογική ικανοποίηση στον πελάτη-καταναλωτή. Βασικός παράγοντας είναι η ποιότητα, συνεπικουρούμενη από τη στρατηγική δημιουργίας μακροχρόνιων σχέσεων για την ανάπτυξη και διατήρηση της διάθεσης, προβολής και προώθησης.

Η οπτική παρουσίαση της ποιότητας είναι, επίσης, βασικό στοιχείο, αφού η συσκευασία των ελληνικών προϊόντων υστερεί, κυρίως, στις σωστές επιλογές ως προς τα διατιθέμενα μεγέθη, υλικά και σχεδιασμό.⁷⁵

3.3. Ο μύθος της σύγχρονης παραγωγικής υποδομής

Στο πλαίσιο του έντονου διεθνούς ανταγωνισμού, η ανάπτυξη στρατηγικών μάρκετινγκ, ως στοιχείο του στρατηγικού προσανατολι-

⁷⁵ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.11

σμού της επιχείρησης στην αγορά, αποκτά σήμερα όλο και μεγαλύτερη σημασία, έχοντας ως παράδειγμα επιχειρήσεις που είχαν μεν την τελειότερη τεχνολογία παραγωγής, δεν προέβησαν όμως στην πιο σημαντική ενέργεια, δηλαδή να μελετήσουν την απορροφητικότητα της αγοράς με αποτέλεσμα να αποτύχουν⁷⁶. Αυτό απαιτεί την κατανόηση του τρόπου που πρέπει να τοποθετηθεί η προσφορά της επιχείρησης στην αγορά σε σχέση με εκείνη του ανταγωνισμού.

Ένας επιτυχής προσανατολισμός στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι η προσέγγιση σε χασμάτα της αγοράς, δηλαδή η συγκέντρωση σε μια ειδική αγορά-στόχο (προϊοντική ή και γεωγραφική). Δεν υπάρχει, όμως, κάποια συγκεκριμένη αγορά-στόχος, αλλά ούτε και κάποιο συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσης όσον αφορά τις αγορές του εξωτερικού για αρκετά ελληνικά προϊόντα⁷⁷. Η προσέγγιση σε χασμάτα της αγοράς βασίζεται στη σκέψη ότι η επιχείρηση πρέπει να επεξεργαστεί πιο αποτελεσματικά ένα επιλεγμένο χασμά της αγοράς απ' ό,τι ο ανταγωνισμός των μεγάλων επιχειρήσεων, ο οποίος θέλει να καλύψει τη συνολική αγορά ή τη συνολική γκάμα των προϊόντων, κάτι που δεν προϋποθέτει έλλειψη επενδύσεων σε έρευνα αγοράς και πλήρη έλλειψη γνώσης σχετικά με τις πηγές πληροφοριών που αφορούν την εγχώρια αγορά και τις διεθνείς αγορές⁷⁸. Οι ελληνικές επιχειρήσεις πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι είναι αναγκαίο να στηρίζονται σε χρηματοοικονομικά κριτήρια, στο μάρκετινγκ και στην ερευνά αγοράς και να μην αρκούνται μονό στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων⁷⁹.

3.4. Ο μύθος της μικρής χώρας / μικρής αγοράς

Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις παρουσιάζουν εσωεπιχειρησιακές και εξωεπιχειρησιακές ιδιαιτερότητες που έχουν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη ορισμένων επιχειρησιακών δεξιοτήτων. Αυτές όμως τις δεξιότητες δεν τις αναπτύσσουν οι ελληνικές ΜΜΕ, στηριζόμενες στο μύθο ότι η Ελλάδα είναι μικρή χώρα και αντιπροσωπεύει μικρή αγορά που

⁷⁶ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.78

⁷⁷ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.22-23

⁷⁸ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.11

⁷⁹ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.80

δεν απαιτεί ιδιαίτερες δεξιότητες και επενδύσεις για την κατάκτηση της. Υπάρχουν σήμερα μικρές χώρες, όπως Βέλγιο, Δανία, Ιρλανδία, Ολλανδία, Πορτογαλία, των οποίων οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις έχουν αξιοποιήσει αυτές τις ιδιαιτερότητες και δεξιότητες. Το εξαγωγικό εισόδημα αυτών των χωρών είναι πολύ μεγαλύτερο από εκείνο της Ελλάδας. Η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ετήσιο εξαγωγικό εισόδημα σε σχέση με όλες τις παραπάνω χώρες.

Ένα από τα παραδοσιακά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων είναι ο προσανατολισμός σε ιδιαίτερες επιθυμίες των πελατών, αφού αυτές οι επιχειρήσεις απευθύνονται σε περιορισμένων διαστάσεων αγορές με ατομικότητα στη ζήτηση, γεγονός που τους επιτρέπει να μπορούν να αναπτύξουν σχέσεις με τους πελάτες. Η ανάπτυξη μακροχρόνιων σχέσεων με τους πελάτες αποτελεί το σημαντικότερο ενεργητικό της επιχείρησης, αφού οι επιτυχημένες επιχειρήσεις έχουν ξεφύγει από την απλή συναλλαγή και επικεντρώνονται στη διατήρηση μακροχρόνιας σχέσης με τον πελάτη, χαρακτηριζόμενης από ποιότητα, εξυπηρέτηση και καινοτομία.⁸⁰

Η εξειδίκευση παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων, ως ένδειξη της προσφερόμενης ποιότητας μιας επιχείρησης, έχει απόκτηση μεγάλη σπουδαιότητα τα τελευταία χρόνια. Ο προσανατολισμός της επιχείρησης στην εξειδίκευση παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων έχει υποκαταστήσει, σε μεγάλο βαθμό, σήμερα, τον ανταγωνισμό της σειράς των προϊόντων, η οποία προσφέρεται, συνήθως, από τις μεγάλες επιχειρήσεις. Τα προϊόντα των επιχειρήσεων απαξιώνονται γρήγορα στην αγορά, ενώ η εξειδίκευση της επιχείρησης σχετικά με την παραγωγή συγκεκριμένων προϊόντων συμβάλλει στη δημιουργία εταιρικής ταυτότητας της επιχείρησης σε μια πιο μακροχρόνια βάση.⁸¹

3.5. Η έλλειψη επώνυμων προϊόντων

Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε και, στη συνέχεια, να υλοποιήσουμε την έννοια της υποστήριξης των παραγόμενων προϊόντων

⁸⁰ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.34

⁸¹ Ανδρέας Κίνητος: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.337

στην οικονομία μας με την κατάλληλη διάθεση, προβολή και προώθηση, όταν δεν αναφερόμαστε σ' ένα επώνυμο προϊόν, αφού με τη βοήθεια του ονόματος επιτυγχάνεται διαφοροποίηση του προϊόντος, η οποία δεν βασίζεται μόνο στα τεχνικολειτουργικά χαρακτηριστικά της ποιότητας του προϊόντος, αλλά και στη συναισθηματική επίδραση στον καταναλωτή. Το επώνυμο προϊόν συμβάλλει στο δέσιμο μεταξύ της επιχείρησης και του καταναλωτή, αφού αυτό το προϊόν σημαίνει σταθερή ή βελτιωμένη ποιότητα. Στο επώνυμο προϊόν εκφράζεται η αξιοπιστία, η οποία συνίσταται από συνέχεια, εγγύηση ποιότητας και ικανότητα της επιχείρησης για την παραγωγή του συγκεκριμένου προϊόντος. Στην προτίμηση του ο καταναλωτής έχει μια λογική - αναλυτική διάσταση και μια συναισθηματική διάσταση, οι οποίες ικανοποιούνται από την προσωπικότητα που δημιουργεί το επώνυμο προϊόν, δίνοντας προσανατολισμό ποιότητας και εξασφαλίζοντας αποφυγή κινδύνου αγοράς. Το επώνυμο προϊόν προωθεί την επικοινωνία μεταξύ της βιομηχανικής επιχείρησης και του καταναλωτή, αφού διευκολύνει στην αξιολόγηση του προϊόντος, αποτελώντας πληροφορία κλειδί για την ποιότητα του προϊόντος και της επιχείρησης,

Οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν έχουν κατανοήσει και, συνεπώς, δεν έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν επώνυμα προϊόντα στις αγορές του εξωτερικού. Οι περισσότερες εξαγωγές των προϊόντων γίνονται χύμα και φασόν. Το αποτέλεσμα είναι τα ελληνικά προϊόντα να επανασκευάζονται, για να εξαχθούν με την επωνυμία επιχειρήσεων άλλων χωρών.⁸²

Σχετικά με τις αγορές των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για τη δημιουργία επώνυμων προϊόντων, αφού οι αγορές αυτές είναι ήδη κορεσμένες από τη μεγάλη ποικιλία επώνυμων προϊόντων που έχουν καθιερωθεί στην αγορά. Οι αγορές, όμως, των χωρών που υιοθετούν το σύστημα της ελεύθερης αγοράς, όπως οι βαλκανικές χώρες και οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, καθώς επίσης και πολλές υπό ανάπτυξη χώρες της Αφρικής,

⁸² Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.10 &30

Ασίας και Λατινικής Αμερικής προσφέρουν σήμερα τη δυνατότητα δημιουργίας επώνυμων προϊόντων, τα οποία θα συμβάλουν:

- στην ανάπτυξη μιας στρατηγικής τοποθέτησης στην αγορά, αφού γίνεται γνωστό το προϊόν στον πελάτη-καταναλωτή,
- στη μεγιστοποίηση του μεριδίου της αγοράς και του κέρδους, αφού το επώνυμο προϊόν δένει την επιχείρηση με τον καταναλωτή και έχει μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους από το φασών,
- στην άσκηση αυτόνομης πολιτικής τιμών, κάτι που επιδιώκουν οι ελληνικές επιχειρήσεις για να αποφεύγονται οι συγκρίσεις τιμών,
- στη δυνατότητα άσκησης πολιτικής προβολής και προώθησης, καθώς επίσης στην άσκηση πολιτικής δημιουργίας εικόνας,
- στην παροχή δυνατότητας των διανομέων να διαφοροποιηθούν από τους ανταγωνιστές, αφού θα διαθέτουν ένα ανταγωνιστικό, επώνυμο προϊόν,
- στη δημιουργία μιας ευελιξίας της επιχείρησης σε περιπτώσεις οικονομικής ύφεσης, αφού το προϊόν θα έχει καθιερωθεί στις προτιμήσεις των καταναλωτών, και τέλος
- στη θετική επίδραση, τόσο στην εξαγωγική δραστηριότητα, όσο και στη μορφή των εξαγωγών, οι οποίες θα γίνονται σε μια πιο συστηματική βάση.⁸³

3.6. Έλλειψη προβολής-προώθησης των προϊόντων

Ιδιαίτερα ανεπαρκείς πόροι επενδύονται από τις ελληνικές επιχειρήσεις στην προβολή και προώθηση των προϊόντων, τόσο στον τελικό καταναλωτή όσο και στα μέλη του δικτύου διάθεσης⁸⁴.

Συγκεκριμένα, η προβολή και προώθηση των ελληνικών προϊόντων στη Γερμανία είναι γενικά περιορισμένη και στη Μ. Βρετανία σχεδόν ανύπαρκτη. Οι εταιρείες συμμετέχουν σε ορισμένες εκθέσεις, κάτι που δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε αρκετό για να μιλάμε για σοβαρές προσπάθειες προβολής και προώθησης των προϊόντων σε μια αγορά του εξωτερικού. Η συμμετοχή σε κάποιες εκθέσεις, οι καταχω-

⁸³ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ. 449

⁸⁴ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ. 10

ρήσεις στον τύπο και η αναφορά τους στη λίστα με τους Έλληνες εξαγωγείς που εκδίδεται από τον ΟΠΕ, με σκοπό να βοηθήσει τις εξαγωγικές προσπάθειες των ελληνικών επιχειρήσεων, δεν αρκούν για μια επιτυχημένη προβολή και προώθηση των προϊόντων τους στις ευρωπαϊκές αγορές.⁸⁵

Υπάρχουν πολλές μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες παράγουν καλής ποιότητας προϊόντα, αλλά δεν είναι γνωστές, γεγονός που οδηγεί τους πελάτες-καταναλωτές στην αγορά προϊόντων από μεγάλες γνωστές επιχειρήσεις. Γι' αυτόν το λόγο, η δημιουργία εταιρικής ταυτότητας με τη βοήθεια της προβολής και προώθησης είναι βασική για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις πρέπει να κατανοήσουν τη σημασία χρησιμοποίησης όλων των στοιχείων του μείγματος επικοινωνίας για τα προϊόντα τους (διαφήμιση, προσωπική πώληση, direct marketing, και δημόσιες σχέσεις) στο πλαίσιο της ανάπτυξης μιας στρατηγικής ολοκληρωμένης επικοινωνίας για την καλύτερη επίδραση στους πελάτες-καταναλωτές. Στο πλαίσιο της προβολής και προώθησης για την παρουσίαση των προϊόντων στο εμπόριο είναι σημαντική η χρήση νέων τεχνολογιών και μεθόδων της πληροφορίας, όπως πολυμέσα, Internet κ.ά.

3.7. Έλλειψη συστηματικής διείσδυσης στα κανάλια διανομής του εξωτερικού

Οι έλληνες εξαγωγείς δεν έχουν συνειδητοποιήσει ότι κάθε κανάλι διανομής, ανάλογα με τους πελάτες του, π.χ. λιανέμπορους, και αυτοί, ανάλογα με τα τμήματα της αγοράς-στόχου των καταναλωτών που εξυπηρετούν, έχουν, ανάλογα, και τα δικά τους κριτήρια επιλογής και αξιολόγησης των προϊόντων και προμηθευτών.⁸⁶

Οι πελάτες του εξωτερικού έχουν ως βασικό κριτήριο επιλογής και αξιολόγησης προμηθευτή την υποστήριξη μάρκετινγκ. Το κριτήριο αυτό αποτελεί το σημαντικότερο μειονέκτημα του έλληνα προμηθευτή. Οι πελάτες του εξωτερικού ενημερώνονται, κυρίως, από πωλητές. Αυτό συνε-

⁸⁵ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.15 -32

⁸⁶ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.223

πάγεται την ύπαρξη ενός αποτελεσματικού δικτύου πωλήσεων από μέρος του Έλληνα προμηθευτή.⁸⁷

Οι επαφές με τα κανάλια διανομής εξωτερικού είναι περιορισμένες. Οι επαφές αυτές στηρίζονται κυρίως στις πρωτοβουλίες που αναπτύσσουν τα ξένα κανάλια και ως σημειωθεί, ότι οι διανομείς του εξωτερικού θεωρούν τους εαυτούς τους λίγο εξοικειωμένους με τα ελληνικά προϊόντα, γεγονός που οφείλεται στο ότι δεν υπάρχει πλήρης ενημέρωση.⁸⁸

Είναι γεγονός ότι για να πουληθούν τα ελληνικά προϊόντα ευρείας κατανάλωσης στις ευρωπαϊκές αγορές θα πρέπει να εισαχθούν στα ράφια των αλυσίδων καταστημάτων, αφού αυτές οι επιχειρήσεις εξασφαλίζουν γρήγορη και εντατική διανομή. Αυτό δεν έχει επιτευχθεί ακόμη μέχρι σήμερα για τα ελληνικά προϊόντα.

3.8. Έλλειψη οργάνωσης

Οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν το σοβαρό πρόβλημα της διεύρυνσης της ιεραρχικής πυραμίδας, κάτι που συνδέεται με την αποκέντρωση των διαδικασιών και αρμοδιοτήτων λήψης αποφάσεων από το Γενικό Διευθυντή, ο οποίος είναι συχνά και ο ιδιοκτήτης, προς εξειδικευμένα στελέχη⁸⁹. Η ανώτατη διοίκηση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν διακατέχεται από τη διάθεση εκχώρησης αρμοδιοτήτων, κάτι που σχετίζεται με την επιχειρηματική παιδεία των ιδιοκτητών-επιχειρηματιών αυτών των επιχειρήσεων. Η εν λόγω νοοτροπία που χαρακτηρίζει την Ανώτατη Διοίκηση ή το Γενικό Διευθυντή-Ιδιοκτήτη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αναφέρεται στα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Πρόκειται για άτομο που διαθέτει σημαντική εμπειρία συνήθως σε κάποιο τεχνικό τομέα που αφορά την παραγωγή ενός συγκεκριμένου προϊόντος.
- Αντίθετα, στερείται εμπειρίας σε θέματα διοίκησης μιας επιχείρησης,

⁸⁷ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.85

⁸⁸ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.67

⁸⁹ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.17

τα οποία συνήθως αντιμετωπίζει ως αναγκαίο κακό, αφού τον αποσπά από τη βασική λειτουργία της επιχείρησης, εκείνης της παραγωγής των προϊόντων.

- Θεωρεί τον εαυτό του επιτυχημένο και αυτοδημιούργητο και δύσκολα εμπιστεύεται άλλα άτομα για να διεκπεραιώσουν κάποια καθήκοντα, αφού είναι δύσκολο να καταλάβει πώς είναι δυνατόν αυτά τα άτομα, τα οποία δεν έχουν τη δική του πείρα να διευθύνουν ή να οργανώσουν την επιχείρηση του.

Από την άλλη πλευρά όμως η έλλειψη πολλών ιεραρχικών βαθμίδων στις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις συμβάλλει στην ταχύτητα λήψεως αποφάσεων, καθώς επίσης στη βελτίωση της ευελιξίας της επιχείρησης. Οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις πρέπει να εκμεταλλευτούν την ευελιξία που έχουν για την ανάπτυξη προσωπικών σχέσεων με τους πελάτες και τις περιορισμένες σε αριθμό ιεραρχικές βαθμίδες στην οργάνωση της επιχείρησης. Ο υψηλός βαθμός συγκεντρωτικότητας της οργάνωσης έχει όμως και πολλές αρνητικές συνέπειες για τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες συνοψίζονται ως εξής:

- Σημαντική επιβάρυνση του χρόνου που τα ανώτερα στελέχη της επιχείρησης έχουν στη διάθεση τους, με αποτέλεσμα να μην επαρκεί ο χρόνος για την ενασχόληση με το στρατηγικό σχεδιασμό της επιχείρησης.
- Συχνή ύπαρξη του προβλήματος της σωστής εκτέλεσης συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, για τις οποίες ο Γενικός Διευθυντής ή τα στελέχη της ανώτατης ομάδας Διοίκησης είναι υπεύθυνα, μολονότι δεν διαθέτουν την απαραίτητη τεχνογνωσία ή και ικανότητες για την αποτελεσματική εκτέλεση τους.
- Περιορισμένη δυνατότητα για ανάδειξη κάποιων στελεχών, αφού τα άτομα που θα είχαν τις αναγκαίες διοικητικές ικανότητες δεν έχουν την ευκαιρία να τις αναπτύξουν όσο ακόμα βρίσκονται στις μεσαίες ή χαμηλότερες διοικητικές βαθμίδες
- Ο υψηλός βαθμός συγκεντρωτικότητας της οργάνωσης αποτελεί αντικίνητρο, γιατί δυσχεραίνει την προσπάθεια ανεύρεσης και προ-

σέλκυσης στελεχών για την πλήρωση θέσεων στις μεσαίες ή και στις ανώτερες ιεραρχικές βαθμίδες της επιχείρησης.⁹⁰

3.9. Έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων

Η πλειοψηφία των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν αναπτύσσει συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις, κάτι που μπορεί να αποδοθεί στη νοοτροπία της πλειοψηφίας των Ελλήνων επιχειρηματιών, οι οποίοι δεν επιθυμούν να απολέσουν τον έλεγχο της επιχείρησής τους⁹¹. Οι υπόλοιπες ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις προτιμούν να συνεργάζονται στην ελληνική αγορά με άλλες ελληνικές επιχειρήσεις. Η συνεργασία τους στην ελληνική αγορά με ξένες πολυεθνικές επιχειρήσεις είναι σπάνια. Προβαίνουν, όμως, σε κάποιο βαθμό, σε συνεργασίες με ξένες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν έχουν ακόμα αναπτύξει δραστηριότητες οι ίδιες στην Ελλάδα⁹².

Ο από κοινού εφοδιασμός πρώτων υλών, η συνεργασία στο χώρο της παραγωγής, διανομής των προϊόντων στην ελληνική αγορά, καθώς επίσης η προβολή και προώθηση των προϊόντων στην ελληνική αγορά αποτελούν την τριτάδα των κύριων συνεργασιών που αναπτύσσονται μεταξύ των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και άλλων μικρότερων ή μεγαλύτερων ελληνικών επιχειρήσεων. Αντικείμενο των συνεργασιών στην παραγωγή προϊόντων είναι, συνήθως, η παραγωγή φασών.

Όταν η παραγωγή φασών αποτελεί τον αποκλειστικό ή το βασικότερο τρόπο παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων, ενέχει αυτή η δραστηριότητα για τη μικρομεσαία επιχείρηση σημαντικούς κινδύνους εξάρτησης με μια μεγάλη σειρά αρνητικών επιπτώσεων. Όταν αποτελεί η παραγωγή φασών, όμως, μια στρατηγική επιλογή στα πλαίσια ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού, ο οποίος δεν εκλαμβάνει το φασών ως την κύρια και αποκλειστική μορφή δραστηριοτήτων της επιχείρησης, έχει και κάποια θετικά αποτελέσματα, κάτι που δεν συμβαίνει με τις περισσότερες ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

⁹⁰ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.341-342

⁹¹ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.177

⁹² Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.179-180

Ως προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν συνεργασίες με ξένες επιχειρήσεις του εξωτερικού, ο εφοδιασμός με πρώτες ύλες είναι ο κυριότερος χώρος στον οποίο αναπτύσσονται τέτοιες συνεργασίες. Οι άλλες μορφές συνεργασίας, όπως σχεδιασμός προϊόντων, η προβολή ελληνικών προϊόντων σε αγορές του εξωτερικού, η παραγωγή προϊόντων στο εξωτερικό, οι οποίες προσφέρουν σημαντικά οικονομικά πλεονεκτήματα και συγκεκριμένα στην περίπτωση των Βαλκανικών χωρών, δεν είναι σε μεγάλο βαθμό⁹³.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις δεν συνάπτουν συνεργασίες που θα μπορούσαν να τους προσφέρουν διέξοδο προς τις αγορές του εξωτερικού ή να τους δώσουν πρόσβαση σε τεχνογνωσία που δεν διαθέτουν, όπως π.χ. θα ήταν η συμμετοχή τους σε επιχειρησιακά δίκτυα που σκοπεύουν στην υιοθέτηση ευέλικτων και εξειδικευμένων συστημάτων παραγωγής και μάρκετινγκ.

Πρέπει, επίσης, να αναφερθεί ότι η πολύ μεγάλη πλειοψηφία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε κάποιο Ευρωπαϊκό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα, κάτι που θα τους προσέφερε καλύτερη ενημέρωση για την Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, δυνατότητα ανάπτυξης συνεργασίας με άλλες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και πρόσβασης σε τεχνογνωσία. Μπορούμε, γενικότερα, να επισημάνουμε ότι πολλές ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις δεν γνωρίζουν τις τεχνολογικές εξελίξεις που συντελούνται στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, επομένως, δεν μπορούν να ακολουθήσουν την τεχνολογική εξέλιξη που διαδραματίζεται στην Ευρώπη.

4. Συμπεράσματα

Οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν μια σειρά προβλημάτων, όπως το πρόβλημα της στελέχωσης και διεύρυνσης της ιεραρχικής πυραμίδας, το πρόβλημα της νοοτροπίας από μέρους της Ανώτατης Διοίκησης σχετικά με την εκχώρηση αρμοδιοτήτων, το

⁹³ Αυλωνίτης Γεώργιος: «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995, σελ.181-185

πρόβλημα της παιδείας του στελεχιακού δυναμικού, την έλλειψη ικανοτήτων σε σύγχρονες μεθόδους διοίκησης των επιχειρήσεων, καθώς και άλλα πολλά προβλήματα. Επίσης, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται σ' ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, όπου παρουσιάζονται τάσεις κορεσιμότητας της εσωτερικής αγοράς, πιέσεις μείωσης του κόστους, μετατοπίσεις στη ζήτηση, διεθνοποίηση, αυξανόμενη ένταση του ανταγωνισμού κ.ά.

Για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων και τη συνεχή προσαρμογή τους στις μεταβολές του περιβάλλοντος και, κατά συνέπεια, για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας τους πρέπει να συνειδητοποιήσουν όλοι και κυρίως αυτοί που σχεδιάζουν την οικονομική και βιομηχανική πολιτική της χώρας ότι:

(α) Η αγορά των προϊόντων δεν εξαρτάται μόνο από την τιμή. Οι βιομηχανικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα, εκτός από την πολιτική τιμολόγησης, να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με το προϊόν αυτό καθαυτό (καινοτομικό, διαφοροποιημένο, επώνυμο), τη διανομή (φυσική διανομή) και την αποτελεσματική προβολή και προώθηση.

(β) Η τεχνική-λειτουργική ποιότητα του προϊόντος δεν είναι πανάκεια. Απαιτείται η διάθεση του στο σωστό χρόνο και τόπο, συνοδευόμενο και με τις σωστές υπηρεσίες και, κυρίως, αξιοπιστία και διαφάνεια κατά τη συναλλαγή.

(γ) Στο πλαίσιο του έντονου διεθνούς ανταγωνισμού, η σύγχρονη παραγωγική υποδομή δεν είναι το μόνο απαραίτητο στοιχείο για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, αλλά επίσης η ανάπτυξη στρατηγικών μάρκετινγκ, ως στοιχείο του στρατηγικού σχεδιασμού, για την καλύτερη τοποθέτηση της συνολικής προσφοράς της επιχείρησης στην αγορά σε σχέση με εκείνη του ανταγωνισμού.

(δ) Το μέγεθος μιας χώρας δεν είναι, σήμερα, η μόνη, απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη ανταγωνιστικότητας. Η δημιουργία μιας ταυτότητας της χώρας προέλευσης, ως στοιχείο της εξειδίκευσης της παραγωγής ορισμένων προϊόντων, αποτελεί μια σημαντική στρατηγική προσέγγιση στη σημερινή διεθνοποίηση των Οικονομιών.

Αρκετές μικρές χώρες έχουν επιχειρήσεις με διατηρήσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε ορισμένες κατηγορίες προϊόντων.

(ε) Η σηματοποίηση του προϊόντος είναι αναγκαία για το δέσιμο της επιχείρησης με τον πελάτη-καταναλωτή, κάτι που σημαίνει σταθερή ή συνεχώς βελτιωμένη ποιότητα, σταθερή ποσότητα και συσκευασία καθώς επίσης ευρεία προβολή και προώθηση με στόχο την αναγνώριση στην αγορά. Οι παραπάνω παράγοντες εκφράζουν την αρχή της συνέχειας, την εγγύηση της ποιότητας και την αξιοπιστία στο προϊόν, κάτι που λείπει από τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

(στ) Η συστηματική, δημιουργική προβολή και προώθηση είναι εξαιρετικής σημασίας για τη δημιουργία εταιρικής ταυτότητας, καθώς επίσης και προσωπικότητας της μάρκας του προϊόντος, η οποία προσφέρει ικανοποίηση στον πελάτη-καταναλωτή, κάτι που λείπει από τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

(ζ) Τα κανάλια διανομής έχουν αρχίσει να διαβρώνονται από τη διείσδυση διεθνών επιχειρήσεων στο χώρο αυτό. Γι' αυτόν το λόγο, η δημιουργία των κατάλληλων πακέτων προσφοράς και κινήτρων για όλες τις μορφές των επιχειρήσεων του εμπορίου είναι πολύ βασική για τη συστηματική, δημιουργική διείσδυση στα κανάλια διανομής.

(η) Για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες δρουν σε χώματα και περιορισμένης εκτάσεως αγορές, είναι αναγκαία η οργανωτική υποστήριξη που να συμβάλλει στη συμφωνία μεταξύ ροής προϊόντων, κατανομής πόρων και εγγύτητας στον πελάτη, κάτι που λείπει από τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

(θ) Οι συνεργασίες μεταξύ διαφόρων επιχειρήσεων για την από κοινού εκτέλεση διαφόρων λειτουργιών της επιχείρησης συντελούν στην ανάπτυξη νέων ιδεών, μείωση του κόστους, ευκολότερη διείσδυση στις αγορές και κατά συνέπεια, στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας, κάτι που λείπει από τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 7^ο

ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ & ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

1. Διεθνής παραγωγή και η ανάπτυξη ξένων επενδύσεων

Η δραματική αύξηση της διεθνούς παραγωγής στα τελευταία χρόνια είναι το κατεξοχήν φαινόμενο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Οι παγκόσμιες πωλήσεις των διεθνώς παραγόμενων προϊόντων από τις θυγατρικές των πολυεθνικών εταιρειών είναι κατά πολύ μεγαλύτερες από τις εξαγωγές των εγχώριων εταιρειών. Το 1999, αυτές οι πωλήσεις ήταν κοντά στα 6 τρισεκατομμύρια δολάρια. Αν μάλιστα οριστούν οι πωλήσεις των διεθνώς παραγόμενων προϊόντων να περιλαμβάνουν και το εμπόριο μέσω παραχώρησης άδειας χρήσης του ονόματος (licensing, franchising) και υπεργολαβίας, τότε η αξία τους φθάνει τα 8 τρισεκατομμύρια δολάρια. Η αξία αυτή είναι διπλάσια από την αξία των εξαγωγών των εγχώρια παραγόμενων προϊόντων.

Οι ξένες επενδύσεις, πρωταγωνιστούν σε αυτή την τάση. Το στοκ των ξένων επενδύσεων παγκόσμια, μετά από ιδιαίτερα ταχύρυθμη αύξηση τα τελευταία 20 χρόνια, έφθασε σε αξία τα 2,7 τρισεκατομμύρια δολάρια το 1999. Το ποσό αυτό αντιπροσωπεύει 270.000 θυγατρικές και 39.000 μητρικές. Οι ετήσιες ροές των ξένων επενδύσεων σημείωσαν σημαντική αύξηση την τελευταία δεκαετία. Με την εξαίρεση της περιόδου 1991-93, οι ξένες επενδύσεις παρουσιάζουν συνεχή ανοδική τάση. Το 1999 οι εκροές των ξένων επενδύσεων έφθασαν τα 318 δισεκατομμύρια δολάρια, αυξημένες κατά 38% σε σχέση με το 1998.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι επενδύσεις επηρεάζονται από το σημείο του οικονομικού κύκλου που βρίσκεται η οικονομική δρα-

στηριότητα. Το γεγονός πάντως ότι οι ανοδικές τάσεις των ξένων επενδύσεων ξεπερνούν κατά πολύ αυτές της οικονομικής ανάπτυξης σημαίνει ότι υπάρχουν και άλλοι προσδιοριστικοί παράγοντες της συμπεριφοράς των ξένων επενδύσεων. Οι παράγοντες αυτοί έχουν σχέση με το καινούργιο οικονομικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται. Από την άλλη μεριά, τα καινούργια οικονομικά δεδομένα μείωσης της σημασίας του εμπορίου υπέρ της τοπικής παραγωγής, επηρεάζουν αναπόφευκτα τις στρατηγικές των εταιρειών καθώς και τις κρατικές πολιτικές⁹⁴.

2. Νέες τάσεις στην αναδιάρθρωση των ξένων επενδύσεων

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η διεθνής παραγωγή υπέστη σοβαρές μεταβολές τόσο σε ποσοτικό όσο και σε διαρθρωτικό επίπεδο. Οι μεταβολές σε διαρθρωτικό επίπεδο έχουν σαν βασική τους αιτία τις αλλαγές στη στρατηγική ανάπτυξης των ξένων επενδύσεων. Παρακάτω θα αναφερθούμε σε τρία βασικά χαρακτηριστικά των νέων τάσεων των ξένων επενδύσεων.

2.1. Συγκωνεύσεις και εξαγορές

Τα τελευταία χρόνια, οι συγκωνεύσεις και εξαγορές αποτελούν την πιο διαδεδομένη μορφή της διεθνούς παραγωγής. Είναι η κατεξοχήν κινητήρια δύναμη πίσω από την ανάπτυξη των ξένων επενδύσεων τα τρία τελευταία χρόνια. Ειδικότερα το 1999, οι πολύ υψηλές ροές ξένων επενδύσεων επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τις συγκωνεύσεις και εξαγορές που σημειώθηκαν μεταξύ χωρών. Αν στις συγκωνεύσεις και εξαγορές συμπεριληφθούν και οι κοινοπραξίες τότε η αξία τους το 1999 φθάνει τα 230 δισεκατομμύρια δολάρια, το μεγαλύτερο κομμάτι των ξένων επενδύσεων τα δέκα τελευταία χρόνια.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι συγκωνεύσεις και εξαγορές ήταν το βασικό μέσο για την αναδιάρθρωση των πολυεθνικών εταιρειών την τελευταία δεκαετία. Οι πρωτοφανείς σε αξία ξένων επενδύσεων μεταξύ

⁹⁴ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.380-381

των Ευρωπαϊκών χωρών πριν και μετά την ενοποίηση της Κοινής Αγοράς το 1992 οδήγησε τελικά στην «περιφερειοποίηση» της Ευρωπαϊκής Βιομηχανίας.

2.2. Συγκέντρωση ξένων επενδύσεων στα έργα υποδομής

Η ανάπτυξη της υποδομής των οικονομιών έχει προκαλέσει το επενδυτικό ενδιαφέρον των πολυεθνικών εταιρειών τα τελευταία χρόνια. Αυτό φαίνεται από τις αυξημένες ροές των ξένων επενδύσεων προς αυτή την κατεύθυνση. Παρόλο που τα ποσοστά είναι ακόμα σχετικά χαμηλά (5%-8%), εντούτοις δείχνουν το αυξημένο ενδιαφέρον των πολυεθνικών εταιρειών προς κλάδους σχετικούς με την υποδομή.

Παρά τους περιορισμούς που υπάρχουν στις επενδύσεις υποδομής (υψηλά σταθερά κόστη, έλεγχοι και περιορισμοί από τη χώρα υποδοχής, μακρά κυκλοφορία των επενδύσεων), οι προοπτικές συμμετοχής των ξένων επενδύσεων σε αυτές τις επενδύσεις είναι αρκετά καλές. Με τις τεχνολογικές εξελίξεις που έχουν γίνει, είναι δυνατό για τον ιδιωτικό τομέα να συμμετέχει σε έργα υποδομής με μεγάλα περιθώρια κέρδους. Επίσης, οι πολυεθνικές εταιρείες μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα στα υψηλά κόστη χρηματοδότησης των επενδύσεων υποδομής από ό,τι ο Δημόσιος Τομέας των χωρών που τα έχουν ανάγκη.

Από την πλευρά τους, στη δεκαετία που διανύουμε, οι κυβερνήσεις έχουν αρχίσει να δέχονται την ιδιωτική συμμετοχή στα έργα υποδομής που εξαγγέλλουν. Στις περιπτώσεις αυτές επιλέγονται ξένοι επενδυτές που διαθέτουν ανεπτυγμένη τεχνολογία και μπορούν να ανταποκριθούν σε υψηλά ποιοτικά κριτήρια. Υπάρχουν πολλών ειδών συμμετοχές των πολυεθνικών εταιρειών σε τέτοιες επενδύσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η ιδιωτικοποίηση έργων υποδομής ώστε να αγοράσουν μερίδια οι εταιρείες, η ιδιοκτησία και εκμετάλλευση ενός έργου από μια εταιρεία για μια συγκεκριμένη περίοδο ή η εκμετάλλευση ενός έργου από μια εταιρεία και μοίρασμα των εσόδων με το κράτος.⁹⁵

⁹⁵ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.381-382

2.3. Ενοποιημένη διεθνής παραγωγή

Στο παρελθόν, το βασικό κίνητρο για μια εταιρεία για να επενδύσει στο εξωτερικό ήταν η προώθηση των εξαγωγών της. Η συνήθης στρατηγική της εταιρείας ήταν η εγκατάσταση στην ξένη αγορά εμπορικών αντιπροσώπων, θυγατρικών εταιρειών ή εκχώρησης αδειών εκμετάλλευσης των προϊόντων της. Στη συνέχεια και μόλις η εταιρεία θεωρούσε ότι η παραγωγή στην άλλη χώρα θα ήταν περισσότερο κερδοφόρα από ό,τι η εξαγωγή σε αυτήν, προχωρούσε στην επένδυση. Με άλλα λόγια, η πολιτική επενδύσεων στο εξωτερικό υποκαθιστούσε την εξαγωγική πολιτική της εταιρείας.

Οι καινούργιες εξελίξεις στο διεθνές εμπόριο και στις ξένες επενδύσεις έχουν μεταβάλει αυτού του είδους τη στρατηγική. Πλέον, οι πολυεθνικές εταιρείες ασκούν επενδυτική πολιτική με βάση την απόδοση και τη λειτουργικότητα της εταιρικής τους διάρθρωσης. Το απλό σύστημα των ξένων επενδύσεων με απομονωμένες βιομηχανικές εγκαταστάσεις, δίνει τη θέση του σε πιο περίπλοκα συστήματα περιφερειακά ενοποιημένων παραγωγικών δικτύων, στα οποία οι θυγατρικές εταιρείες αναπτύσσουν σημαντικές εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους και η μητρική εταιρεία εκμεταλλεύεται τα υλικά και τα άυλα κεφάλαια του όλου συστήματος. Έτσι κάθε παραγωγική μονάδα αυτού του δικτύου, είτε βρίσκεται στο εξωτερικό είτε είναι η μητρική εταιρεία, μπορεί να θεωρηθεί σαν ένας κρίκος μιας αλυσιδωτής δραστηριότητας προστιθέμενης αξίας. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η τοποθεσία μιας επένδυσης κρίνεται με βάση τη μεγιστοποίηση της συμβολής της στο παραγωγικό δίκτυο της πολυεθνικής εταιρείας.

Αυτή η εξέλιξη οφείλεται στο διαφορετικό περιβάλλον που διέπει τις διεθνείς συναλλαγές. Καταρχήν, η ανάπτυξη της τεχνολογίας επέτρεψε στις εταιρείες να επεξεργάζονται και να μεταδίδουν πληροφορίες με μειωμένο κόστος. Κατά δεύτερο λόγο, η όλο και μεγαλύτερη απελευθέρωση των επενδύσεων και του εμπορίου επέτρεψε την ευκολότερη πρόσβαση σε ξένες αγορές αγαθών και μέσων παραγωγής. Επιπλέον, το μέγεθος των τοπικών αγορών έπαψε να αποτελεί τον κρίσιμο

παράγοντα εγκατάστασης μιας ξένης επένδυσης, γιατί η απελευθέρωση του εμπορίου μείωσε τα δασμολογικά και μη δασμολογικά εμπόδια εισόδου σε μια αγορά. Το βασικό λοιπόν κριτήριο για την επιλογή του τόπου εγκατάστασης μιας επένδυσης βασίζεται στην αποδοτικότητα που θα έχει για το εταιρικό δίκτυο σε σχέση με κάποια άλλη τοποθεσία. Η αποδοτικότητα προσδιορίζεται από τις διαφορές κόστους μεταξύ τοποθεσιών, την ποιότητα της υπάρχουσας υποδομής και τις διαθέσιμες ικανότητες του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής.

Όταν η διεθνής παραγωγή ιδωθεί από την πλευρά ενοποιημένων δικτύων σε βάση περιφερειακής ή παγκόσμιας αγοράς, τότε ο ρόλος των θυγατρικών εταιρειών σε σχέση με τη μητρική εταιρεία αναβαθμίζεται. Δεν είναι πια αναγκαίο οι καινοτομίες και οι εξελίξεις στην εγχώρια παραγωγή να προηγούνται της παραγωγής στο εξωτερικό. Στα νέα ενοποιημένα δίκτυα πολυεθνικών εταιρειών, οι καινοτομίες στην παραγωγή μπορούν να γίνουν σε οποιαδήποτε παραγωγική μονάδα όπου και αν βρίσκεται. Αυτή η παρατήρηση ανταποκρίνεται ιδιαίτερα στα εταιρικά δίκτυα που είναι κάθετα ενοποιημένα και στα οποία η γεωγραφική διασπορά συγκεκριμένων δραστηριοτήτων γίνεται με κριτήριο την αποδοτικότητα που έχουν για όλη τη δομή της εταιρείας.

Οι περισσότερες ξένες επενδύσεις είναι συγκεντρωμένες στους τρεις βασικούς οικονομικούς πόλους, γνωστούς ως Τριάδα (ΗΠΑ, ΕΕ, Ιαπωνία). Η Τριάδα συγκεντρώνει πάνω από το 80% του συνολικού αποθεματικού των ξένων επενδύσεων και 70% των παγκόσμιων εκροών. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί, στα πλαίσια της δικής μας θεώρησης, ότι η ενοποίηση της Ευρωπαϊκής Αγοράς αποτέλεσε κίνητρο για τις πολυεθνικές εταιρείες της Τριάδας να επιδοθούν σε μεγάλης κλίμακας αναδιαρθρώσεις και προσαρμογές των επενδύσεων τους στο χώρο αυτόν την τελευταία δεκαετία.⁹⁶

⁹⁶ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.383-384

3. Νέες τάσεις στην εισροή ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η διαδικασία σύγκλισης

Οι σημαντικές ξένες επενδύσεις στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα που σημειώθηκαν τη δεκαετία του 1980, ήταν επηρεασμένες από τις εξελίξεις που οδήγησαν στο πρόγραμμα σύγκλισης της Κοινής Αγοράς το 1992. Όσο για τη δεκαετία που διανύουμε, η αναδιάρθρωση και ο επαναπροσδιορισμός της επενδυτικής παρουσίας των εταιρειών, δείχνει να είναι η βασική προτεραιότητα για τις ξένες επενδύσεις, αντί για τη δημιουργία νέων επενδύσεων.

Σχετικά με τη γεωγραφική διασπορά στην Ευρώπη των επενδύσεων που γίνονται από ευρωπαϊκές εταιρείες, παρατηρείται προτίμηση για εγκατάσταση στο «κέντρο» της ΕΕ. Η Γαλλία, η Γερμανία και η Μεγάλη Βρετανία πρωταγωνιστούν στις συγχωνεύσεις μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ από τους ξένους επενδυτές, πρωταγωνιστούν εταιρείες από τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία με σαφή τάση για συγκέντρωση στις βιομηχανικές χώρες της ΕΕ.

Η μεγάλη συγκέντρωση των εταιρικών δραστηριοτήτων στον «κεντρικό πυρήνα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης απασχολεί έντονα τις χώρες της Ευρωπαϊκής «περιφέρειας». Η πρόσφατη έρευνα για το θέμα αναφέρει ότι η στρατηγική ολοκλήρωσης των εταιρειών δεν συμπίπτει με τις εθνικές στρατηγικές περιφερειακής ολοκλήρωσης όταν δεν υπάρχουν δραστικές και συνεπείς πολιτικές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο για τις ξένες επενδύσεις. Είναι μάλιστα πιθανότερο να τονιστούν πιο πολύ οι περιφερειακές ανισότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της νέας τάσης των ξένων επενδύσεων για αναδιάρθρωση της βιομηχανίας. Υποστηρίζεται ότι θα υπάρξει περαιτέρω ανακατανομή των ξένων επενδύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω των μεταβολών που θα συμβούν στα σχετικά πλεονεκτήματα που παρέχει κάθε τοποθεσία, εξαιτίας της Ευρωπαϊκής ενοποίησης. Αυτή η ανακατανομή, με τη σειρά της, θα έχει σαν αποτέλεσμα σημαντικά κόστη όπως είναι η μείωση των θέσεων εργασίας, η μετακίνηση της παραγωγής προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας από μια περιοχή σε άλλη, καθώς και σε άλλα συστατικά της οικονομι-

κής ανάπτυξης. Τέτοιου είδους κόστη θα επιβαρύνουν κατά βάση την περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με την έννοια αυτή, οι μετακινήσεις κεφαλαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν ρόλο κλειδί στη διαδικασία σύγκλισης, που είναι προϋπόθεση για την ικανοποίηση των στόχων του Μάαστριχ.

Μέχρι τώρα, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν φαίνεται να επιδιώκει ενεργά μια πιο συνεπή πολιτική για τις ξένες επενδύσεις. Η υπάρχουσα πολιτική βασίζεται στους γενικούς κανόνες της προστασίας του ανταγωνισμού και της «ίσης αντιμετώπισης» των ξένων με τους ντόπιους επενδυτές, εφόσον και οι ξένοι τηρούν την αρχή της αμοιβαιότητας. Στην πράξη όμως, τα κράτη-μέλη ασκούν πολιτικές ανταγωνιστικές προς τα άλλα κράτη-μέλη, προσφέροντας σχετικά υψηλότερες επιχορηγήσεις για να προσελκύσουν τις επενδύσεις που θεωρούν αναγκαίες για την ανάπτυξη τους.

Η παρουσία μιας υπερεθνικής πολιτικής στην Κοινότητα για τις ξένες επενδύσεις μπορεί να μειώσει το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μια τέτοια πολιτική μπορεί να αντιμετωπίσει τις ατέλειες της Αγοράς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο και να αποτελέσει το πρότυπο για τη διεθνή αντιμετώπιση των ξένων επενδύσεων.⁹⁷

4. Η ανταπόκριση της ελληνικής οικονομίας

Η έως τώρα ανάλυση για την αναδιάρθρωση των ξένων επενδύσεων υποδηλώνει ότι έχει αυξηθεί ο ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών για εισροές κεφαλαίων. Τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη, μπορούν να παίξουν ρόλο στα περιφερειακά ή και παγκόσμια ενοποιημένα παραγωγικά συστήματα των πολυεθνικών εταιρειών, μέσω τοπικών θυγατρικών, υπεργολαβιών ή άλλων εταιρικών συνεργασιών. Αναφέρθηκε νωρίτερα ότι στα πλαίσια του καταμερισμού εργασίας μέσα σε μια πολυεθνική εταιρεία, οι τοπικές θυγατρικές θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν τοπικά πλεονεκτήματα για ανάπτυξη καινοτομιών στην παρα-

⁹⁷ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.384-385

γωγική διαδικασία. Οι κατάλληλες κρατικές πολιτικές μπορούν να προσελκύσουν τέτοιου είδους θυγατρικές εταιρείες που να ανήκουν σε ολοκληρωμένα συστήματα παραγωγής. Η βελτίωση της υποδομής και του ανθρώπινου παράγοντα, των δύο βασικών δηλαδή στοιχείων που αναζητούν οι πολυεθνικές εταιρείες, επιτρέπουν στις χώρες αυτές να συμμετάσχουν στο διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Στην περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζεται μια μεγάλη ευκαιρία να προσαρμόσει την πολιτική της για προσέλκυση ξένων επενδύσεων στα καινούργια δεδομένα σχετικά με τις ξένες επενδύσεις στην Ευρώπη. Δυστυχώς τα στατιστικά στοιχεία για τις εισροές ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και διεθνούς οικονομίας, δείχνουν ότι η χώρα μας υστερεί τόσο σε ποσότητες όσο και σε διάρθρωση.

Οι εισροές ξένων επενδύσεις στην Ελλάδα υστερούν σε σχέση με τις Κοινοτικές τάσεις. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια, οι εισροές ξένων επενδύσεων μειώνονται συνεχώς. Αυτό βρίσκεται σε αντίθεση με τις αυξητικές τάσεις που διαπιστώνονται για όλα τα άλλα κράτη-μέλη.

Όσον αφορά την αναδιάρθρωση, η Ελλάδα ακολουθεί τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες με σημαντική όμως χρονική υστέρηση. Μέχρι πρόσφατα, οι ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα χαρακτηρίζονταν από το παλιό μοντέλο επένδυσης που ξεκινούσε μια εταιρεία από την αρχή. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι εξαγορές και συγχωνεύσεις καθώς και οι κοινοπραξίες δείχνουν να προκαλούν το ενδιαφέρον των ξένων επενδυτών, Στα πλαίσια αυτά, οι περισσότερες επενδύσεις έχουν γίνει στους κλάδους των καταναλωτικών προϊόντων όπως είναι τα τρόφιμα και ποτά. Η πλειοψηφία των εξαγορών και των κοινοπραξιών έγινε από Ευρωπαϊκές εταιρείες.⁹⁸

⁹⁸ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 385-386

5. Παράγοντες προσέλκυσης ξένων επενδύσεων και προβλήματα λειτουργίας των επιχειρήσεων

Η προσέλκυση ξένων επενδύσεων αποτελεί στόχο της πολιτικής όλων των χωρών, ανεξάρτητα από επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και τύπο πολιτικού συστήματος. Ο τρόπος με τον οποίο ασκείται η ανάλογη πολιτική μπορεί βέβαια να είναι περισσότερο ή λιγότερο συστηματικός και η επιτυχία της μεγάλη ή μικρή. Αυτό εξαρτάται από πάρα πολλούς παράγοντες, από τους οποίους άλλοι είναι καθαρά οργανωτικοί και άλλοι πάλι αναφέρονται σε ουσιαστικότερα στοιχεία. Αυτό όμως που κανείς δεν αμφισβητεί είναι ότι έχει πολύ μεγάλη σημασία να γνωρίζουν οι αρμόδιοι για το σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτικής αυτής, ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι που αποδεδειγμένα ασκούν επίδραση στις αποφάσεις των επιχειρήσεων για επιλογή τον τόπον εγκατάστασης τους, ιδίως όταν η εγκατάσταση αυτή πρόκειται να γίνει σε μια ξένη χώρα. Και δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι επιφορτισμένοι με την άσκηση της πολιτικής αυτής έχουν αποτύχει να «περάσουν» τα μηνύματα τους στους ξένους επενδυτές στους οποίους με διάφορους τρόπους απευθύνονται, ακριβώς επειδή κατανέμουν με λάθος τρόπο την έμφαση της επιχειρηματολογίας τους.

Διάφορες έρευνες του τρόπου με τον οποίο επενδυτές με ενδιαφέροντα για διεθνείς επενδύσεις κατατάσσουν τις εναλλακτικές επιλογές τους ως προς τον τόπο εγκατάστασης τέτοιων επενδύσεων, συγκλίνουν στο ότι η ιεράρχηση των ομάδων παραγόντων προσέλκυσης ξένων επενδυτών τοποθετεί στην πρώτη θέση την υποδομή (σύγχρονες τηλεπικοινωνίες, καλό οδικό δίκτυο κ.λ.π.). Ακολουθεί το μορφωτικό επίπεδο του τοπικού εργατικού-στελεχιακού δυναμικού και οι παράγοντες «αγοράς», όπου περιλαμβάνονται η ευκολία πρόσβασης στους καταναλωτές, το κόστος κεφαλαίου και εργασίας, τα τυχόν φορολογικά κίνητρα, οι εργασιακές σχέσεις κ.λ.π.

Τα παραπάνω εκφράζουν τη γενική διεθνή πραγματικότητα, χωρίς όμως να αποκλείονται τυχόν αποκλίσεις για τις περιπτώσεις συγκεκριμένων χωρών - στην περίπτωση μας της Ελλάδας. Για διερεύνηση

των παραγόντων που «βάρυναν» στην απόφαση ξένων επενδυτών για εγκατάσταση στην Ελλάδα, πρόσφατη έρευνα σε «δείγμα» τέτοιων επιχειρήσεων, προσφέρει τις παρακάτω ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις.

Η συγκεκριμένη έρευνα έγινε από το Ελληνοαμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο το 1997 και επαναλήφθηκε το 2001. Οι κύριες διαπιστώσεις των δύο αυτών ερευνών είναι οι εξής:

Ο πρώτος παράγοντας βαρύτητας της απόφασης για επένδυση στη χώρα μας είναι «η προσέγγιση σε άλλες αγορές» ενώ ακολουθεί ο παράγοντας «προοπτικές ανάπτυξης τοπικής αγοράς» και ο παράγοντας «καλές εργασιακές σχέσεις». Μάλιστα υποστηρίζεται ότι η βαρύτητά τους με το χρόνο αυξάνεται.

Οι ξένες επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα δεν δίνουν μεγάλη βαρύτητα σε θέματα κόστους-διαθεσιμότητας πρώτων υλών, κόστους ενέργειας, υπεργολάβους και κτιριακή υποδομή. Οι παράγοντες αυτοί δεν φαίνεται να έχουν βαρύνει αποφασιστικά στην προσέλκυση των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα.

Θα λέγαμε λοιπόν ποιο συνοπτικά ότι οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές διεθνών επενδυτών είναι:

- ❖ Η προσέγγιση στους καταναλωτές και οι προοπτικές της τοπικής αγοράς
- ❖ Τα φορολογικά ή άλλα χρηματοδοτικά κίνητρα
- ❖ Η ποιότητα της υποδομής
- ❖ Η διαθεσιμότητα εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού

Επιπλέον πρόσφατες έρευνες χαρακτηρίζουν «πλέον ελκυστικά» για ξένες επιχειρήσεις και επενδυτές τα στοιχεία εκείνα της Ελλάδας που είναι:

- ❖ Το πολιτιστικό περιβάλλον
- ❖ Η ευκολία διεθνών μετακινήσεων
- ❖ Οι επικοινωνίες

Ενώ αντίθετα, τα «λιγότερο ελκυστικά» στοιχεία είναι:

- ❖ Οι ρυθμίσεις για προσλήψεις-απολύσεις
- ❖ Οι επιβαρύνσεις για ασφαλιστικές εισφορές
- ❖ Το κόστος υγιεινομικής περιθαλψης

❖ Οι σχέσεις με τα εργατικά σωματεία

Επισημαίνεται ταυτόχρονα και η σοβαρή επίδραση που ασκείται στις αποφάσεις των επενδυτών από την προβολή μιας σειράς προβλημάτων που γενικά οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν.

Τα κυριότερα προβλήματα που οι ξένες επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν είναι:

- ❖ Τηλεπικοινωνίες
- ❖ Φορολογική Νομοθεσία
- ❖ Συναλλαγματική πολιτική
- ❖ Χρηματοδότηση
- ❖ Διαδικασίες εισαγωγών-εξαγωγών

Ένας άλλος χώρος όπου - τόσο για τοπικές-εθνικές όσο και για ξένες επιχειρήσεις- συχνά δημιουργούνται προβλήματα είναι οι σχέσεις των επιχειρήσεων με το Δημόσιο. Και είναι βέβαια φυσικό, η λειτουργία τους σε ένα περιβάλλον - όπως αυτό της ελληνικής οικονομίας - όπου η παρουσία του κράτους είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη, ποικιλόμορφη και έντονη, να καθιστά αναπόφευκτη την τακτική επικοινωνία με κάθε μορφής Δημόσιες Υπηρεσίες, Οργανισμούς και άλλους φορείς του ευρύτερου Δημόσιου Τομέα. Τα κύρια «στοιχεία ποιότητας» των Δημοσίων Υπηρεσιών, τα οποία «βαθμολογούνται» δυσμενώς, είναι η ταχύτητα στη διεκπεραίωση θεμάτων και ιδίως η «ευελιξία στην αντιμετώπιση θεμάτων».⁹⁹

6. Προοπτικές ξένης επενδυτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα

Για να εξετάσουμε τις προοπτικές που διαμορφώνονται για ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα, θα πρέπει να δούμε αρχικά και άλλες παραμέτρους που συνηγορούν για την εξασφάλιση των προοπτικών αυτών. Συγκεκριμένα:

(α) Την ελκυστικότητα της χώρας, με άλλες χώρες του Νότου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με άλλες γειτονικές χώρες,

⁹⁹ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 399-402

(β) τους κυριότερους, κατά τη γνώμη των επιχειρήσεων, λόγους εγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων στην Ελλάδα

(γ) τις χώρες πιθανής προέλευσης ξένων επενδύσεων,

(δ) τον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιηθούν οι επενδύσεις αυτές, και τέλος,

(ε) τη σχετική ελκυστικότητα διαφόρων τομέων-κλάδων της ελληνικής οικονομίας.

Αρχικά λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία ερευνών, ότι η Ελλάδα υστερεί, από άποψη ελκυστικότητας προς ξένους επενδυτές, σε σχέση με άλλα Νότια κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πορτογαλία, Ισπανία), αλλά και σε σχέση με άλλες γειτονικές χώρες. Και αυτό γιατί η Ελλάδα εμφανίζεται να μην έχει διαφοροποιηθεί ουσιαστικά όσον αφορά την ελκυστικότητα της για τους ξένους επενδυτές, παρέχοντας τους κίνητρα και τις δέουσες διευκολύνσεις (φορολογία, κτιριακή υποδομή, χρηματοδότηση κ.τ.λ.)

Οι κυριότεροι λόγοι εγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων στην Ελλάδα, όπως προείπαμε, είναι «η προώθηση των προϊόντων στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά» και ακολουθούν οι «προοπτικές της εγχώριας ζήτησης», αλλά και οι «προοπτικές αξιοποίησης των ευκαιριών σε αγορές της Ανατολικής Ευρώπης». Κάτι τέτοιο δεν είχε επιτευχθεί μέχρι πρότινος και αυτό λόγω δασμών, υψηλές τιμές σε ξένα προϊόντα, κρατικός έλεγχος, μικρή εγχώρια ζήτηση. Η Ελλάδα στην ουσία «μπλόκαρε» τις ξένες επενδύσεις, τα ξένα προϊόντα από τη μία αλλά και δεν «λανσάριζε» και τα εγχώρια. Οι δυνατότητες που δόθηκαν με την ένταξή μας στην Ε.Ε. είναι τεράστιες και τις δυνατότητες αυτές πρέπει να εκμεταλλευθούμε. Μάλιστα από το 2000 και μετά πνέει κλίμα αισιοδοξίας σχετικά με τις ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα και μάλιστα οικονομικοί αναλυτές πιστεύουν ότι το βάρος των εκτιμήσεων των διεθνών επιχειρήσεων κινήθηκε υπέρ της ελκυστικότητας της Ελλάδας ως «πλατφόρμας» προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών σε χώρες Βαλκανικές και Παραευξείνιες. Η πιθανότερη δε πηγή προέλευσης ξένων επενδύσεων αναμένεται να είναι κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα και με τις τάσεις οι οποίες έχουν ήδη διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί ήδη τα τελευταία

χρόνια.

Πλέον τούτων οι εξαγορές επιχειρήσεων ή οι συμμετοχές πλειοψηφίας εκτιμάται ότι θα είναι ο συνηθέστερος τρόπος υλοποίησης ξένων επενδύσεων. Η συμμετοχή μειοψηφίας σε υφιστάμενες επιχειρήσεις αντιμετωπίζεται με έντονη επιφυλακτικότητα.

Τέλος, η μεγάλη πλειοψηφία των επιχειρήσεων (ξένων και αμιγώς ελληνικών) συμφωνεί ότι οι ελκυστικότερες ευκαιρίες επενδύσεων θα εντοπιστούν στον τομέα των υπηρεσιών. Μεταξύ δε των διαφόρων τύπων υπηρεσιών οι προτιμήσεις φαίνεται να προσανατολίζονται στον τουρισμό και, με σημαντική απόσταση, σε αλυσίδες εμπορικών καταστημάτων, τα Πολυκαταστήματα και η ανάπτυξη-Εκμετάλλευση ακινήτων και Γης. Και αυτό διότι η Ελλάδα δεν έχει την υποδομή να προσφέρει βαριά βιομηχανία, δεν έχει εργοστάσια αυτοκινήτων, μηχανών, δεν έχει καν εργοστάσια «ελαστικών». Είναι ένα κράτος θα λέγαμε «παροχής υπηρεσιών» και η δυνατότητα αυτή πρέπει αξιοποιηθεί.

Είναι φανερό λοιπόν ότι οι διαπιστώσεις αυτές επιβεβαιώνουν τις τάσεις που έχουν και ποσοτικά διαμορφωθεί και τεκμηριώνουν τη σαφή «στροφή» του ενδιαφέροντος των ξένων επενδυτών προς τις υπηρεσίες. Βέβαια, η «στροφή» αυτή δεν σχετίζεται - και δεν θα μπορούσε να συνδεθεί - με τυχόν προτιμήσεις της εθνικής βιομηχανικής πολιτικής. Αντίθετα επηρεάζεται καταλυτικά από τις σχετικές αποδόσεις κεφαλαίου στους επιμέρους τομείς, θέμα στο οποίο για σειρά ετών ο τομέας υπηρεσιών αποδεικνύεται ότι υπερέχει.

Οι «προτιμήσεις» της εθνικής βιομηχανικής πολιτικής, όσον αφορά τις τυχόν κλαδικές επιλογές, είναι φανερό ότι δεν μπορούν να μη συμβαδίζουν με τα όποια ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα είναι η Ελλάδα σε θέση να προβάλλει ως υφιστάμενα και διατηρήσιμα. Στο θέμα αυτό, το οποίο συνδέεται άρρηκτα και με την οργάνωση της επιλεκτικής προσέλκυσης συγκεκριμένων τύπων επενδυτών και επενδύσεων.

Σχετικά με «νέες ευκαιρίες» αλλά και «κινδύνους» που αναδύονται, είναι η δυνατότητα εγκατάστασης τους στην Ελλάδα ως τμήμα στρατηγικής για αξιοποίηση αφενός των αγορών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφετέρου των αγορών της Ανατολικής Ευρώπης.

Η λογική των συγκεκριμένων προβλέψεων είναι, όσον αφορά τις ευρωπαϊκές αγορές, ότι επενδυτές από χώρες εκτός ΕΕ, προκειμένου να αποφύγουν τις δυσμενείς συνέπειες για τα προϊόντα τους από πιθανή αναβίωση προστατευτισμού στην Ευρώπη θα επιλέξουν να δημιουργήσουν παραγωγική βάση στο εσωτερικό της και επομένως, μεταξύ άλλων επιλογών, υποψήφια ως χώρα προσανατολισμού των επενδύσεων τους θα είναι και η Ελλάδα. Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι η ελκυστικότητα της Ελλάδας, υστερεί σε σχέση με άλλες χώρες του Νότου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ελάχιστες περιφέρειες της Ελλάδας αξιολογούνται πλέον ως «σχετικά ελκυστικές» και αυτό για συγκεκριμένους μόνο τύπους επενδύσεων. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι ο όγκος των επενδύσεων στην περίοδο που ακολούθησε την ένταξη τους στην Κοινότητα, διπλασιάστηκε στην Ισπανία και την Πορτογαλία, αλλά μειώθηκε στην Ελλάδα. Ξένα κεφάλαια σημαντικού ύψους εισέρευσαν στην Ισπανία και την Πορτογαλία και συνέβαλαν στην επενδυτική δραστηριότητα, ενώ στην Ελλάδα, οι εισροές επιχειρηματικών κεφαλαίων περιορίστηκαν και αναγκαστικά υποκαταστάθηκαν από εξωτερικό δανεισμό.

Σήμερα η θέση της Ελλάδας στην περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρκετά ευνοϊκή και σε αυτό συνέβαλαν το σχετικά ελκυστικό, από άποψη φορολογικών και χρηματοδοτικών κινήτρων, θεσμικό πλαίσιο για επενδύσεις και, επιπλέον, οι βελτιώσεις που προέκυψαν μετά το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης του 1995-1999, στοιχεία που συμβάλλουν οπωσδήποτε στη διατήρηση κάποιων στοιχείων ελκυστικότητας. Οι εναλλακτικές όμως επιλογές για τους ξένους επενδυτές υπάρχουν και, κατά τις εκτιμήσεις πολλών, ενισχύονται. Η γεωγραφική θέση της Πορτογαλίας και της Ισπανίας τους προσφέρει οπωσδήποτε συγκριτικό πλεονέκτημα, ενώ η ειδική σχέση Αμερικανικών επιχειρήσεων με την Ιρλανδία της εξασφαλίζει και αυτής ισχυρά στοιχεία προσέλκυσης επενδυτών. Οι εντάξεις νέων μελών στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο άμεσο ή το κοντινό μέλλον δεν αλλοιώνει τις παραπάνω ισορροπίες, γιατί όλες χαρακτηρίζονται ως χώρες «ύψηλού κόστους». Αντίθετα, ισχυρός προβλέπεται ότι θα είναι ο ανταγωνισμός από τα ειδικά πλεο-

νεκτήματα που προσφέρονται για επενδύσεις στην πρώην Ανατολική Γερμανία, όπου οι ευκαιρίες εξασφάλισης σε ευνοϊκούς όρους παραγωγικών εγκαταστάσεων μέσω του εκτεταμένου προγράμματος Ιδιωτικοποιήσεων, συνδυασμένες με το υψηλό επίπεδο εξειδίκευσης του εργατικού δυναμικού και βέβαια τις ειδικές συνθήκες προνομιακής πρόσβασης στη Γερμανική αγορά και τις αγορές των υπολοίπων κρατών-μελών της ΕΕ, εκτιμάται ότι αποτελούν σημαντικά στοιχεία προσέλκυσης επενδυτών.

Το επιχείρημα επομένως υπέρ των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα προκειμένου να προωθηθούν προϊόντα στις αγορές της Ευρώπης, το οποίο ήταν ήδη ασθενές, εξασθενεί ακόμα περισσότερο. Απομένει βέβαια το θέμα των επενδύσεων για παραγωγή υπηρεσιών οι οποίες δεν θίγονται από την ενδυνάμωση των ανταγωνιστών της Ελλάδας ή την εμφάνιση και νέων. Σ' αυτόν τον τομέα εξάλλου εντοπίστηκαν οι περισσότερο ελκυστικές ευκαιρίες για ξένους επενδυτές.

Αναφορικά με το χώρο της Ανατολικής Ευρώπης και το πώς είναι δυνατό να συνδεθεί η ελκυστικότητα της Ελλάδας για ξένες επενδύσεις με τις εκεί εξελίξεις, οι εκτιμήσεις αναγκαστικά περιέχουν σημαντικά στοιχεία αβεβαιότητας, αφού η πολιτική και οικονομική κατάσταση είναι ακόμα ιδιαίτερα ρευστή. Τα χαρακτηριστικά προβλήματα που οι χώρες της περιοχής αντιμετωπίζουν στον οικονομικό τομέα (αυξανόμενη ανεργία, αύξηση του χρέους κ.λ.π.) δεν αποτρέπουν πολλές Δυτικές επιχειρήσεις από το να επιχειρούν επενδυτικές κινήσεις για διερεύνηση των αγορών, επέκταση των πωλήσεων τους εκεί και, όταν οι συνθήκες κριθούν κατάλληλες και το κόστος από τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζονται εκτιμηθεί ότι υπολείπεται του οφέλους, για δημιουργία παραγωγικής δυναμικότητας (συχνά μέσω μικτών εταιρειών ή εξαγοράζοντας πρώην κρατικές μονάδες).

Η παρουσία των ελληνικών επιχειρήσεων στην επενδυτική δραστηριότητα στις χώρες αυτές και ιδίως στις χώρες των Βαλκανίων (Ρουμανία, Βουλγαρία) είναι σχετικά έντονη. Αποτελείται από μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις, οι οποίες επιδιώκουν να συντηρήσουν την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών τους μεταφέροντας μέρος της

παραγωγής τους σε χαμηλού κόστους μονάδες στη Βουλγαρία και την Αλβανία.

Ουσιαστικότερες επενδύσεις έχουν εμφανιστεί σε λίγες μόνο περιπτώσεις, εκτιμάται όμως ότι υπάρχει σημαντικό ενδιαφέρον το οποίο θα εκδηλωθεί σταδιακά μόνο και αφού το νομοθετικό πλαίσιο και οι συνθήκες σταθερότητας βελτιωθούν.

Ταυτόχρονα όμως με το επενδυτικό ενδιαφέρον από την Ελλάδα, αναπτύσσονται σημαντικού ύψους εμπορικές συναλλαγές και, βοηθούμενες από τις μικρές αποστάσεις, τις παραδοσιακά καλές σχέσεις εμπορευομένων από τις δύο πλευρές των συνόρων, τις ιστορικές και πολιτισμικές σχέσεις που εκφράζονται και με την παρουσία ελληνικών κοινοτήτων στις χώρες της Βαλκανικής και τις Παραευξείνιες ελληνικές επιχειρήσεις από το βιομηχανικό, αλλά κυρίως τον εμπορικό τομέα, αποκτούν ερείσματα - ποιοτικού κυρίως χαρακτήρα - στις συγκεκριμένες αγορές. Η γνώση της αγοράς που αποκτάται, οι προσβάσεις σε δίκτυα διανομής, οι καλές προσωπικές σχέσεις με τοπικούς επιχειρηματίες που αναπτύσσονται και ο σχετικά μεγάλος αριθμός στην Ελλάδα ατόμων τα οποία - λόγω καταγωγής, μακράς παραμονής ή εκπαίδευσης - μιλούν σλαβικές γλώσσες, καθιστούν τις επιχειρήσεις αυτές ιδιαίτερα κατάλληλους εταίρους για ξένους επενδυτές που ενδιαφέρονται για τις αναδυόμενες ευκαιρίες εμπορίου ή και παραγωγής στην ευρύτερη περιοχή.

Ουσιαστικό πλεονέκτημα των συμπράξεων αυτής της μορφής είναι η συμπληρωματικότητα των συντελεστών που κάθε πλευρά θα προσφέρει. Σε αναγνώριση των πλεονεκτημάτων αυτών και των ευνοϊκών προοπτικών που οι συνεργασίες αυτού του τύπου διαθέτουν, ήδη προωθούνται συγκεκριμένα σχήματα χρηματοδοτικής ενίσχυσης τους (Investment Funds).

Τέλος, ένα άλλο σε εξέλιξη φαινόμενο το οποίο εκτιμάται ότι και αυτό θα έχει επιπτώσεις και στην ελκυστικότητα της Ελλάδας, αλλά και των άλλων χωρών της περιοχής, για επενδυτές Ευρωπαϊκής αλλά και Αμερικανικής προέλευσης, είναι η προοπτική σταθεροποίησης της πολιτικοστρατιωτικής κατάστασης στη Μέση Ανατολή και η αντίστοιχη

εμφάνιση σημαντικών ευκαιριών επενδύσεων, με τη στήριξη και σημαντικού όγκου κεφαλαίων διεθνούς βοήθειας. Οι ευκαιρίες αυτές εκτιμάται ότι θα αναδύονται με αργό ρυθμό και καταρχάς θα απευθύνονται σε επενδυτές με σχέδια επενδύσεων μακροχρόνιας αποδόσεως, τύπου δηλαδή που παρουσιάζει σημαντικές αναλογίες προς τον τύπο που υποτίθεται ότι προσανατολίζεται και προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Οι επιλογές προσανατολισμού των επενδύσεων αυξάνονται και περιπλέκονται. Η Ελλάδα, η οποία διαθέτει καλές από κάθε άποψη προσβάσεις και στις δύο περιοχές, οφείλει να παρακολουθεί και να αξιολογεί συνεχώς την κατάσταση, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες για στρατηγικές συνεργασίες επενδυτικού χαρακτήρα, παράλληλα προφανώς με την ενιατικοποίηση της προσπάθειας βελτίωσης των στοιχείων εκείνων τα οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελούν κρίσιμους παράγοντες προσέλκυσης ξένων επενδυτών στην ίδια τη χώρα.

Οι προτάσεις που γενικά προβάλλονται για το θέμα της προσέλκυσης ξένων επενδύσεων αφορούν την άσκηση γενικής οικονομικής πολιτικής αλλά και πιο εξειδικευμένες παρεμβάσεις. Η προσέλκυση ξένων επιχειρήσεων μπορεί πολύ αποτελεσματικά να επιδιωχθεί μέσω πειστικής πολιτικής βελτίωσης του περιβάλλοντος για όλες τις επιχειρήσεις, δεδομένου ότι οι εξελίξεις στο περιβάλλον αποτελούν αντικείμενο μεθοδικής παρακολούθησης και αξιολόγησης από κάθε σοβαρά ενδιαφερόμενο ξένο επενδυτή. Με τη λογική αυτή, η ιεράρχηση των κατευθύνσεων προς τις οποίες η πολιτική είναι σκόπιμο να προσανατολιστεί, είναι η εξής:

- Βελτίωση των τηλεπικοινωνιών.
- Αποτελεσματικότερη Μακροοικονομική πολιτική (πληθωρισμός, δημόσια ελλείμματα κ.λ.π.).
- Βελτίωση του επιπέδου στελεχών στις δημόσιες υπηρεσίες.
- Τέλος, οργάνωση ειδικής υπηρεσίας για συνολική εξυπηρέτηση ξένων επενδυτών. Η ανάγκη δημιουργίας μιας τέτοιας υπηρεσίας καλλιέργειας του πιθανού ενδιαφέροντος διεθνών επενδυτών για την Ελλάδα και εξυπηρέτησης των επενδυτικών τους σχεδίων έχει συχνά τονιστεί αρκετές φορές. Σήμερα στην Ελλάδα δημιουργήθηκε και

λειτουργεί το Ελληνικό Κέντρο Επενδύσεων (ΕΛΚΕ), παρουσιάζοντας μάλιστα και ορισμένα πρώτα δείγματα επιτυχιών.

Ακόμα όμως και στην περίπτωση αυτή έχουν ήδη εντοπιστεί προβλήματα υποδομής του και αρμοδιοτήτων, εν όψει μάλιστα και της εμφάνισης και νέων φορέων με αποφασιστικές αρμοδιότητες σε θέματα εγκρίσεων επενδύσεων (Φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης).

Τέλος, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε, έστω και επιγραμματικά, στις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες θα μπορούσε να αποδώσει μια στρατηγική προσέλκυσης επιλεγμένων τύπων επενδύσεων και επενδυτών.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, έχει διαπιστωθεί ότι η ροή ξένων επενδύσεων είναι επακόλουθο μάλλον παρά αίτιο ευνοϊκών οικονομικών επιδόσεων μιας χώρας. Έχει επίσης διαπιστωθεί ότι η προσέλκυση τους εξαρτάται από την προσφορά - σε καλούς ποιοτικούς και κοστολογικούς όρους - των τύπων εκείνων συντελεστών παραγωγής που κάθε επενδυτής θεωρεί ως κύριους παράγοντες που θα καθορίσουν την ανταγωνιστικότητα της επένδυσης.

Προκύπτει, κατά συνέπεια, αβίαστα ότι η προσέλκυση συγκεκριμένων τύπων ξένων επενδύσεων στη χώρα δεν είναι δυνατό να αποδώσει παρά μόνο στο βαθμό που έχει προηγηθεί και έχει αποδώσει πολιτική διεύρυνσης της προσφοράς και αναβάθμισης της ανταγωνιστικότητας των κατάλληλων κάθε φορά συντελεστών παραγωγής και ανταγωνιστικότητας.

Η αποδοχή αυτής της βασικής αρχής είναι απαραίτητη προκειμένου να αναγνωριστούν τα πιθανά συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας και να αποφεύγονται άσκοπες προσπάθειες προσέλκυσης τύπων επενδύσεων για τις οποίες η ελκυστικότητα της Ελλάδας είναι και, κατά πάσα πιθανότητα, θα παραμείνει σχετικά περιορισμένη.

Σε συνέχεια με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, η επιλεκτική προώθηση συγκεκριμένων τύπων επενδύσεων είναι νοητή μόνο εφόσον, έχοντας εντοπίσει τα κρίσιμα στοιχεία που στην περίπτωση των επενδύσεων αυτών θα έκαναν την Ελλάδα ελκυστικό τόπο εγκατάστασης, αποφασιζόταν ταυτόχρονα η άσκηση ουσιαστικής πολιτικής τόνωσης

της ανταγωνιστικότητας των κρίσιμων αυτών στοιχείων.

Με το σκεπτικό αυτό, εκτιμάται ότι τα στοιχεία των οποίων η ανταγωνιστικότητα μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ήδη σε αξιοπρεπές επίπεδο και ότι με σχετικά χαμηλό κόστος μπορεί να τονωθεί περισσότερο, είναι, στην περίπτωση της Ελλάδας, κυρίως τα εξής:

- Πρώτες Ύλες των γεωργικού τομέα.
- Φυσικό Περιβάλλον.
- Ανθρώπινο Δυναμικό.
- Γεωγραφική Θέση.

Κατά συνέπεια, κατευθύνσεις προς πιθανή «στόχευση» της προσπάθειας προσέλκυσης επενδυτών από το εξωτερικό με προοπτικές επιτυχίας μπορούν να είναι κυρίως:

- Επενδύσεις αξιοποίησης γεωργικών πρώτων υλών και προώθησης επώνυμων μεταποιημένων προϊόντων.
- Επενδύσεις υψηλών προδιαγραφών στον τουριστικό τομέα.
- Επενδύσεις σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, με αυξημένες απαιτήσεις σε εισροές επιστημονικού δυναμικού (επενδύσεις «έντασης γνώσης»).
- Επενδύσεις με προσανατολισμούς στις αγορές των Βαλκανίων και της Μεσογείου.

Σε όλες τις περιπτώσεις, προτίμηση θα πρέπει να εκφράζεται για ξένες επενδύσεις που συνεργάζονται με Ελληνικές επιχειρήσεις και προκαλούν συνέργιες με προϋπάρχουσες δραστηριότητες. Οι συνεργασίες της μορφής αυτής μεγιστοποιούν τη μεταφορά αυτών πόρων προς τις Ελληνικές επιχειρήσεις και την αυτοδυναμία τους σε περιπτώσεις αποχώρησης ή απόσχισης των ξένων εταίρων.¹⁰⁰

7. Συμπεράσματα

Στα παραπάνω έγινε προσπάθεια να προσδιοριστούν οι σύγχρονες εξελίξεις αναφορικά με τη διεθνή παραγωγή. Αυτή η πληροφόρηση είναι απαραίτητη για τη διαμόρφωση πολιτικής προσέλκυσης ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα.

¹⁰⁰ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.406-412

Από τα διάφορα χαρακτηριστικά των νέων τάσεων των ξένων επενδύσεων, αναλύθηκαν τρία γνωρίσματα που θεωρούνται από τα πιο βασικά για την κατανόηση της διεθνούς παραγωγής. Το πρώτο είναι η κατεύθυνση που έχουν οι επενδύσεις προς τα έργα υποδομής της κάθε οικονομίας. Το δεύτερο είναι το ολοένα και αυξανόμενο τμήμα που καταλαμβάνουν οι συγχωνεύσεις και εξαγορές στο σύνολο των ξένων επενδύσεων. Το τρίτο αναφέρεται στην αλλαγή των στρατηγικών προσανατολισμών των πολυεθνικών εταιρειών, προς μια ενοποιημένη διεθνώς παραγωγική διαδικασία. Με την αλλαγή αυτή, η τοποθεσία μιας επένδυσης κρίνεται με βάση τη μεγιστοποίηση της συμβολής της στο παραγωγικό δίκτυο της πολυεθνικής εταιρείας. Με άλλα λόγια, το κριτήριο για την επιλογή του τόπου εγκατάστασης μιας επένδυσης βασίζεται στην αποδοτικότητα που θα έχει για το εταιρικό δίκτυο σε σχέση με κάποια άλλη τοποθεσία. Η αποδοτικότητα προσδιορίζεται από τις διαφορές κόστους μεταξύ τοποθεσιών, την ποιότητα της υπάρχουσας υποδομής και τις διαθέσιμες ικανότητες του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής.

Με βάση τις νέες τάσεις που διέπουν τις ξένες επενδύσεις, η αναδιάρθρωση και ο επαναπροσδιορισμός της επενδυτικής παρουσίας αποτελούν βασική προτεραιότητα για τις εταιρείες, αντί για τη δημιουργία νέων επενδύσεων. Στην Ευρώπη παρατηρείται συγκέντρωση των επενδύσεων των πολυεθνικών εταιρειών στον «κεντρικό πυρήνα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ανακατανομή των επενδύσεων, πιστεύεται ότι θα επιτείνει τις περιφερειακές ανισοροπίες μέσα στην Κοινότητα και θα οδηγήσει σε καταστάσεις αθέμιτου ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών-μελών για την παροχή καλύτερων κινήτρων στους ξένους επενδυτές.

Τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι η Ελλάδα υστερεί τόσο σε όγκο ξένων επενδύσεων όσο και στη διάρθρωση τους. Παρόλο που πρόσφατα, οι εξαγορές και συγχωνεύσεις Ελληνικών εταιρειών καθώς και οι κοινοπραξίες δείχνουν να προκαλούν το ενδιαφέρον των ξένων επενδυτών (ιδιαίτερα στους κλάδους των καταναλωτικών προϊόντων όπως είναι τα τρόφιμα και ποτά), εντούτοις δεν παρατηρήθηκαν ροές ξένων επενδύσεων προς έργα υποδομής της οικονομίας

μας.

Για την καλύτερη κατανόηση της μελέτης, παρουσιάστηκε και η επενδυτική συμπεριφορά των Ιαπωνικών εταιρειών στην Ελλάδα. Η στρατηγική των εταιρειών αυτών στην Ευρώπη δείχνει να συμφωνεί με τα συμπεράσματα της μελέτης, ενώ παράλληλα καταγράφεται η πενιχρή παρουσία των Ιαπωνικών επενδύσεων στην Ελλάδα.

Οι προτάσεις πολιτικής προκύπτουν αβίαστα από τα μέχρι τώρα συμπεράσματα. Η Ελλάδα θα πρέπει να εντείνει τις προσπάθειες της για να προσελκύσει επενδύσεις σε έργα υποδομής που έχει ανάγκη η οικονομία της χώρας μας. Οι νέες στρατηγικές των πολυεθνικών εταιρειών που δεν θεωρούν πια την εγχώρια αγορά μιας χώρας σαν παράγοντα κρίσιμης σημασίας για μια επένδυση, επιτρέπει στην Ελλάδα να αναπτύξει πολιτικές προσέλκυσης ξένων επενδύσεων που θα βοηθούσαν στην ανάπτυξη της οικονομίας. Τέτοιες πολιτικές για να είναι επιτυχημένες θα πρέπει να βελτιώνουν την υπάρχουσα υποδομή της οικονομίας μας καθώς και να αξιοποιούν καλύτερα το υπάρχον ανθρώπινο δυναμικό. Ειδικότερα για τις Ιαπωνικές επενδύσεις, η Ελλάδα δείχνει να ικανοποιεί τα βασικά επενδυτικά κριτήρια εγκατάστασης των εταιρειών που ενδιαφέρονται για τις αγορές της Νότιο-ανατολικής Ευρώπης. Το γεγονός αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί κατάλληλα, μέσω ενημέρωσης των Ιαπωνικών εταιρειών για τις δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας καθώς και της οργάνωσης των συνθηκών υποδοχής των επενδύσεων τους.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 8^ο

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΕΩΝ

1. Βασικά οικονομικά μεγέθη ελληνικής βιομηχανίας

Βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία της βιομηχανικής βάσης μιας χώρας και την επέκτασή της μέσα από την ίδρυση μεγάλων παραγωγικών μονάδων είναι οι επενδύσεις που πραγματοποιούν οι βιομηχανικές επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με τη μελέτη του Κέντρου Ελληνικής Έρευνας και Μελετών (ΚΕΕΜ) που διεξήχθη κατά το έτος 1996 και περιλαμβάνει αναλυτικά στοιχεία για τις επιχειρήσεις της μεγάλης βιομηχανίας (μέση ετήσια απασχόληση 10 άτομα και άνω) για την περίοδο 1961-95, παρατηρούμε τα εξής:

Η δεκαετία 1961-70 χαρακτηρίζεται από τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων σε όλους σχεδόν τους βιομηχανικούς κλάδους. Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των επενδύσεων ανήλθε σε 14% και κυμάνθηκε από 2,4% (κλάδος ειδών διατροφής) έως 23,8% (κλάδος βασικής μεταλλουργίας).

Τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων κατά την περίοδο 1960-70, διαδέχτηκαν οι θετικοί, αλλά σημαντικά χαμηλότεροι, ρυθμοί μεταβολής της περιόδου 1970-80 (δεκαετία διεθνούς ύφεσης λόγω των πετρελαϊκών κρίσεων). Έτσι, ο μέσος ρυθμός αύξησης των ακαθάριστων επενδύσεων περιορίστηκε σε 5,1%, και κυμάνθηκε από 0,8% (κλάδος ελαστικών και πλαστικών προϊόντων) έως 31,3% (κλάδος επεξεργασίας προϊόντων πετρελαίου και άνθρακα), ενώ μερικοί κλάδοι

εμφάνισαν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής (επιπλοποιία, εκτυπώσεις και εκδόσεις, βασικές μεταλλουργικές, και ηλεκτρικές μηχανές και συσκευές).

Τέλος, η περίοδος 1980-93 χαρακτηρίζεται από αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής των επενδύσεων του μεταποιητικού τομέα έως το 1992. Οι συνολικές ακαθάριστες επενδύσεις από 16,6 δισ. δραχμές (τιμές 1970) το 1981, περιορίστηκαν σε 11,3 δισ. δρχ. το 1992, δηλαδή στα επίπεδα του 1971, σημειώνοντας στην περίοδο 1981-92 μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής -3,4%. Δώδεκα κλάδοι παρουσίασαν αρνητικό ρυθμό μεταβολής των επενδύσεων με μέσα ετήσια ποσοστά που κυμάνθησαν από -8,56% (δέρματα και γούνες) έως -0,66% (προϊόντα ξύλου και φελλού), και μόνο οκτώ κλάδοι παρουσίασαν θετικό ρυθμό μεταβολής με μικρότερο τον κλάδο ελαστικού και πλαστικού (0,16%) και υψηλότερο τον κλάδο της επιπλοποιίας (6,1%).¹⁰¹

Ακολουθεί μια σταθεροποίηση την περίοδο 1994-1997 και έπεται νέα πτώση κατά τη διετία 1998-1999. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της ICAP (1999), οι επιχειρήσεις διαφόρων προϊόντων είχαν άνοδο των επενδύσεών τους κατά το β' μισό του 1999 και εντεύθεν. Έτσι έως σήμερα παρουσιάζεται αύξηση των επενδύσεων σε όλους γενικά τους τομείς της βιομηχανίας και μεταποίησης και αυτό ενόψει των Ολυμπιακών αγώνων και των μεγάλων κοινοτικών κονδυλίων που εισρέουν στην Ελληνική αγορά. Επιπλέον η από το 1999 σταδιακή μείωση των επιτοκίων και τα μεγάλα επενδυτικά χρηματοδοτικά προγράμματα είχαν αποτέλεσμα την σταδιακή αύξηση των επενδύσεων τον Ελληνικό χώρο.¹⁰²

2. Ανταγωνιστικότητα

Ο όρος «ανταγωνιστικότητα» περιλαμβάνει ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά. Ποιοτικά χαρακτηριστικά είναι, για παράδειγμα, η ποιότητα του προϊόντος, η έγκαιρη παράδοση του, η σταθερή παρουσία του στη διεθνή αγορά κ.λ.π. Η ποσοτική πλευρά της ανταγωνιστικό-

¹⁰¹ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.435-436

¹⁰² Περιοδικό «ΤΑΣΕΙΣ» (ετήσια οικονομική επισκόπηση – Ελληνική Οικονομία 2000-2001), εκδόσεις ΕΠΙΛΟΓΗ, 2^{ος}/2001

τητας, αφορά δύο μετρήσιμους παράγοντες που κατά τη διεθνή πρακτική είναι και οι κυριότεροι, δηλαδή το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και την παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση.

Άλλος μετρήσιμος παράγοντας είναι οι τιμές των εξαγόμενων προϊόντων (σε εθνικό και κοινό νόμισμα) με τις οποίες όμως δεν είναι δυνατό να προσδιοριστούν οι αιτίες μεταβολής της ανταγωνιστικότητας, για τους εξής λόγους: Οι τιμές που οι έλληνες παραγωγοί προσφέρουν τα προϊόντα τους επηρεάζονται από τις τιμές των εισαγωγών, αφού ένα μέρος των εισροών στη βιομηχανία αποτελείται από εισαγόμενες πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα. Έτσι, οι εξαγωγικές τιμές που διαμορφώνονται μετά από μια μεταβολή της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής είναι το αποτέλεσμα δύο αντίθετης κατεύθυνσης επιδράσεων που αποκρύπτουν την πραγματική μεταβολή της ανταγωνιστικότητας. Μια άλλη αιτία, που μειώνει την αξιοπιστία του σχετικού δείκτη τιμών εξαγωγών ως δείκτη μέτρησης της ανταγωνιστικότητας, είναι ότι πολλές φορές οι παραγωγοί στην προσπάθεια τους να πουλήσουν τα προϊόντα τους αυξάνουν τις τιμές σε ποσοστό μικρότερο από το ποσοστό αύξησης του κόστους παραγωγής (και επομένως σε ποσοστό μικρότερο από τη μείωση της ανταγωνιστικότητας), συμπιέζοντας έτσι τα κέρδη τους. Επίσης, αν το εσωτερικό κόστος αυξηθεί δυσανάλογα, τότε είναι δυνατόν οι έλληνες εξαγωγείς να μην μπορούν να πουλήσουν στο επίπεδο των τιμών που διαμορφώνει ο διεθνής ανταγωνισμός, αφού οι τιμές αυτές αδυνατούν να καλύψουν το κόστος παραγωγής, με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην είναι ανταγωνιστικοί αλλά στην κυριολεξία να αποκλείονται από τη διεθνή αγορά. Έτσι, το επίπεδο στο οποίο διαμορφώνονται οι εξαγωγικές τιμές μετά από μια μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών, συμπληρωματικό μόνο χαρακτήρα έχει στον τρόπο μέτρησης της ανταγωνιστικότητας. Οι κύριοι παράγοντες της ανταγωνιστικότητας πρέπει να αναζητηθούν στο εσωτερικό κόστος των επιχειρήσεων και αυτό μετριέται, σε σχετικά ικανοποιητική έκταση, με το κόστος εργασίας ανά μονάδα παραγόμενου προϊόντος.

Τόσο για το σύνολο της ελληνικής μεταποίησης, όσο και για τους επιμέρους κλάδους, ο δείκτης κόστους εργασίας ανά μονάδα πα-

ραγόμενου προϊόντος κατασκευάστηκε με βάση και τη διεθνή πρακτική, από τη σχέση (συνολικό κόστος εργασίας) / (όγκος παραγωγής).

Όσον αφορά τις ανταγωνίστριες χώρες, η σύγκριση του κόστους εργασίας περιορίστηκε στις χώρες Γερμανία, Γαλλία, Η.Π.Α., Ιαπωνία, Αγγλία και Καναδά. Σημειώνεται ότι οι έξι αυτές χώρες περιλαμβάνονται στους είκοσι κυριότερους ανταγωνιστές των ελληνικών προϊόντων.

Επιπλέον η αύξηση κόστους εργασίας στην ελληνική μεταποίηση αυξάνει περισσότερο από το κόστος στη μεταποίηση των ανταγωνιστών μας και επομένως μειώνεται η ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της ελληνικής μεταποίησης και αντίστροφα.

Επιπλέον η μη σταθερή παραγωγικότητα για το σύνολο της ελληνικής μεταποίησης όσο και για τους επιμέρους κλάδους στην Ελλάδα αυξάνει περισσότερο το χάσμα ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων από τις ανταγωνίστριες χώρες.

Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας τη δεκαετία 1961-1970 ανήλθε σε 5,8% και κυμάνθηκε από 3,1% (κλάδος μεταλλικών προϊόντων, εκτός μηχανών) έως 17,1% (χημικές βιομηχανίες), ενώ επτά κλάδοι σημείωσαν αρνητική μεταβολή. Αξίζει να σημειωθεί, ότι στην ίδια χρονική περίοδο, η παραγωγικότητα της εργασίας στις ανταγωνίστριες χώρες σημείωσε μέση ετήσια αύξηση κατά 3,7%.

Τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας κατά την περίοδο 1960-70, διαδέχτηκαν οι επίσης θετικοί, αλλά χαμηλότεροι, ρυθμοί μεταβολής της περιόδου 1970-80. Έτσι, ο μέσος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας περιορίστηκε σε 3,5%, και κυμάνθηκε από 0,7% (κλάδος εκτυπώσεων και εκδόσεων) έως 7,7% (καπνοβιομηχανία). Παρέμεινε, όμως, υψηλότερος από το μέσο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας των ανταγωνιστριών χωρών (2,9%), ενώ ο αριθμός των κλάδων που εμφάνισαν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής, περιορίστηκε σε τέσσερις (επιπλοποιία, μεταφορικά μέσα, δέρματα και γούνες και υφάσματα και υποδήματα). Τέλος, η περίοδος 1980-1995 χαρακτηρίζεται από χαμηλούς ρυθμούς μεταβολής της παραγωγικότητας του με-

ταποιητικού τομέα. Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας μειώθηκε σε 1,3%, σημειώνοντας απόλυτη μείωση κατά τα έτη 1987 και 1993.¹⁰³

Από το 1994 έως το έτος 2001 υπήρξαν χαμηλοί μεν αλλά σταθεροί ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας του μεταποιητικού τομέα. Έτσι κατά το έτος 1994 υπήρξε αύξηση 2%, το 1995 0,3%, το 1996 2,1%, το 1997 4,6%, το 1998 3,1%, το 1999 4,7%, το 2000 7,0% και το 2001 7,5%.

Από αισιοδοξία όχι μόνο για τη διατήρηση, αλλά και την ενίσχυση του δυναμισμού της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζονται τόσο οι προβλέψεις του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, όσο και των διεθνών οικονομικών οργανισμών ΟΟΣΑ και ΔΝΤ. Η πλήρης ένταξη της χώρας μας στη Ζώνη του Ευρώ στις 1^η Ιανουαρίου 2001 διαμόρφωσε ένα νέο οικονομικό περιβάλλον, μέσα στο οποίο η Ελληνική οικονομία καλείται να δραστηριοποιηθεί. Το νέο πιο ανταγωνιστικό περιβάλλον θα αποφέρει οφέλη σε όρους προϊόντος, αλλά παράλληλα θα δημιουργήσει σημαντικές υποχρεώσεις για την οικονομική πολιτική και σοβαρές προκλήσεις για την οικονομία. Η απορρόφηση μεγάλων κονδυλίων από τους πόρους των διαρθρωτικών ταμείων του Γ' ΚΠΣ σε συνδυασμό με τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της ΕΕ, συντηρούν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Οι προβλέψεις του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας για το ρυθμό ανάπτυξης κινούνται σε ποσοστό άνω του 5% για το 2002 και 5,5% για το έτος 2003.

Αντίθετα, οι ανταγωνίστριες χώρες εμφανίζουν συνεχή βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας με μέσο ρυθμό μεταβολής κατά 1,9%. Έτσι, σε σχετικούς όρους, στην περίοδο 1961-80 η ελληνική μεταποίηση κατέστη κατά 27% περισσότερο παραγωγική, ενώ στην περίοδο 1980-92 έγινε, σε σχέση με τους ανταγωνιστές μας, κατά 6,4% λιγότερο παραγωγική. Από το 1992 έως το 2001 ο μέσος ρυθμός μεταβολής ήταν 3%.¹⁰⁴

¹⁰³ Ανδρέας Κίνης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.437-438

¹⁰⁴ Περιοδικό «ΤΑΣΕΙΣ» (ετήσια οικονομική επισκόπηση – Ελληνική Οικονομία 2000-2001), εκδόσεις ΕΠΙΛΟΓΗ, 2^{ος}/2001

Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων την τελευταία 20ετία είναι η συνεχής διάβρωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων με μέσο ετήσιο ρυθμό 14,7%, που σημαίνει ότι τα ελληνικά έγιναν ως προς το εργατικό κόστος, 420% πιο ακριβά από τα προϊόντα των ανταγωνιστών μας. Κύριες αιτίες της αύξησης του κόστους εργασίας είναι η μείωση των ωρών εργασίας, η αύξηση των μισθών και ημερομισθίων και η δυσανάλογα μικρή, σε σχέση με τις δύο αυτές εξελίξεις, αύξηση του όγκου παραγωγής στη μεταποίηση. Με άλλα λόγια, η αύξηση του κόστους εργασίας είναι το αποτέλεσμα δύο αντίθετα μεταβαλλόμενων, τη δεκαετία του '80, μεγθών: της αμοιβής της εργασίας και της παραγωγικότητας της.

Η διολίσθηση της δραχμής σε συνδυασμό με τις δύο εφάπαξ υποτιμήσεις (1982 και 1985) αντιστάθμισε σε μεγάλο βαθμό την απώλεια της ανταγωνιστικότητας που σημειώθηκε σε εθνικό νόμισμα. Έτσι, σε δολάρια Η.Π.Α., το κόστος εργασίας στη χώρα μας μεταβάλλεται στην περίοδο 1970-80, με ρυθμό λίγο υψηλότερο από εκείνο των ανταγωνιστριών χωρών (12% και 11,4%, αντίστοιχα), με αποτέλεσμα τα ελληνικά προϊόντα να γίνουν σωρευτικά, σε σχετικούς όρους, μόνο κατά 5,9% πιο ακριβά από τα προϊόντα των ανταγωνιστών μας. Η ίδια περίπου εικόνα εμφανίζεται και στην περίοδο 1980-95, με το εργατικό κόστος της ελληνικής μεταποίησης να αυξάνει με μέσο ρυθμό 4,2% έναντι 3,8% των ανταγωνιστών μας, προκαλώντας έτσι συνολική διάβρωση της ανταγωνιστικότητας κατά 4,7%. Αντίθετα η εικόνα αυτή ανατρέπεται σταδιακά από το 1995 έως σήμερα με μικρά βέβαια ποσοστά της τάξεως του 1% με 2%, κουβαλώντας όμως μαζί της τα κακά κεκτημένα του παρελθόντος.¹⁰⁵

3. Εξωτερικό εμπόριο

Στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, οι εξαγωγές αποτελούν τον κύριο μοχλό ανάπτυξης της βιομηχανίας, αφού μέσα από τις επιτυγχάνόμενες οικονομίες κλίμακας βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητά τους με αποτέλεσμα την παραπέρα αύξηση της παραγωγής και την επέκταση των εξαγωγών.

¹⁰⁵ Περιοδικό «ΤΑΣΕΙΣ» (ετήσια οικονομική επισκόπηση – Ελληνική Οικονομία 2000-2001), εκδόσεις ΕΠΙΛΟΓΗ, 2^{ος}/2001

Η ελληνική μεταποίηση ακολούθησε αυτόν τον κανόνα και από τα πρώτα χρόνια της εκβιομηχάνισης της χώρας άρχισε και η εξωστρέφεια της βιομηχανίας. Έτσι, στην περίοδο 1961-70, η βιομηχανική παραγωγή αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 9,1% και ο όγκος των εξαγωγών με ρυθμό 9,7%. Στη δεκαετία του '70 ο ρυθμός αύξησης της παραγωγής διαμορφώθηκε σε 6,9% ενώ οι εξαγωγές σημείωσαν σημαντική αύξηση με μέσο ετήσιο ρυθμό 11,2%.

Στην περίοδο 1980-92 το συνολικό προϊόν της ελληνικής μεταποίησης παρέμεινε ουσιαστικά στάσιμο, αφού η συνολική αύξηση ήταν 0,4% και ο μέσος ετήσιος ρυθμός 0,03%. Με άλλα λόγια, άρχισε να διαφαίνεται η αποβιομηχάνιση της χώρας με το κλείσιμο πολλών μεγάλων παραγωγικών μονάδων και την απώλεια μεγάλων αγορών του εξωτερικού.¹⁰⁶

Για το σύνολο της ελληνικής μεταποίησης από το 1992-1999 υπήρξε μια εξαιρετικά υποτονική ανάπτυξη, αφού η μέση ετήσια αύξηση του δείκτη όγκου παραγωγής περιορίζεται σε 0,4% ετησίως, 1,4% αντίστοιχα την 5ετία 1995-1999, ενώ του όγκου συνολικής προστιθέμενης αξίας σε 0,9% αντίστοιχα. Θα πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί πως το 1998-2000 η ελληνική μεταποίηση ανακάμπτει ισχυρά και το 10μηνο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2000 τρέχει με 5,5%, με αποτέλεσμα στις τριετία 1998-2000 να υπάρχει μέση ετήσια αύξηση 3,2%. Ταυτόχρονα, η ταχύτερη των εξαγωγών αύξηση των εισαγωγών της οδήγησε στη μεγάλη αύξηση της εισαγωγικής διείσδυσης (14,7%) και τη βραδύτερη αύξηση της εξαγωγικής επίδοσης που έφτασε στο ανώτερο όριο της το 1999 στο 11,5%. Κατά μέσο όρο η εξαγωγική επίδοση για την 5ετία 1995-1990 ήταν 1,9% ενώ η εισαγωγική διείσδυση έφτασε στο 2,6%.

Ο μέσος ρυθμός αύξησης των εξαγωγών σημείωσε κατακόρυφη πτώση και στην περίοδο 1980-90 περιορίστηκε σε 2,5%. Η κατά 37% αύξηση των εξαγωγών στη 5ετία 1990-95 οφείλεται κυρίως στην αύξηση των εξαγωγών του πρωτογενούς (αγροτικού) τομέα (ελαιόλαδο, καπνά κ.λ.π.), με αποτέλεσμα ο μέσος ρυθμός αύξησης του όγκου των

¹⁰⁶ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.440-441

εξαγωγών σε όλη την περίοδο 1980-95 να διαμορφωθεί σε 4,8%, ενώ για την περίοδο 1995-1999 ήταν 8,5%.

Η εκβιομηχάνιση της χώρας δημιούργησε μεγάλη ζήτηση για εισαγωγές πρώτων υλών, μηχανημάτων, ενέργειας κ.λ.π. Έτσι, στην περίοδο 1961-70, ο όγκος των εξαγωγών αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 10,5%, ενώ στη δεκαετία του '70 ο ρυθμός αύξησης των εισαγωγών περιορίστηκε σε 5,3% λόγω της αυξανόμενης κάλυψης της ζήτησης από την εγχώρια παραγωγή. Μετά την κάμψη που σημείωσε η εγχώρια παραγωγή στις αρχές της δεκαετίας του '80, άρχισε να σημειώνεται αύξηση των εισαγωγών με αποτέλεσμα ο μέσος ρυθμός μεταβολής τους να διαμορφωθεί, στην περίοδο 1980-95, σε 7,3% και κατά την περίοδο 1995-99 σε 7,7%.

Αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων ήταν η συνεχής διεύρυνση του εμπορικού ελλείμματος και η μείωση του ποσοστού κάλυψης των εισαγωγών από τις εξαγωγές.

Πλέον τούτων από στατιστικά στοιχεία και έρευνες προκύπτει ότι περίπου μόνο το ένα τρίτο (32%) της εγχώριας παραγωγής προορίζεται για εξαγωγές¹⁰⁷.

4. Η συνθήκη Μάαστριχ και οι επιδράσεις της στην Ελληνική Βιομηχανία

Είναι γνωστό ότι με βάση τη Συμφωνία του Μάαστριχ η ΕΕ αποσκοπεί στην εξάλειψη των τεχνητών πλεονεκτημάτων όλων των παραγωγικών τομέων της Ένωσης και όχι μόνο της μεταποίησης, ώστε οι ενδοκοινοτικές μετακινήσεις των παραγωγικών συντελεστών να υποκινούνται μόνο από την ύπαρξη πραγματικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και όχι εκείνων που δημιουργούνται από την εφαρμογή εθνικών πολιτικών παρεμβατικού χαρακτήρα.

Έτσι οι διατάξεις της Συμφωνίας έχουν άμεση επίπτωση στο βιομηχανικό τομέα. Για παράδειγμα η επιταγή να μειωθούν τα επιτόκια στο μέσο επίπεδο των 3 χωρών της ΕΕ που έχουν τα χαμηλότερα επιτό-

¹⁰⁷ Περιοδικό «ΤΑΣΕΙΣ» (ετήσια οικονομική επισκόπηση – Ελληνική Οικονομία 2000-2001), εκδόσεις ΕΠΙΛΟΓΗ, 2^{ος}/2001

κια, αναμένεται να έχει σημαντικές επιπτώσεις στον ελληνικό βιομηχανικό τομέα αφού στην Ελλάδα οι βιομηχανικές επενδύσεις έχουν για πολλά χρόνια καθλωθεί σε χαμηλά επίπεδα. Αντίθετα, η μείωση των ελλειμμάτων του δημόσιου τομέα θα έχει περιοριστικές επιδράσεις στην παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων, αφού η πολιτική αυτή θα έχει ανάλογες επιδράσεις στα εισοδήματα και κατά συνέπεια και στη ζήτηση βιομηχανικών προϊόντων.

Αρνητικές επιδράσεις στις πωλήσεις είτε στην εγχώρια αγορά είτε στη συνολική κοινοτική αγορά, αναμένεται επίσης να έχει και η «επιταγή» για μη υποτίμηση του εθνικού νομίσματος. Φυσικά αυτή είναι μια πρώτη και με βραχυχρόνια προοπτική αξιολόγηση της Συνθήκης Μάαστριχ ως προς τις επιδράσεις της στην ελληνική βιομηχανία, γιατί σε μακροχρόνια προοπτική τα χαμηλά επιτόκια και η σταθεροποίηση των τιμών μαζί με μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία επιτρέπουν τον άριστο προγραμματισμό των επενδύσεων, πράγμα που δημιουργεί μια δυναμική κατάσταση πολύ θετική για τη βιομηχανία.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η Συνθήκη Μάαστριχ, όπως και η ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης, δεν περιέχει σαφείς διατάξεις που θα διευκόλυναν την κινητικότητα των εργαζομένων από χώρα σε χώρα, πράγμα που αντίθετα προβλέπεται για το κεφάλαιο με τη θέσπιση ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Η έλλειψη αυτή «τιμωρεί» τις επενδύσεις εντάσεως εργασίας και η Ένωση ήρθε εκ των υστέρων να καλύψει αυτό το κενό υιοθετώντας, όπως είδαμε, κίνητρα για την απασχόληση αλλά στους εθνικούς μόνο χώρους. Όμως αυτό δεν εξυπηρετεί την κινητικότητα της εργασίας στον ενιαίο κοινοτικό χώρο.

Τέλος, σημειώνουμε ότι οι επενδύσεις εντάσεως εργασίας έχουν ακόμη καλές προοπτικές στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της ΕΕ, μία από τις οποίες είναι και η Ελλάδα, αν εξετάσει κανείς τη σχέση ονομαστικών μισθών και παραγωγικότητας της εργασίας και τις συγκρίνει με τις αντίστοιχες που επικρατούν στις αναπτυγμένες χώρες της Ένωσης¹⁰⁸.

¹⁰⁸ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ.559-560

5. Βαθμοί ελευθερίας για άσκηση ελληνικής βιομηχανικής πολιτικής

Μετά την ένταξή μας στην ΕΕ παρατηρείται η τάση να επαναπαιυόμαστε αφού πολλοί πιστεύουν ότι κάτω από την ομπρέλα της ΕΕ υπάρχουν ευνοϊκές προοπτικές για τους παραγωγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας και ότι το μόνο που πρέπει να κάνουμε είναι να τηρούμε με θρησκευτική ευλάβεια τη Συνθήκη Μάαστριχ.

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν μέσα στα πλαίσια της γενικότερης πολιτικής που έχει χαράξει η ΕΕ και η οποία ισχύει για όλα τα κράτη-μέλη, είναι δυνατόν η Ελλάδα να προσδιορίσει κάποια ειδικότερη πολιτική, εθνική πολιτική, για την ενίσχυση της βιομηχανίας της;

Για να μπορέσουμε να δώσουμε απάντηση στον παραπάνω ερώτημα θα πρέπει να μελετήσουμε το θέμα αυτό τόσο από την πλευρά του εξωτερικού εμπορίου όσο και από την πλευρά της παραγωγής.

Η πλευρά του διεθνούς εμπορίου

Πρέπει αρχικά να διακρίνουμε δύο περιπτώσεις: (α) το ενδοκοινοτικό εμπόριο και (β) το εμπόριο με τρίτες χώρες.

Ως προς το ενδοκοινοτικό εμπόριο επισημαίνουμε ότι η Ελλάδα θα προχωρήσει με βάση τα πραγματικά συγκριτικά πλεονεκτήματα όσο οι ενδοκοινοτικοί φραγμοί στο εμπόριο μεταξύ των χωρών-μελών θα εξαλείφονται σταδιακά και ο αθέμιτος ανταγωνισμός στο εξωτερικό εμπόριο θα τιθασεύεται. Φυσικά οι περισσότερο αναπτυγμένες χώρες θα έχουν το προβάδισμα σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, πράγμα όμως που αφήνει στην Ελλάδα σημαντικά περιθώρια κυρίως στους τομείς μέσης συμβατικής λεγόμενης τεχνολογίας, ή σε τομείς εντάσεως εργασίας στους οποίους η Ελλάδα πρέπει να προσπαθήσει να αναβαθμίσει τις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού της για να καλύψει τις διαφορές που δημιουργεί η σημερινή χαμηλότερη παραγωγικότητα του έλληνα εργαζόμενου συγκριτικά με τον ευρωπαϊό ομόλογο του. Το τελευταίο τούτο θα επιτευχθεί αν η Ελλάδα προσπαθήσει να βελτιώσει ταυτόχρονα και την τεχνολογική στάθμη των υπαρχόντων παραγωγικών μέσων.

Όσον αφορά το εμπόριο με τις τρίτες χώρες τα πράγματα δεν είναι, τόσο εύκολα και αυτό διότι οι λεγόμενες τρίτες χώρες έχουν τρομακτικές δυνατότητες παραβίασης των κανόνων του υγιούς ανταγωνισμού στο διεθνές εμπόριο. Για να γίνουμε περισσότερο σαφείς, θα αναφέρουμε ενδεικτικά ορισμένες περιπτώσεις.

(α) Πολλές τρίτες χώρες παράγουν και προσπαθούν να εξαγωγήσουν προϊόντα χαμηλής ποιοτικής στάθμης λόγω, αφενός, του φθηνού κόστους εργασίας και ανυπαρξίας σοβαρών ελέγχων αναφορικά με τη ρύπανση του περιβάλλοντος και, αφετέρου, λόγω της φοροδιαφυγής που επικρατεί στις χώρες αυτές σε βαθμό που πολλές από αυτές να αποτελούν φορολογικούς παραδείσους. Εξάλλου, καθώς η ζήτηση για βιομηχανικά προϊόντα στις εγχώριες αγορές πολλών τρίτων χωρών είναι σχετικά ανθηρή αφού αυτή δεν έχει κορεστεί, οι παραγωγοί δεν προσπαθούν να αναβαθμίσουν ποιοτικά την παραγωγή τους καθώς ακόμη προστατεύονται από περιορισμούς στο εξωτερικό εμπόριο. Επισημαίνουμε ότι το Κοινό Εξωτερικό Δασμολόγιο παραβλέπει σχεδόν εντελώς την ποιότητα των προϊόντων που εισέρχονται από τις τρίτες χώρες, αφού κατατάσσει στην ίδια κατηγορία (κωδικό) όλα τα ομοειδή προϊόντα και ορίζει μόνο το ύψος του δασμού που θα δυσκολέψει ως ένα βαθμό τις εξαγωγές των προϊόντων των χωρών αυτών στον κοινοτικό χώρο. Το ίδιο ισχύει και για τους μη δασμολογικούς περιορισμούς .

Όλα αυτά σημαίνουν ότι οι τρίτες χώρες έχουν τρομακτικές δυνατότητες φθηνών εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων. Έχουν επίσης τη δυνατότητα να εισάγουν και να αξιοποιούν φθηνό και απαξιωμένο μηχανολογικό εξοπλισμό από τις αναπτυγμένες χώρες, πράγμα που παρατηρήθηκε στην κλωστοϋφαντουργία. Η Τουρκία συγκεκριμένα αγόρασε από τους έλληνες κλωστοϋφαντουργούς όλο τον ελληνικό εξοπλισμό συμβατικής τεχνολογίας στον τομέα αυτόν, όταν με βάση το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων πολλές ελληνικές κλωστοϋφαντουργικές επιχειρήσεις έκλεισαν και πούλησαν τον εξοπλισμό τους. Το αποτέλεσμα είναι να παράγει η χώρα αυτή κλωστοϋφαντουργικά, χαμηλότερης βέβαια ποιότητας, προϊόντα αλλά με χαμηλό κόστος και έτσι να έχει δημιουργήσει σημαντικές ανταγωνιστικές δυνατότητες κατά των

αντίστοιχων ελληνικών προϊόντων.

(β) Οι τρίτες χώρες έχουν τη δυνατότητα επιδοτήσεων των εξαγωγών τους, περιορισμού των εισαγωγών τους και υποτίμησης του εθνικού τους νομίσματος. Τα μέτρα αυτά τα εφαρμόζουν κατά κόρον, αφού η GATT δεν επιβάλλει σχετικούς περιορισμούς τουλάχιστον επί του παρόντος. Ο νέος όμως Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου έχει ήδη ξεκινήσει την επιβολή περιορισμών, αλλά είναι ακόμη νωρίς για να σημειωθούν κάποια απτά αποτελέσματα.

Η Ελλάδα ευρισκόμενη μέσα στην ΕΕ δεν έχει αυτή τη δυνατότητα για παραγωγή και εμπορία προϊόντων χαμηλής ποιότητας και χαμηλού επίσης κόστους. Η πολιτική λοιπόν της ελεύθερης αγοράς, την οποία έχει υιοθετήσει και η Ελλάδα από το 1990, δημιουργεί άνισους όρους ανταγωνισμού στο διεθνή στίβο και μάλιστα σε βάρος της¹⁰⁹.

Η πλευρά των επενδύσεων και της παραγωγής

Σε ενδοκοινοτικό επίπεδο οι επενδύσεις, στρέφονται προς τους κλάδους που αξιοποιούν την υψηλή τεχνολογία καθώς και στους τομείς των υπηρεσιών οι οποίοι είναι εντάσεως υψηλής τεχνολογίας. Ο λόγος για τον οποίο οι Ευρωπαίοι έχουν κάνει αυτή την επιλογή είναι η αναγνώριση του γεγονότος ότι οι τρίτες χώρες, ιδιαίτερα της Νοτιοανατολικής Ασίας, έχουν φθηνότατο εργατικό δυναμικό και η τεχνολογία μπορεί τώρα πλέον να μεταφέρεται πολύ εύκολα από τις αναπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες και να δημιουργούνται έτσι συγκριτικά πλεονεκτήματα για τις πρώτες στο βιομηχανικό τομέα και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που να εκτιπίζονται συνεχώς στο διεθνή στίβο τα βιομηχανικά προϊόντα των αναπτυγμένων χωρών.

Τα συγκριτικά λοιπόν πλεονεκτήματα των αναπτυγμένων χωρών βρίσκονται στην κατοχή και προώθηση της επιστημονικής γνώσης, γι' αυτό και στο γύρο της Ουρουγουάης (στα πλαίσια της GATT) τέθηκε έντονα το θέμα της προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων γιατί σε αυτόν τον τομέα υπολογίζουν πλέον για το μέλλον τους οι αναπτυγμένες

¹⁰⁹ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 560-562

σήμερα (βιομηχανικά) χώρες. Μια άλλη σημαντική διάσταση που θα επηρεάσει τη μεταφορά βιομηχανικών δραστηριοτήτων από τις αναπτυγμένες στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι η επιλογή των αναπτυγμένων χωρών:

(α) να ξεφορτωθούν το βιομηχανικό λεγόμενο σύννεφο (ρύπανση του περιβάλλοντος) που καλύπτει σε μόνιμη βάση τους ουρανούς των χωρών αυτών και

(β) να μη σπαταλώνται άσκοπα οι πρώτες ύλες του πλανήτη.

Γι' αυτόν το λόγο σε ένα παγκόσμιο περιβαλλοντικό Συνέδριο που έλαβε πρόσφατα χώρα στο Παρίσι, οι αναπτυγμένες χώρες τόνισαν με έμφαση ότι η παραγωγή στον ευρωπαϊκό χώρο δεν μπορεί παρά να έχει έντονη ποιοτική διάσταση, επεξηγώντας ότι με αυτόν τον όρο εννοούμε ότι πρέπει να παράγονται προϊόντα με τις ελάχιστες δυνατές περιβαλλοντικές επιδράσεις και την ελάχιστη δυνατή κατανάλωση ενέργειας, ενώ η κατανάλωση να γίνει πιο επιλεκτική ζητώντας προϊόντα υψηλής αξίας (από πλευράς υγείας) τόσο για το άτομο που τα καταναλώνει όσο και για το ευρύτερο ανθρώπινο σύνολο.

Αντίθετα από ό,τι συμβαίνει στις αναπτυγμένες χώρες, οι αναπτυσσόμενες έχουν τεράστιες προοπτικές στην παραγωγή συνήθων βιομηχανικών προϊόντων που ικανοποιούν τις ανάγκες επιβίωσης αλλά και ανύψωσης του βιοτικού επιπέδου των κοινωνιών που εξέρχονται από τη φτώχεια. Όλα λοιπόν τα βιομηχανικά προϊόντα, από τα τρόφιμα μέχρι τα μηχανήματα και τις συσκευές συμβατικής τεχνολογίας, έχουν ευνοϊκότερες προοπτικές στις αναπτυσσόμενες χώρες χαμηλού εργατικού κόστους. Αν, τέλος, τυχαίνει το επίπεδο παιδείας των χωρών αυτών να είναι ανεβασμένο ή να επιδέχεται ταχεία άνοδο, τότε οι προοπτικές τους είναι πολύ καλύτερες, πράγμα που τις καθιστά σημαντικούς ανταγωνιστές της Ελλάδας σε βιομηχανικά προϊόντα. Η διάσταση αυτή πρέπει λοιπόν, να μην αγνοηθεί στη χάραξη της ελληνικής βιομηχανικής πολιτικής.¹¹⁰

¹¹⁰ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997, σελ. 562-563

6. Οι κατευθύνσεις της βιομηχανικής πολιτικής

Μετά την αναμενόμενη πλήρη ευρωπαϊκή ενοποίηση η Ελλάδα δεν θα έχει απεριόριστο αριθμό βαθμών ελευθερίας στη βιομηχανική της πολιτική. Αν, όμως, ληφθεί υπόψη το πλεονέκτημα της ενδιάμεσης θέσης που έχει η Ελλάδα και το οποίο συνίσταται στο ότι δεν υφίστανται οι ακαμψίες της υφιστάμενης και γηρασμένης δομής που παρατηρείται στις αναπτυγμένες χώρες, θα μπορούσε να αξιοποιήσει τις δυνατότητες που προσφέρονται και στις δύο κατηγορίες χωρών και ιδιαίτερα εκείνες των αναπτυγμένων χωρών, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σημαντικά περιθώρια άσκησης εθνικής πολιτικής τόσο απέναντι στις χώρες της ΕΕ όσο και απέναντι των τρίτων χωρών. Οι γραμμές της βιομηχανικής πολιτικής που είναι συμβατή με τις επιταγές της ΕΕ μπορούν, να χαραχθούν πάνω στους εξής άξονες:

1.- Περισσότερη υποστήριξη σε σχέση με το παρελθόν, των επενδύσεων που εισάγουν εξοπλισμό της πλέον σύγχρονης τεχνολογίας. Η πολιτική αυτή θα επιτρέψει την προσαρμογή των ελληνικών επιχειρήσεων στα πλέον σύγχρονα τεχνολογικά δεδομένα και θα αυξήσει την ανταγωνιστικότητά τους σε διεθνές επίπεδο.

2.- Προσπάθεια ποιοτικής αναβάθμισης των παραγόμενων προϊόντων. Στα πλαίσια μιας τέτοιας πολιτικής πρέπει να υποστηριχτούν εκείνες οι δραστηριότητες που εισάγουν νέες παραγωγικές διαδικασίες με βάση τα πλέον προωθημένα ISO, τεχνικές που χαρακτηρίζονται με επιχειρηματικές πρακτικές που χρησιμοποιούν οι πλέον σύγχρονες και πλέον ανταγωνιστικές επιχειρήσεις του ευρωπαϊκού χώρου. Η πολιτική αυτή θα αντισταθμίσει τη μείωση του ελλείμματος ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων έναντι των ευρωπαϊκών και θα συμβάλει στην ταχύτερη προσαρμογή τους στα δεδομένα της ενοποιημένης ευρωπαϊκής αγοράς. Σημειώνουμε ότι οι προσπάθειες του Υπουργείου Ανάπτυξης βρίσκονται αυτή τη στιγμή προς τη σωστή κατεύθυνση σε αυτόν τον τομέα, καθώς τα προγράμματα υποστήριξης που πρόσφατα εξάγγειλε για τις ΜΜΕ εμπεριέχουν και τη διάσταση της ποιότητας.

3.- Να γίνει προσπάθεια αναβάθμισης του επιπέδου κατάρτισης των εργαζομένων στην ελληνική βιομηχανία, ενώ ταυτόχρονα να επιδοτείται η απασχόληση όταν η επιχείρηση απασχολεί εργαζόμενους με υψηλό επίπεδο εξειδίκευσης, οι οποίοι εργάζονταν πριν στις πλέον ανταγωνιστικές ευρωπαϊκές επιχειρήσεις.

4.- Να καθιερωθεί έλεγχος της ποιότητας των βιομηχανικών προϊόντων που εισάγονται από τρίτες χώρες χωρίς να υπάρχουν προδιαγραφές για τα εισαγόμενα προϊόντα. Δηλαδή, να εφαρμόσει και η Ελλάδα την οργανωμένη πρακτική των αναπτυγμένων χωρών της ΕΕ και να εισηγηθεί την υιοθέτηση κοινής γραμμής, για να ληφθούν υπόψη και θέματα ποιότητας. Πρόκειται για γραμμή πολιτικής που πρέπει να προωθηθεί σε συνεργασία και με τις λοιπές χώρες-μέλη της ΕΕ.

5.- Να προωθηθεί η παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων με σημαντικά μειωμένες αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Αν το μέτρο αυτό συνδυαστεί και με το θέμα της συνολικής ποιοτικής αναβάθμισης, τότε θα επιτευχθούν δύο πράγματα: (α) σημαντική μείωση της ρύπανσης του περιβάλλοντος, (β) παραγωγή ανταγωνιστικών προϊόντων σε διεθνές επίπεδο. Σημειώνουμε ότι η πολιτική αυτή πρέπει να συνοδεύεται και με προγράμματα ενημέρωσης του καταναλωτικού κοινού.

6.- Να εφαρμοστεί ιδιαίτερη πολιτική για τις ΜΜΕ αφού η ελληνική βιομηχανία κατακλύζεται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Σημειώνουμε ότι τα προγράμματα υποστήριξης των ΜΜΕ, που πρόσφατα ανακοινώθηκαν, αποτελούν μια καλή αρχή προς τη σωστή κατεύθυνση.

7.- Να αναμορφωθεί το φορολογικό σύστημα υπέρ των ΜΜΕ και από εισπρακτικό να αρχίσει σταδιακά να μετατρέπεται σε αναπτυξιακό. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι ΜΜΕ δεν διαθέτουν οργανωμένα λογιστήρια. Το Υπουργείο Οικονομικών πρέπει να συστήσει ειδική Υπηρεσία που να επιδίδεται για ένα μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα σε μια διαδικασία σωστής και υπεύθυνης ενημέρωσης των ΜΜΕ ως προς τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να οργανώσουν τα λογιστήρια τους και να τηρούν τα λογιστικά τους βιβλία.

8.- Να γίνει προσπάθεια συγκράτησης του κόστους της ενέργειας και ιδιαίτερα των υγρών καυσίμων, με σκοπό να συμβάλει: (α) στην προμήθεια από τη βιομηχανία ενέργειας με λογικό κόστος και (β) στη συγκράτηση του πληθωρισμού που όπως αναφέραμε θα συμβάλει και στον προγραμματισμό των βιομηχανικών επενδύσεων.

9.- Να αναμορφωθεί πλήρως το ασφαλιστικό σύστημα των εργαζομένων αφού το σημερινό σύστημα επιβαρύνει σε δυσβάστακτο βαθμό τις παραγωγικές μονάδες, αλλά και αποτελεί και σοβαρό αντικίνητρο για απασχόληση νέων εργαζομένων σε αυτές. Το ΙΚΑ και το ΤΕΒΕ πρέπει να δραστηριοποιούνται με βάση την αρχή της ανταποδοτικότητας και όχι της σημερινής εισφορο-εισπρακτικής τακτικής, αδιαφορώντας για το κόστος που αυτή συνεπάγεται για τις παραγωγικές μονάδες, τους επαγγελματίες γενικά και τον τιμάρημο γενικότερα.

10.- Προώθηση των τομέα των υπηρεσιών με έμφαση στις υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας για να βελτιωθεί και το πλαίσιο των τεχνολογικών και λοιπών ασώματων υποδομών, μέσα στο οποίο οι επιχειρήσεις θα δραστηριοποιούνται πιο ανταγωνιστικά από πριν έναντι των ευρωπαϊκών ομοειδών επιχειρήσεων. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υστερούμε σήμερα σε εργαλεία πληροφορικής αφού ο ήδη εγκατεστημένος εξοπλισμός και η σχετική τεχνογνωσία κρίνονται επαρκείς, αλλά στην αναγκαία κατάρτιση των εργαζομένων κάθε κατηγορίας για να μπορούν αυτοί να χρησιμοποιούν παραγωγικά τον εξοπλισμό ο οποίος, όπως είναι γνωστό, συνεχώς αναβαθμίζεται τεχνολογικά και ως εκ τούτου απαιτεί και νέες εξειδικεύσεις. Οι πρόσφατες εξαγγελίες του Υπουργείου Εργασίας φαίνεται ότι βρίσκονται στη σωστή κατεύθυνση.

11.- Εξυγίανση του Χρηματιστηρίου Αξιών. Όπως είναι γνωστό, οι ελληνικές επιχειρήσεις έχουν μεγάλη ανάγκη κεφαλαίου με κόστος που να μην απέχει σημαντικά από την παραγωγικότητα του όταν αυτό επενδύεται στη βιομηχανία. Αυτό το κεφάλαιο μπορεί να αντληθεί μόνο μέσω ενός υγιούς Χρηματιστηρίου που να λειτουργεί σωστά σε μακροχρόνια βάση, γιατί έτσι θα συμβάλει στην υγιή μακροχρόνια χρηματοδότηση της βιομηχανίας με παραγωγικό κεφάλαιο.

12.- Συνδυασμός βιομηχανικών με τουριστικές και αγροτικές

δραστηριότητες. Πρόκειται για ένα μοντέλο αγροτο-βιομηχανικού τουρισμού με ισορροπημένη διάρθρωση μεταξύ των τριών παραγωγικών κλάδων. Γι' αυτόν το σκοπό πρέπει να παρασχεθούν και τα ανάλογα κίνητρα.

Αυτές είναι ορισμένες γενικές γραμμές πάνω στις οποίες μπορεί να χαραχθεί η ελληνική βιομηχανική πολιτική μέσα στα πλαίσια της ενοποιημένης ΕΕ, χωρίς να αντιβαίνει στη γενικότερη πολιτική που έχει χαράξει η Ένωση και που είναι υποχρεωτική για όλα τα κράτη-μέλη¹¹¹.

¹¹¹ Ανδρέας Κίντης: «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997,σελ.564-566

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 9^ο

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Παγκοσμιοποίηση και ελληνική οικονομία

Ο όρος παγκοσμιοποίηση της οικονομίας χρησιμοποιείται σήμερα για να εκφράσει το συνεχώς εξελισσόμενο πρότυπο επιχειρηματικής δράσης που διεξάγεται σε πολυεθνική κλίμακα, διατέμνοντας τα εθνικά σύνορα. Περιλαμβάνει τη διακρατική μεταφορά προϊόντων, κεφαλαίων, εργαζομένων, τεχνολογίας, γνώσης και άυλων πόρων σε ένα παγκόσμιο πλέον πλαίσιο. Καθώς τα διακρατικά εμπόδια στις επενδύσεις και γενικά στην ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας μειώνονται, ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων διεξάγεται όλο και περισσότερο σε πολυεθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο, ενώ αναπτύσσονται μέθοδοι και πρακτικές δράσης και συνεργασίας που αλλάζουν τη μορφή της επιχειρηματικότητας.

Οι επιπτώσεις για τις επιχειρήσεις αναμένονται να είναι σημαντικές, ιδιαίτερα για μικρού, με διεθνή κριτήρια, μεγέθους επιχειρήσεις, όπως οι ελληνικές. Σε λίγα χρόνια, λίγες από τις σημερινές επιχειρήσεις θα μπορούν να παραμείνουν ανεπηρέαστες από τον διεθνή ανταγωνισμό. Ειδικότερα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ο ΟΟΣΑ προβλέπει ότι μετά το 2005 μόνο το 20% των επιχειρήσεων αυτών θα είναι απομονωμένες. Οι περισσότερες θα αντιμετωπίσουν προβλήματα προσαρμογής, ενώ μόνο το 25% περίπου θα πετύχουν να είναι ανταγωνιστικές σε διεθνή πλέον κλίμακα.

Στο νέο περιβάλλον, ιδιαίτερη βαρύτητα θα αποκτήσουν στο μέλλον οι στρατηγικές και τα ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά της ίδιας

της επιχείρησης, καθώς οι κυβερνητικές πολιτικές στήριξης αδυνατίζουν με την παγκοσμιοποίηση. Η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι οι διαφορές μεταξύ επιχειρήσεων μέσα στην ίδια χώρα είναι μεγαλύτερες απ' ό,τι μεταξύ χωρών. Θα πρέπει επομένως να αναζητηθούν ενδογενείς παράγοντες ανταγωνιστικότητας στο επίπεδο της επιχείρησης.

Το μάναιζμεντ αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την προσαρμογή των επιχειρήσεων στις αλλαγές που φέρνει η παγκοσμιοποίηση. Τα εμπειρικά δεδομένα δείχνουν ότι το ελληνικό μάναιζμεντ φαίνεται ότι ακολουθεί τα διεθνή πρότυπα. Δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη δημιουργικότητα και αυτό αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα. Όμως, φαίνεται να είναι λιγότερο αναλυτικό. Παρόλο που γνωρίζει τις σύγχρονες τεχνικές, υστερεί στην εφαρμογή τους. Ιδιαίτερες ελλείψεις εμφανίζονται σε χαρακτηριστικά απαραίτητα για έναν διεθνή προσανατολισμό.

Οι μεταβολές που έχουν επέλθει, τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και σε παγκόσμιο, δημιουργούν νέες απαιτήσεις και εισηγούνται σημαντικές αλλαγές και προσαρμογές στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων σε όλους τους τομείς, αλλά και στους σχεδιασμούς και προσανατολισμούς της οικονομικής πολιτικής. Με τα νέα δεδομένα, η χώρα μας δεν έχει άλλη επιλογή: πρέπει να «ανταγωνιστεί» και να επιτύχει στο σύγχρονο πλαίσιο του διεθνοποιημένου περιβάλλοντος. Το κλειδί της επιτυχίας βρίσκεται στην αλλαγή νοοτροπίας και στις μεθόδους δράσης των επιχειρήσεων, καθώς και στον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας της οικονομίας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται.

2. Οι προοπτικές της ελληνικής επιχείρησης

Για να γράψουμε τις προοπτικές της ελληνικής επιχείρησης στο πλαίσιο του νέου επιχειρηματικού περιβάλλοντος είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε τα βασικά της χαρακτηριστικά, να προσδιορίσουμε τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και να αναζητήσουμε σύγχρονες μεθόδους και πρακτικές που θα της επιτρέψουν να ανταγωνιστεί επιτυχώς στο διεθνή στίβο. Μεταξύ των επιχειρήσεων υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τις ανταγωνιστικές δυνατότητες, τις μεθόδους και

πρακτικές δράσης που χρησιμοποιούν και το ιδιαίτερο τομεακό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργούν. Εντούτοις, δεν κινδυνεύουμε να βρεθούμε μακράν της πραγματικότητας, αν υποστηρίξουμε ότι η «τυπική» ελληνική επιχείρηση διατηρεί ακόμη τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- ❖ μικρο-μεσαίο μέγεθος για τις απαιτήσεις του έντονα ανταγωνιστικού παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος
- ❖ σε πολλές επιχειρήσεις υπάρχει έντονος οικογενειακός έλεγχος
- ❖ γενικά διαθέτει ικανό επαγγελματικό μάνατζμεντ, που όμως λειτουργεί περισσότερο διαισθητικά παρά αναλυτικά
- ❖ μη σύγχρονη νοοτροπία αναφορικά με την εκχώρηση αρμοδιοτήτων υστέρηση σε τεχνολογία και καινοτομία
- ❖ ανταγωνιστική στρατηγική, προσανατολισμένη στην εγχώρια και όχι στη διεθνή αγορά
- ❖ ελλείψεις στις υποδομές και τις πολιτικές στήριξης των επιχειρήσεων.

Τα χαρακτηριστικά αυτά εξελίσσονται συνεχώς και πρέπει να δούμε, στο πλαίσιο του ανοίγματος των αγορών και των αναμενόμενων εξελίξεων, τι πρέπει να κάνει η ελληνική επιχείρηση, προκειμένου να περιορίσει τις αδυναμίες της και να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της. Στην προσπάθεια αυτή η ελληνική επιχείρηση πρέπει να συνειδητοποιήσει τα ακόλουθα:

- ❖ Η αγορά των προϊόντων δεν εξαρτάται μόνο από την τιμή. Οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα, εκτός από την πολιτική τιμολόγησης, να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα με το προϊόν αυτό καθαυτό (καινοτομικό, διαφοροποιημένο, επώνυμο), τη διανομή (φυσική διανομή) και την αποτελεσματική προβολή και προώθηση.
- ❖ Η τεχνική - λειτουργική ποιότητα του προϊόντος δεν είναι πανάκεια. Απαιτείται η διάθεση του στο σωστό χρόνο και τόπο, συνοδευόμενο και με τις σωστές υπηρεσίες και, κυρίως, απαιτείται αξιοπιστία και διαφάνεια κατά τις συναλλαγές.
- ❖ Η σύγχρονη παραγωγική υποδομή δεν είναι το μόνο απαραίτητο στοιχείο για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Κρίσιμη θεωρείται επίσης, η ανάπτυξη πολιτικών μάρκετινγκ, ως στοιχείο του στρατηγι-

κού σχεδιασμού

- ❖ Το μέγεθος μιας χώρας δεν είναι σήμερα σοβαρό εμπόδιο στην προσπάθεια επίτευξης ανταγωνιστικότητας. Η δημιουργία ταυτότητας της χώρας προέλευσης, ως στοιχείο της εξειδίκευσης της παραγωγής ορισμένων προϊόντων, αποτελεί σημαντική στρατηγική προσέγγιση στη σημερινή διεθνοποίηση των οικονομιών. Αρκετές μικρές χώρες έχουν επιχειρήσεις με διατηρήσιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε ορισμένες κατηγορίες προϊόντων.
- ❖ Η σηματοποίηση του προϊόντος είναι αναγκαία για το δέσιμο της επιχείρησης με τον πελάτη/καταναλωτή, κάτι που σημαίνει σταθερή και συνεχώς βελτιωμένη ποιότητα, σταθερή ποσότητα και συσκευασία, καθώς επίσης ευρεία προβολή και προώθηση με στόχο την αναγνώριση στην αγορά. Οι παράγοντες αυτοί εκφράζουν την αρχή της συνέχειας, την εγγύηση της ποιότητας και την αξιοπιστία στο προϊόν, κάτι που λείπει από τις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Στις αγορές των αναπτυγμένων βιομηχανικών χωρών χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια για τη δημιουργία επώνυμων προϊόντων. Όμως, οι αγορές των χωρών που τώρα υιοθετούν το σύστημα της ελεύθερης αγοράς, όπως οι βαλκανικές χώρες και οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, προσφέρουν σήμερα τη δυνατότητα δημιουργίας επώνυμων προϊόντων.
- ❖ Τα κανάλια διανομής έχουν αρχίσει να διαβρώνονται από τη διείσδυση διεθνών επιχειρήσεων στο χώρο αυτό. Γι' αυτό το λόγο, η δημιουργία των κατάλληλων πακέτων προσφοράς και κινήτρων για όλες τις μορφές των επιχειρήσεων είναι πολύ βασική για μια συστηματική και σταθερή διείσδυση στα κανάλια διανομής.
- ❖ Για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες δρουν σε χάσματα και σε περιορισμένης εκτάσεως αγορές, είναι αναγκαία η οργανωτική υποστήριξη που συμβάλλει στη συμφωνία μεταξύ ροής προϊόντων, κατανομής πόρων και εγγύτητας στον πελάτη, κάτι που κατά κανόνα λείπει από τις ελληνικές επιχειρήσεις.
- ❖ Οι συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων για την από κοινού εκτέλεση

διάφορων λειτουργιών της επιχείρησης συντελούν στην ανάπτυξη νέων ιδεών, μείωση του κόστους, ευκολότερη διείσδυση στις αγορές και, κατά συνέπεια, στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας.

- ❖ Η έλλειψη παιδείας μάνατζμεντ έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει προσανατολισμός σε μεσομακροπρόθεσμους στόχους σχετικά με την εξέλιξη της αγοράς. Τα στελέχη πρέπει να έχουν την ανάλογη παιδεία μάνατζμεντ, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο προσανατολισμός στην αγορά αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία. Η συμμετοχή των στελεχών στο στρατηγικό σχεδιασμό για την αξιοποίηση της τεχνογνωσίας και της εμπειρίας τους είναι αναγκαία προϋπόθεση.
- ❖ Η ελλιπής προσφορά παραγωγικών υπηρεσιών, τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, όπως είναι οι νέες τεχνολογίες στο μάνατζμεντ, στο μάρκετινγκ, στα χρηματοοικονομικά, καθώς επίσης και η ανεπαρκής υποστήριξη στην πληροφόρηση, στις μεταφορές, στην αποθήκευση κ.λ.π., απαιτεί από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις να οργανωθούν, είτε από μόνες τους, είτε σε συνεργασία με άλλες μικρομεσαίες ή μεγάλες επιχειρήσεις και να αναπτύξουν πρωτοβουλίες στις δραστηριότητες εκείνες που θα τους επιτρέψουν να αντιμετωπίσουν τις ελλείψεις αυτές. Για παράδειγμα, εύστοχη πρόσβαση, μέσω του κατάλληλου μάρκετινγκ, στην οργανωμένη κεφαλαιαγορά και αποτελεσματική κατανομή των πόρων, ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού πληροφοριακού συστήματος για την έγκαιρη αναγνώριση των μεταβολών των προτιμήσεων της αγοράς - στόχου κ.ά.
- ❖ Το κράτος πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι είναι ανάγκη επιτακτική να δημιουργήσει το κατάλληλο περιβάλλον (νομοθετικό, διοικητικό, χρηματοοικονομικό) παροχής υπηρεσιών και πρόσβασης σε καινοτομίες, αλλά και κατάρτιση των εργαζομένων, ώστε να καταστούν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις πιο ανταγωνιστικές. Ακόμη, το κράτος είναι απαραίτητο να στηρίζει στρατηγικές που επιτυγχάνουν βελτιώσεις της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων μέσω της προώθησης μεγάλου μεγέθους επιχειρήσεων και «δικτυώσεων επιχειρήσεων». Η υιοθέτηση πολιτικών που ενισχύουν τις δικτυώσεις είναι συμβατή με το

πλαίσιο πολιτικής που ευνοεί η Ε.Ε.

Τα παραπάνω μπορούν σχηματικά να ενταχθούν στις ακόλουθες στρατηγικές κατευθύνσεις για το μέλλον:

(Α) Συγκέντρωση σε ειδικές αγορές

- ❖ Επιλογή κάποιου ειδικού τμήματος αγοράς, στενά ορισμένου, και επέκταση σε διεθνή κλίμακα. Αποφυγή άλλων παραπλήσιων δραστηριοτήτων ή διαφοροποίησης σε άλλα προϊόντα ή υπηρεσίες.
- ❖ Στενότερη επαφή και δεσμοί με τους πελάτες στις διεθνείς αγορές, ώστε να εμβαθύνετε συνεχώς η γνώση των απαιτήσεων τους και η καινοτομική διαφοροποίηση ως προς μαζικούς τυποποιημένους ανταγωνιστές.

(Β) Καινοτομικά, επώνυμα προϊόντα και υπηρεσίες

- ❖ Εστίαση σε παράγοντες πέρα από την ποιότητα και το κόστος, όπως η ολοκλήρωση υπηρεσιών, η ευελιξία, η σχεδίαση, οι καινοτομικές εφαρμογές. Η στρατηγική του χαμηλού κόστους δεν εξασφαλίζει απαραίτητα διεθνή ανταγωνιστικότητα των προϊόντων.
- ❖ Δημιουργία επώνυμων προϊόντων.
- ❖ Αξιοποίηση των παραδοσιακών χαρακτηριστικών της χώρας για δημιουργία διαφοροποιημένων προϊόντων - κυρίως σε σχέση με τα αγροτικά προϊόντα και τις υπηρεσίες στο χώρο του Τουρισμού και της Υγείας.

(Γ) Σφαιρικός προσανατολισμός στην παγκοσμιοποίηση

- ❖ Αναφορά στρατηγικής σε παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο με προσαρμογές στο στρατηγικό σχεδιασμό της επιχείρησης.
- ❖ Επιτάχυνση της περιόδου διεθνοποίησης, με στρατηγικές που θα περιλαμβάνουν επέκταση όχι μόνο στις νέες αγορές, αλλά και σε προηγμένες αγορές, ώστε να αποκτηθεί εμπειρία (π.χ. Ευρώπη).

(Δ) Συνεργασίες/δικτύωση, στρατηγικές συμμαχίες

- ❖ Επιδίωξη συνεργασιών και αξιοποίησης δικτυώσεων σε τομείς που δεν επηρεάζουν τη βασική στρατηγική της επιχείρησης, όπως διανομή, μάρκετινγκ, πωλήσεις και άλλες στρατηγικές λειτουργίες.

- ❖ Στρατηγικές συμμαχίες με αυστηρή επιλογή ώστε να εναρμονίζονται με τη βασική στρατηγική της επιχείρησης και να μη χάνεται ο έλεγχος στρατηγικής.

3. Ξένες επενδύσεις: τάσεις και προοπτικές

Η ανάλυση της πορείας των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα εμφανίζει χαρακτηριστικές μεταβολές στο πρότυπο του ενδιαφέροντος των ξένων επενδυτών για τα «αξιόλογα» (κατά τις εκτιμήσεις τους) και «ελκυστικά» τμήματα της ελληνικής αγοράς. Σε σαφή π.χ. αντίθεση με την κατανομή των ξένων επενδύσεων στα 30 περίπου χρόνια λειτουργίας του Ν.Δ. 2687/53 μέχρι το 1980, οπότε τα 3/4 σχεδόν των ξένων κεφαλαίων κατευθύνθηκαν στη βιομηχανία, το πρότυπο των τελευταίων ετών είναι στροφή στον τομέα των υπηρεσιών και ανακατανομή του ενδιαφέροντος για βιομηχανικά προϊόντα υπέρ των καταναλωτικών - παραδοσιακών προϊόντων. Οι τάσεις αυτές αναμένεται να ενταθούν στο μέλλον.

Σχετικά με τους παράγοντες επηρεασμού των αποφάσεων των ξένων επενδύσεων, οι υπάρχουσες ενδείξεις συγκλίνουν στο ότι ο υψηλότερος «συντελεστής βαρύτητας» αποδίδεται στον παράγοντα «προσέγγιση σε άλλες αγορές». Στην επόμενη θέση τοποθετείται ο παράγων «προοπτικές ανάπτυξης τοπικής αγοράς» και στην τρίτη θέση τοποθετείται ο παράγων «καλές εργασιακές σχέσεις». Υψηλή σχετικά βαρύτητα φαίνεται να αποδίδουν (προοδευτικά) οι ξένες επιχειρήσεις στη διαθεσιμότητα επιστημονικού προσωπικού και στις εργασιακές σχέσεις, ενώ προσδίδουν χαμηλή μάλλον βαρύτητα σε θέματα κόστους - διαθεσιμότητας πρώτων υλών, κόστους τοπικά διαθέσιμων κεφαλαίων, κόστους ενέργειας, υπερβολάβους και κτιριακή υποδομή.

Τα κυριότερα προβλήματα που δηλώνουν ότι αντιμετωπίζουν οι ξένες επιχειρήσεις, οι οποίες λειτουργούν στην Ελλάδα, είναι: α) Τηλεπικοινωνίες, β) Φορολογική Νομοθεσία, γ) Συναλλαγματική πολιτική, δ) Χρηματοδότηση, ε) Διαδικασίες εισαγωγών/εξαγωγών.

Σε σχέση με τις προοπτικές αναβάθμισης της ελκυστικότητας

της χώρας μας για διεθνείς επενδύσεις, προέκυψαν οι εξής διαπιστώσεις:

α) Σε σχέση με τη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα εμφανίζεται να μην έχει εισέτι διαφοροποιηθεί ουσιαστικά, όσον αφορά την ελκυστικότητα της για ξένους επενδυτές.

β) Η Ελλάδα υστερεί και πάλι από άποψη ελκυστικότητας προς ξένους επενδυτές, σε σχέση με άλλα νότια κράτη — μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Πορτογαλία, Ισπανία), αλλά και σε σχέση με άλλες γειτονικές χώρες.

γ) Οι κυριότεροι λόγοι εγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων στην Ελλάδα θα είναι «η προώθηση των προϊόντων στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά». Ακολουθούν «οι προοπτικές της εγχώριας ζήτησης», αλλά και οι «προοπτικές αξιοποίησης των ευκαιριών σε αγορές της Ανατολικής Ευρώπης».

δ) Η πιθανότερη πηγή προέλευσης ξένων επενδύσεων θα είναι κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τις τάσεις που έχουν ήδη διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί ήδη από την προηγούμενη δεκαετία.

ε) Οι εξαγορές επιχειρήσεων ή οι συμμετοχές πλειοψηφίας εκτιμάται ότι θα είναι ο συνηθέστερος τρόπος υλοποίησης ξένων επενδύσεων. Η συμμετοχή μειοψηφίας σε υφιστάμενες επιχειρήσεις αντιμετωπίζεται με έντονη επιφυλακτικότητα. Τέλος,

στ) η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων συμφωνεί ότι οι ελκυστικότερες ευκαιρίες επενδύσεων θα εντοπιστούν στον τομέα των υπηρεσιών. Μεταξύ δε των διαφόρων τύπων υπηρεσιών, οι προτιμήσεις φαίνεται να προσανατολίζονται στον τουρισμό και με σημαντική απόσταση, σε Αλυσίδες εμπορικών καταστημάτων, σε Πολυκαταστήματα και σε Ανάπτυξη - Εκμετάλλευση Ακινήτων και Γης.

4. Προτάσεις πολιτικής ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας

Στα προηγούμενα έγινε αναφορά στις στρατηγικές επιλογές που πρέπει να ακολουθήσουν οι ελληνικές επιχειρήσεις, προκειμένου να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στο αναδυόμενο παγκο-

σμιοποιημένο περιβάλλον. Στην προσπάθεια αυτή σημαντικό ρόλο μπορεί και πρέπει να διαδραματίσει το κράτος. Ειδικότερα, από πλευράς κρατικής πολιτικής, υψηλή προτεραιότητα πρέπει να δοθεί:

- ❖ Στη διαμόρφωση και διατήρηση σταθερού και ευνοϊκού μακροοικονομικού περιβάλλοντος (διασφάλιση συνθηκών γνήσιου ανταγωνισμού, σταθερό φορολογικό σύστημα, εκσυγχρονισμός των κρατικών υπηρεσιών που ασχολούνται με θέματα ανάπτυξης, εκσυγχρονισμός της αγοράς εργασίας και του ασφαλιστικού συστήματος, κ.ά.).
- ❖ Στην αναβάθμιση και επέκταση των υποδομών (συγκοινωνίες, τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, εκσυγχρονισμός τραπεζικού συστήματος κ.ά.).
- ❖ Στην αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος με ειδικότερη ενίσχυση των επιχειρηματικο-οικονομικών σπουδών, στην ενίσχυση του συστήματος κατάρτισης και επανεκπαίδευσης και στη δημιουργία προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών υψηλού επιπέδου που να προσφέρουν κατάρτιση σε θέματα διεθνών αγορών και αναδυομένων οικονομιών.
- ❖ Στη διασφάλιση χρηματοδότησης με «λογικούς» όρους και στην παροχή εγγυήσεων στις επιχειρήσεις έναντι των κινδύνων στις διεθνείς αγορές.
- ❖ Στην άρση όλων των στρεβλώσεων που εμποδίζουν τον ανταγωνισμό, στην αγορά και στην αλλαγή της πολιτικής, υπέρ της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, αντί της διατήρησης στη ζωή μη βιώσιμων επιχειρήσεων στο νέο περιβάλλον.
- ❖ Στην εντατικοποίηση των κρατικών και κοινοτικών προγραμμάτων για την έρευνα και την προώθηση νέων τεχνολογιών στις επιχειρήσεις και την ενίσχυση των μηχανισμών προσέλκυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, ώστε να μετάσχουν στα προγράμματα αυτά.
- ❖ Στη χάραξη εθνικής στρατηγικής στήριξης σημαντικών κλάδων της οικονομίας (π.χ. κλωστοϋφαντουργίας) στις περιπτώσεις που μια τέτοια πολιτική είναι συμβατή στο πλαίσιο της Ε.Ε.
- ❖ Ειδικότερα, για την προσέλκυση συγκεκριμένων τύπων ξένων επενδύ-

σεων στη χώρα μας είναι απαραίτητο να ακολουθηθεί πολιτική διεύρυνσης της προσφοράς και αναβάθμισης της ανταγωνιστικότητας των κατάλληλων κάθε φορά συντελεστών παραγωγής. Στην κατεύθυνση αυτή, εκτιμάται ότι τα στοιχεία αυτών, των οποίων η ανταγωνιστικότητα μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι ήδη σε αξιοπρεπές επίπεδο και ότι, με σχετικά χαμηλό κόστος μπορεί να τονωθεί περισσότερο, στην περίπτωση της Ελλάδας, εντοπίζονται κυρίως στους εξής τομείς: α) Πρώτες Ύλες του γεωργικού τομέα, β) Φυσικό Περιβάλλον, γ) Ανθρώπινο Δυναμικό, δ) Γεωγραφική Θέση.

Κατά συνέπεια, κατευθύνσεις προς πιθανή στόχευση της προσπάθειας προσέλκυσης επενδυτών από το εξωτερικό με προοπτικές επιτυχίας μπορούν να είναι κυρίως:

(α) Επενδύσεις αξιοποίησης γεωργικών πρώτων υλών και προώθησης επώνυμων μεταποιημένων προϊόντων.

(β) Επενδύσεις υψηλών προδιαγραφών στον τουριστικό τομέα.

(γ) Επενδύσεις σε τομείς υψηλής τεχνολογίας, με αυξημένες απαιτήσεις σε εισροές επιστημονικού δυναμικού (επενδύσεις «έντασης γνώσης»).

(δ) Επενδύσεις με προσανατολισμούς στις αγορές των Βαλκανίων και της Μεσογείου.

Σε όλες τις περιπτώσεις, προτίμηση θα πρέπει να εκφράζεται για ξένες επενδύσεις που συνεργάζονται με ελληνικές επιχειρήσεις και προκαλούν συνεργίες με προϋπάρχουσες δραστηριότητες.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η ελληνική οικονομία αντιμετώπισε ιδιαίτερα οξυμένα οικονομικά προβλήματα και ανισορροπίες σε κρίσιμα ισοζύγια της. Ειδικότερα, υπήρξε διαχρονική διατάραξη του βασικού μακροοικονομικού ισοζυγίου που οφειλόταν στην ασύμμετρη επέκταση μεταξύ της συνολικής εγχώριας ζήτησης και της προσφοράς. Μεγάλη ανισορροπία παρουσίασε επίσης το δημοσιονομικό ισοζύγιο, όπου τα διαχρονικά ελλείμματα και το συσσωρευμένο χρέος υπονόμευαν τη φερεγγυότητα του δημόσιου τομέα και τη νομισματική ισορροπία, ενώ αύξαναν την ευαισθησία της οικονομίας σε εξωγενείς διαταραχές. Η έλλειψη εσωτερικής ισορροπίας δεν θα μπορούσε παρά συστηματικά να εκδηλώνεται με ανατροπή του εξωτερικού ισοζυγίου. Η απουσία δυναμισμού και η αδυναμία παραγωγής νέου πλούτου παγίδευαν την οικονομία στη στασιμότητα. Η έλλειψη νέων πόρων μπλόκαρε τη χρηματοδότηση του μηχανισμού της ανάπτυξης και εξασθένιζε το κοινωνικό κράτος, εξελίξεις με αρνητικές συνέπειες στο επίπεδο διαβίωσης και την ευημερία κυρίως των εργαζομένων.

Η ασκηθείσα οικονομική πολιτική ήταν, στο μεγαλύτερο διάστημα των δύο τελευταίων δεκαετιών, αναποτελεσματική αφού δεν πέτυχε τη σταθεροποίηση της οικονομίας και κυρίως τη δημιουργία διατηρήσιμων συνθηκών ανάπτυξης. Η επιλογή ενίσχυσης της ζήτησης με στόχο την ενεργοποίηση του αναπτυξιακού μηχανισμού προσέκρουε στους περιορισμούς που έθετε ο υψηλός πληθωρισμός, το δημόσιο έλλειμμα και το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, ενώ η ανατροφοδότηση των πληθωριστικών προσδοκιών είχε άμεσες αποσταθεροποιητικές συνέπειες στα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας. Οι συχνές μεταβολές της οικονομικής πολιτικής καλλιεργού-

σαν κλίμα αβεβαιότητας στις αγορές που μέσω της αρνητικής επίδρασης στην ψυχολογία και στις προσδοκίες των επενδυτών λειτουργούσαν ανασχετικά για την επενδυτική δραστηριότητα. Βέβαια η έλλειψη επενδύσεων και επενδυτικών πρωτοβουλιών θα ήταν λάθος να συνδεθεί αποκλειστικά με τις παραλήψεις και τις λανθασμένες επιλογές της οικονομικής πολιτικής. Εκφράζουν βαθύτερες διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας, αλλά και των παραδόσεων και της κουλτούρας του επιχειρηματικού κόσμου της χώρας.

Τα τελευταία χρόνια η ελληνική οικονομία φαίνεται να κινείται σε τροχιά μακροοικονομικής σταθεροποίησης. Έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στο τομέα της ονομαστικής σύγκλισης - μείωση πληθωρισμού και επιτοκίων, μείωση δημόσιων ελλειμμάτων, αντιστροφή τάσης του δημόσιου χρέους. Η βελτίωση αυτή των μακροοικονομικών επιδόσεων οφείλεται ωστόσο περισσότερο στον περιοριστικό χαρακτήρα της ασκούμενης πολιτικής και τη συγκράτηση της ζήτησης και λιγότερο στην αύξηση της παραγωγής και της προσφοράς. Το πολιτικό ζητούμενο της δεκαετίας του 2000 είναι αν η μακροοικονομική βελτίωση είναι διατηρήσιμη, αν έχουν διαμορφωθεί συνθήκες βιώσιμης ανάπτυξης και τι όφελος θα υπάρξει τελικά στην ευημερία των Ελλήνων. Στο επίπεδο της πραγματικής σύγκλισης, η πρόοδος που έχει γίνει δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητική και δεν δημιουργεί κλίμα βεβαιότητας για τη δυναμική της ευστάθειας της οικονομίας. Η επίτευξη πραγματικής σύγκλισης με τις υπόλοιπες χώρες-μέλη της Ε.Ε., ειδικότερα των πιο αναπτυγμένων από αυτές, δημιουργεί ερωτηματικά και αμφιβολίες. Η Ελλάδα απέχει πολύ ακόμη σε παραγωγικότητα, σε ανταγωνιστικότητα, στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η ανεργία και η οικονομική ανισότητα έχουν οξυνθεί σημαντικά. Η επιχειρούμενη οικονομική αναδιάρθρωση δεν έχει ακόμη επιφέρει την προσδοκώμενη βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Επομένως, η χώρα μας εξακολουθεί να βρίσκεται στη διαδικασία διαμόρφωσης των βασικών προϋποθέσεων της οικονομικής προσαρμογής της και επίτευξης των βασικών στόχων της ανάπτυξης και της απασχόλησης. Αντικείμενο πολιτικού προβληματισμού είναι επίσης η συνέχιση της εφαρμογής αυ-

στηρών πολιτικών, αφού ήδη δοκιμάζονται τα κοινωνικά όρια αποδοχής τους.

Η ανάλυση των κεφαλαίων που προηγήθηκαν μας οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα όσον αφορά τα κύρια μειονεκτήματα της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκε στη χώρα μας. Πρώτον, υπήρχε έλλειψη συνοχής, σταθερότητας, συνέχειας και συνέπειας στα βασικά εργαλεία μακροοικονομικής πολιτικής. Το νέο πλαίσιο μακροοικονομικής διαχείρισης που αναπτύχθηκε μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ δημιούργησε μια αλλαγή στη νοοτροπία της άσκησης της οικονομικής πολιτικής. Η τελευταία απέκτησε σταθερότητα και συνέπεια. Ωστόσο, η πολιτική αυτή εμπνέεται από νεοφιλελεύθερες ιδέες και οικονομικές αξίες. Συνεπώς, η αποτελεσματικότητά της, κρινόμενη από τις επιδράσεις της στην πραγματική οικονομία και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, δεν είναι δεδομένη, ενώ μεγάλη σημασία έχει και το κοινωνικό κόστος της εφαρμογής της. Αποτελεί κεντρικό πολιτικό ζήτημα, κατά την άποψή μας, η αξιολόγηση των επιδράσεων και των συνεπειών από την εφαρμογή νεοφιλελεύθερων επιλογών πολιτικής στη μεγέθυνση της οικονομίας, τη σταθερότητα της, την κατανομή του εισοδήματος, την απασχόληση, την κοινωνική συνοχή και την ευημερία. Δεν μπορεί και δεν πρέπει να γίνει αποδεκτή μια πολιτική που οδηγεί σε εύθραυστη σταθερότητα σε βάρος της κοινωνικής συνοχής και του επιπέδου διαβίωσης μεγάλων κοινωνικών ομάδων. Η χώρα έχει ανάγκη από περισσότερη ανάπτυξη και όχι μόνο από μεγέθυνση του κεφαλαίου.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα είναι ότι η άσκηση μακροοικονομικής πολιτικής είχε βραχυχρόνιο χαρακτήρα εξαιτίας της ισχυρής παρουσίας του πολιτικού - εκλογικού κύκλου. Το κριτήριο του πολιτικού κόστους στις οικονομικές αποφάσεις προκάλεσε υψηλή μεταβλητότητα και αβεβαιότητα στις επιλογές της οικονομικής πολιτικής. Η ανελαστική δομή του πολιτικού - κομματικού συστήματος δεν επέτρεπε την εφαρμογή μακροοικονομικών πολιτικών οργανικά ολοκληρωμένων σε μεσομακροχρόνιες στρατηγικές ανάπτυξης που δεν απέδιδαν άμεσα εκλογικά οφέλη. Οι πολιτικο-εκλογικοί κύκλοι της περιόδου 1981-1993 συσώρευσαν αναξιοπιστία στη μακροοικονομική διαχείριση με

κατάληξη την όξυνση βασικών ανισορροπιών σε μακροοικονομικό και παραγωγικό επίπεδο.

Ταυτόχρονα, η περιορισμένη ανταγωνιστική ικανότητα της οικονομίας και η διευρυμένη παρουσία ενός κράτους το οποίο δεν διέθετε αναπτυξιακή στρατηγική, που να ανταποκρίνεται στις δυνατότητες και στις ανάγκες της κοινωνίας αλλά ευκαιριακά ικανοποιούσε τις κομματικές - πελατειακές σχέσεις των κυβερνήσεων, περιόριζαν ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας. Η εξομάλυνση των εκλογικών πιέσεων μετά το 1993, λόγω κυρίως του νέου θεσμικού πλαισίου άσκησης οικονομικής πολιτικής και της επιλογής ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για αποκατάσταση της συνοχής μεταξύ της οικονομικής πολιτικής και του οικονομικού συστήματος, σε νεοφιλελεύθερη ωστόσο βάση.

Οι περισσότερες από τις σχετικές αναλύσεις για την ελληνική οικονομία εστιάζουν κυρίως στο δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας σε μια προσπάθεια ερμηνείας των μακροοικονομικών ανισορροπιών και της παραγωγικής στασιμότητας. Η κυρίαρχη σήμερα άποψη υποστηρίζει ότι οι προσπάθειες της οικονομικής πολιτικής και των κοινωνικών εταίρων πρέπει να εστιαστούν στην ολοκλήρωση της διαδικασίας δημοσιονομικής εξυγίανσης και προσαρμογής και στην απορύθμιση των αγορών. Ο περιορισμός του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ θεωρείται αναγκαίος όχι μόνο για να εξασφαλιστεί μακροπρόθεσμα η δημοσιονομική σταθερότητα, αλλά και για να απελευθερωθούν πόροι για τη βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής υποδομής.

Δυστυχώς, η νεοκλασική βάση και προσέγγιση των αναλύσεων αυτών τις εγκλωβίζει σε εκτιμήσεις συσχέτισης βασικών μακροοικονομικών δεικτών, ίσως αναγκαίων για την επίτευξη νομισματικής σταθερότητας, χωρίς κάποια ουσιαστική ωστόσο κατανόηση και σωστή αξιολόγηση των πολύπλευρων αναπτυξιακών προβλημάτων της οικονομίας και της αλληλεπίδρασης τους με τη διάρθρωση του μακροοικονομικού και του παραγωγικού συστήματος και τις κατευθύνσεις της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής. Στις προσεγγίσεις αυτές, η ποσοτική σχέση κρά-

τους - αγοράς προσδιορίζει την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της οικονομίας, ενώ η οικονομική μεγέθυνση εμφανίζεται ως το φυσικό επακόλουθο της νομισματικής σταθερότητας και της ενεργοποίησης των δυνάμεων της αγοράς.

Στην περίπτωση αναπτυγμένων οικονομιών, η μακροοικονομική σταθερότητα θα μπορούσε πιθανά να δημιουργήσει κάποιες θετικές εξελίξεις στο εισόδημα και την απασχόληση, ανάλογα πάντα του βαθμού αντίδρασης του παραγωγικού τομέα. Το ίδιο, από μόνο του, είναι λιγότερο πιθανό έως απίθανο να συμβεί στην περίπτωση οικονομιών με ασθενή παραγωγική βάση και διαρθρωτικές αδυναμίες και ακαμψίες, όπως είναι η ελληνική οικονομία. Οι εξελίξεις στην πραγματική οικονομία καθορίζονται από μια σειρά άλλων παραγόντων, συνεπώς οι θετικές επιπτώσεις της οικονομικής σταθερότητας δεν είναι καθόλου βέβαιες.

Η μείωση του πληθωρισμού και των δημόσιων ελλειμμάτων και χρεών, η εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών και γενικότερα η μακροοικονομική σταθεροποίηση απαιτούν μία περισσότερο ολοκληρωμένη αντίληψη του οικονομικού χώρου, όπου η διάρθρωση, οι αδυναμίες και η δυναμική της συσσώρευσης θα έχουν σημαντική παρουσία. Το ποσοτικό πρόβλημα της ανεπάρκειας και το ποιοτικό πρόβλημα της διάρθρωσης των παραγωγικών επενδύσεων όπως και το μεγάλο έλλειμμα παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας είναι αρκετά πολύπλοκα και αγγίζουν όλες τις σφαίρες των οικονομικών, τεχνολογικών, κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων στην Ελλάδα, αλλά και τη θέση της χώρας μας στην παγκόσμια οικονομία. Η αυτονόμηση των μακροοικονομικών επιδόσεων από τις παραγωγικές και διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας καταλήγει επίσης σε προτάσεις πολιτικής οι οποίες λειτουργούν τις περισσότερες φορές σε αντίθετη κατεύθυνση από τις αναπτυξιακές ανάγκες της οικονομίας και τις απαιτήσεις για εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος, δημιουργώντας παράλληλα ελλείμματα κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης.

Οι δεκαετίες του 1980 και του 1990 αποτελούσαν μία κρίσιμη περίοδο, αφού η ελληνική οικονομία όφειλε να προωθήσει τη μα-

κροοικονομική και διαρθρωτική προσαρμογή της, έτσι ώστε να πετύχει το επίπεδο σταθερότητας και ανάπτυξης που απαιτούσαν οι ραγδαίες εξελίξεις σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Οι φαύλοι κύκλοι σταθεροποιητικής πολιτικής και μακροοικονομικής αποσταθεροποίησης που σημάδεψαν την οικονομική ιστορία της χώρας ως ένα βαθμό οφείλονταν σε εσφαλμένους οικονομικούς χειρισμούς και στην υποταγή της οικονομίας στα εκλογικά οφέλη των πολιτικών κομμάτων που ανέλαβαν τη διακυβέρνηση της χώρας. Δεν είναι όμως ανεξάρτητοι από τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του οικονομικού συστήματος και ειδικότερα της παραγωγικής ανεπάρκειας που διακρίνει την ελληνική οικονομία σε όλη τη μεταπολεμική εξέλιξη της.

Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι η οικονομική πολιτική σε μία μικρή χώρα όπως η Ελλάδα δεν μπορεί να εισάγει υποδείγματα οικονομικής πολιτικής που πιθανά δεν συνδυάζονται με τη δομή και τη θεσμική συγκρότηση της οικονομίας της. Και στο επίπεδο αυτό εντοπίζεται άλλη μία αδυναμία της οικονομικής διαχείρισης, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής που εφαρμόζεται σήμερα στα πλαίσια της Συνθήκης του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Η ανακατανομή του εισοδήματος προς το κεφάλαιο μπορεί να δημιουργεί κέρδη, αλλά ο βαθμός που θα επηρεαστούν οι επενδύσεις και θα ανταποκριθεί η παραγωγή δεν είναι απλή συνάρτηση των απορυθμισμένων αγορών.

Ένα Εναλλακτικό Πλαίσιο Οικονομικής Πολιτικής για το Μέλλον

Οι οικονομικές εξελίξεις στην τρέχουσα δεκαετία σε μεγάλο βαθμό θα προσδιοριστούν από την επιτάχυνση της διαδικασίας προσαρμογής της οικονομίας σε επίπεδο παραγωγικών δομών, οργάνωσης και λειτουργίας των αγορών και των θεσμών. Απαιτείται άμεση αντιμετώπιση της δυσλειτουργίας του οικονομικού μηχανισμού, η οποία εκφράζεται με τη σοβαρή υστέρηση του εκσυγχρονισμού και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, αλλά και με μεγάλο κοινωνικό έλλειμμα. Νέα μείγματα και στόχοι της οικονομικής πολιτικής θα πρέπει να αναζητηθούν και να εφαρμοστούν στα πλαίσια μιας συλλογικής προσπάθειας στήριξης της οικονομικής δραστηριότητας, της απασχόλησης και του βιοτικού επιπέδου. Είναι λοιπόν σημαντικό να γνωρίζουμε προς ποια κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθούμε για να βελτιώσουμε την αποτελεσματικότητα της οικονομίας και να ενισχύσουμε την κοινωνική συνοχή της χώρας. Και είναι ιστορικά σημαντικό να διαμορφωθεί μια στερεή βάση κοινωνικής συναίνεσης όσον αφορά την κατεύθυνση αυτή.

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο διογκώνεται ένα κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό κύμα αμφισβήτησης της φιλοσοφίας του κυρίαρχου προτύπου οικονομικής πολιτικής. Είναι γεγονός ότι οι κυβερνητικές επιλογές της αυστηρής νομισματικής και δημοσιονομικής σταθερότητας και η τυφλή πίστη στις απελευθερωμένες αγορές προκάλεσαν μεγάλη αύξηση στην ανεργία και διεύρυνση της φτώχειας σε εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Στο νεο-ορθόδοξο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής η μακροοικονομική συνοχή επιτυγχάνεται σε βάρος της κοινωνικής συνοχής. Και αυτό δεν μπορεί να συνεχιστεί αφού έχει ήδη προκαλέσει μεγάλα κοινωνικά και δημοκρατικά ελλείμματα. Πιστεύουμε ότι η οικονομική πολιτική που θα πρέπει να εφαρμοστεί στα αμέσως επόμενα χρόνια στη χώρα μας οφείλει με ρεαλισμό να λάβει σοβαρά υπόψη της τα νέα πολιτικά δεδομένα.

Το κυρίαρχο, σήμερα, μοντέλο στηρίζεται σε ένα σύνολο αμφισβητούμενων υποθέσεων συνεπώς η ελληνική κοινωνία δεν πρέπει

να γίνει ένα από τα πειραματικά εργαστήρια ελέγχου αυτών με την άκριτη εφαρμογή τους. Πολύ περισσότερο όταν είναι υπαρκτή η πιθανότητα αλλαγών στο πλαίσιο της ασκούμενης πολιτικής. Η απόκλιση από την αυστηρή εφαρμογή των νεο-ορθόδοξων επιλογών δημιουργεί επίσης περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στην εθνική οικονομική πολιτική. Η τελευταία δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να εγκλωβιστεί στο μονόδρομο της αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας, της νομισματικής σταθερότητας και της τυφλής πίστης στις δυνάμεις των απορρυθμισμένων αγορών. Αυτό δεν σημαίνει επιστροφή στην ασυνέπεια, στην ατολμία, στην ασιάθεια, στον κομματικό ωφελιμισμό και καιροσκοπισμό της πολιτικής των περασμένων δεκαετιών. Αντίθετα, υποθέτει ανάληψη πρωτοβουλιών και ενεργειών για τη διαμόρφωση μιας ρεαλιστικής οικονομικής πολιτικής και ενός μακροοικονομικού περιβάλλοντος προσαρμοσμένων στις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας.

Ασφαλώς η χώρα μας έχει περιορισμένες δυνατότητες να αλλάξει τους κανόνες του παιχνιδιού ειδικά στις διεθνείς οικονομικές και νομισματικές σχέσεις και στην ΟΝΕ. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να στηρίζει ή ακόμη και να προωθεί θέσεις για τη ρύθμιση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου και για χαλάρωση της αυστηρής νομισματικής και δημοσιονομικής πειθαρχίας στο περιβάλλον της ΟΝΕ. Η ελληνική κοινωνία δεν έχει ανάγκη από βραβείο πειθαρχίας στην αγορά. Δεν χρειαζόμαστε μια κοινωνία της αγοράς, αλλά μια οικονομία της κοινωνικής ανάπτυξης για την Ελλάδα και την Ευρώπη.

Η ασκούμενη οικονομική πολιτική θα πρέπει επίσης να επιδιώκει το συντονισμό όλων των εργαλείων πολιτικής, όχι μόνο της μακροοικονομικής, με στόχο την οικονομική ανάπτυξη. Είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί μια μακροχρόνια οικονομική στρατηγική με συνοχή μακροοικονομικών και διαρθρωτικών πολιτικών. Κεντρικές πολιτικές προτεραιότητες θα πρέπει να είναι η επίτευξη υψηλών ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης με οικολογική ισορροπία, πλήρη απασχόληση και η κοινωνική συνοχή μέσω δικαιότερης κατανομής του εισοδήματος και ουσιαστικής αντιμετώπισης των φαινομένων της φτώχειας και του κοι-

νωνικού αποκλεισμού. Η συσσώρευση θα πρέπει ν' αποκτήσει δυναμική μέσω της παραγωγικής αναδιάρθρωσης, ώστε να παράγει ευκαιρίες μεγέθυνσης και πόρους για τη στήριξη του κοινωνικού κράτους. Αυτό προϋποθέτει ένα σύγχρονο κράτος και αποτελεσματική δημόσια διοίκηση, καθώς επίσης και ένα ιδιωτικό τομέα που θα μετασχηματίζει τα κέρδη του σε επενδύσεις επιδιώκοντας τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του. Το τελευταίο για να συμβεί, θα πρέπει να απαλλαγεί ο ιδιωτικός τομέας από στερεότυπα και οικονομικές αντιλήψεις παλαιότερων δεκαετιών και ξεπερασμένων οικονομικών δομών. Συσσώρευση εξαρτημένη από τη ροή κοινοτικών πόρων έχει ημερομηνία λήξης και δεν οδηγεί σε σταθερές συνθήκες ανάπτυξης.

Ασφαλώς δεν υπάρχουν αυτονόητες και έτοιμες λύσεις για τα προβλήματα της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης τα οποία αντιμετωπίζει σήμερα η χώρα μας και τα οποία θα οξυνθούν στο εσωτερικό της ΟΝΕ. Το ζητούμενο μας ως κοινωνία είναι να πετύχουμε εκείνο το επίπεδο πολιτικής ωριμότητας, βούλησης και αποφασιστικότητας, έτσι ώστε να πάρουμε αποφάσεις κοιτάζοντας το μέλλον μακριά από τις φαντασιώσεις των πλεονεκτημάτων της απελευθερωμένης και εύρυθμης αγοράς.

Η Ελλάδα μπορεί ν' αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που προσφέρει η ενιαία αγορά και να συγκλίνει προς το επίπεδο ανάπτυξης των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Αλλά αυτό θα εξαρτηθεί από τη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για το μακροοικονομικό και τον παραγωγικό μετασχηματισμό της οικονομίας. Αυτό ήταν άλλωστε το μεγάλο ζητούμενο της οικονομικής πολιτικής όχι μόνο στη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών που μας απασχόλησαν στην παρούσα μελέτη, αλλά σε όλη τη μεταπολεμική οικονομική ιστορία της χώρας. Αν στις σημερινές συνθήκες η Ελλάδα συνεχίσει να αναπαράγει τα χρόνια δομικά προβλήματα της, την παραγωγική της ακαμψία και την τεχνολογική της καθυστέρηση, τότε το πιο πιθανό σενάριο είναι να εισέλθει σ' ένα μακροχρόνιο φαύλο κύκλο αυστηρών οικονομικών πολιτικών για τη μακροχρόνια επίτευξη μιας εύθραυστης νομισματικής σταθερότητας, η οποία συστηματικά θα διαταράσσεται από την παρατεταμένη αναπτυξιακή εμπλοκή

της οικονομίας.

Σχηματικά θα υποστηρίξουμε ότι υπάρχουν δύο δρόμοι που ανοίγονται για την εθνική οικονομία. Ο δρόμος της ανάπτυξης, της μακροοικονομικής και κοινωνικής συνοχής και της δημιουργίας νέου πλούτου με έμφαση στις νέες τεχνολογίες και στη γνώση, και ο δρόμος της μακροοικονομικής διαχείρισης μιας εύθραυστης και υποστηριζόμενης με κοινοτικούς πόρους μεγέθυνσης και της περιθωριοποίησης της χώρας στην Ε.Ε. Χωρίς τη δυνατότητα παραγωγής νέου εισοδήματος η μόνη επιλογή που θα απέμενε σε μία μικρή και ανοικτή οικονομία, όπως είναι η ελληνική και μάλιστα στο περιβάλλον της ΟΝΕ, θα ήταν η διατήρηση της μακροοικονομικής σταθερότητας μέσω της εφαρμογής μακροχρόνιων περιοριστικών πολιτικών για τη συμπίεση των εισοδημάτων και της ζήτησης. Μια τέτοια εξέλιξη θα δημιουργούσε μεγάλα κοινωνικά ελλείμματα και θα αποσταθεροποιούσε την ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Στη βάση αυτή δεν υπάρχει δίλημμα για το ποια θα πρέπει να είναι η επιλογή, αν θέλουμε πραγματικά η χώρα μας να πορευτεί προς την οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Και πρέπει επίσης να γνωρίζουμε ότι το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον που έχει προκύψει από την παγκοσμιοποίηση και την ενιαία αγορά, τις μεταβαλλόμενες διεθνείς οικονομικές συνθήκες και τη ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη δεν επιτρέπουν καθυστερήσεις ούτε ένα καινούργιο γύρο λανθασμένων πολιτικών χειρισμών και επιλογών. Αντίθετα, οι πιέσεις που δημιουργούν οι εξελίξεις αυτές αυξάνουν την αναγκαιότητα προώθησης άμεσων και εκτεταμένων τομών σε πολλά επίπεδα του οικονομικού συστήματος της χώρας.

Η ανάλυση των βασικών ανισορροπιών της ελληνικής οικονομίας αποκαλύπτει το κρίσιμο ρόλο και την ευθύνη του παραγωγικού συστήματος και της ανελαστικότητας της προσφοράς στην αποσταθεροποίηση του μακροοικονομικού συστήματος. Οι ακαμψίες της παραγωγής και η δυσλειτουργία των αγορών προκαλούν εμπλοκές στην ενεργητική επίδραση που θα μπορούσε να έχει η αποτελεσματική διαχείριση της εγχώριας ζήτησης πάνω στην εγχώρια παραγωγή. Η προώθηση της

ανάπτυξης στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας απαιτεί ένα σύνολο παρεμβάσεων και αλλαγών σε κρίσιμους τομείς και κλάδους της οικονομίας, στην κατανομή των εγχώριων πόρων, στη θεσμική συγκρότηση της ελληνικής κοινωνίας και στη συμπεριφορά των οικονομικών φορέων στο μικροοικονομικό πεδίο.

Πρέπει να καταστεί σαφές σε όλους τους φορείς οικονομικών αποφάσεων ότι υπάρχει έλλειμμα προσαρμογής κυρίως του παραγωγικού συστήματος σήμερα στη χώρα μας. Ότι η σταθερή και διαχρονική αποκατάσταση των βασικών μακροοικονομικών ανισορροπιών προϋποθέτει τη διεύρυνση και τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού δυναμικού και την αντιμετώπιση των διαρθρωτικών αδυναμιών της οικονομίας. Η δημιουργία νέου πλούτου είναι η μόνη σίγουρη λύση στο πρόβλημα της σταθερότητας, της οικονομικής σύγκλισης, της βελτίωσης της κοινωνικής ευημερίας.

Στην περίπτωση της χώρας μας, στην οποία έχει προηγηθεί μια μακρά περίοδος μακροοικονομικών ανισορροπιών, οικονομικής αβεβαιότητας και αστάθειας, τα άμεσα οφέλη από την ΟΝΕ θα προκύψουν από τη μετάβαση της σε συνθήκες μακροοικονομικής σταθερότητας. Τα πραγματικά, αναπτυξιακά οφέλη θα είναι όμως μακροπρόθεσμα και θα εξαρτηθούν από το βαθμό θετικής αντίδρασης του παραγωγικού συστήματος και ειδικά του μηχανισμού επενδύσεων στο νέο και σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον και από το κατά πόσο η χώρα μας θα είναι ικανή να προβεί στις αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές στα πεδία του παραγωγικού συστήματος, των αγορών και των θεσμών. Μεσομακροπρόθεσμα καθίσταται λοιπόν αναγκαία η αναδιάρθρωση και η προσαρμογή του παραγωγικού συστήματος.

Η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ και οι προκλήσεις ανάπτυξης που θα δημιουργήσει η τελευταία αποτελούν μία ευκαιρία να αποκοπεί ο ομφάλιος λώρος της οικονομικής πολιτικής από τις ακαμψίες του παρελθόντος. Η περιορισμένη παραγωγική βάση, η έλλειψη ουσιαστικών υποδομών, η ποιοτική ανεπάρκεια πολλών προϊόντων και υπηρεσιών, η χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και η επενδυτική καχεξία επηρεάζουν αρνητικά την ελληνική οικονομία και περιορίζουν το

ρόλο της μέσα στο νέο οικονομικό περιβάλλον. Η οικονομική πολιτική από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 περιορίστηκε σε συγκεκριμένες διαρθρωτικές παρεμβάσεις στην κατεύθυνση της δημοσιονομικής εξυγίανσης και της ελαστικοποίησης των αγορών. Οι παρεμβάσεις αυτές ίσως να ενισχύσουν τις ανταγωνιστικές δυνάμεις των αγορών και ν' αυξήσουν την αποτελεσματικότητα του οικονομικού μηχανισμού. Ωστόσο, το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά των διαρθρωτικών αυτών αλλαγών δεν δημιουργούν το σύνολο των στοιχείων που είναι απαραίτητα για τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος και της οικονομίας στο σύνολο της, τα οποία και θα διαμορφώσουν τις προϋποθέσεις μακροοικονομικής συνοχής και σταθερής αναπτυξιακής δυναμικής. Η πολιτική της απελευθέρωσης των αγορών και η ενίσχυση του ανταγωνισμού θα συμβάλουν στην ενεργοποίηση των δυνάμεων της αγοράς, αλλά δεν αντιμετωπίζουν σε βάθος την αναπτυξιακή καθυστέρηση της ελληνικής οικονομίας.

Οι τρέχουσες οικονομικές συνθήκες είναι ευνοϊκές για τη χώρα μας. Υπάρχουν ευκαιρίες και προοπτικές για ταχεία και διατηρήσιμη οικονομική μεγέθυνση, η οποία με τη σειρά της θα μπορούσε να στηρίξει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας (το χαμηλό κόστος χρηματοδότησης των επενδύσεων, ο περιορισμός του συναλλαγματικού κινδύνου, η ενιαία αγορά, οι διαθέσιμοι πόροι του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, τα έργα υποδομής για την ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων, οι διαρθρωτικές αλλαγές που υλοποιούνται ή προγραμματίζονται στην Ε.Ε. με σκοπό την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας).

Σημαντικές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις πρέπει ωστόσο να γίνουν στον προσανατολισμό του αναπτυξιακού σκέλους της οικονομικής πολιτικής της Ελλάδας. Η τελευταία θα πρέπει να αποβλέπει στη βελτίωση της οργάνωσης και στην αύξηση του βαθμού εξειδίκευσης της παραγωγής. Στην αξιοποίηση νέων τεχνολογιών αιχμής και στην αποτελεσματικότερη λειτουργία του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, ώστε να καταστεί δυνατή η παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών με ποιοτικές προδιαγραφές που να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της εξωτερικής

και της εγκώριας ζήτησης. Επίσης, στη μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας της οποίας θα απελευθερώσει τις οικονομικές λειτουργίες από κομματικές - πελατειακές σχέσεις και γραφειοκρατικές πρακτικές. Στην ποιοτική βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού και στην πλήρη αξιοποίηση του ώστε να ενισχυθεί ο κοινωνικός ιστός. Στην προσέλκυση ξένων παραγωγικών επενδύσεων και στην ενίσχυση δικτύων νέας οικονομίας, δύο διαδικασιών που μπορούν να συμβάλουν στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων και στην εισαγωγή αποτελεσματικότερων μεθόδων οργάνωσης και διοίκησης. Οι εξελίξεις αυτές σε μεγάλο βαθμό εξαρτώνται από το επίπεδο της παιδείας και της έρευνας στη χώρα μας, από την ικανότητα μας να παράγουμε καινοτομίες, από το επίπεδο των υποδομών. Οι προαναφερόμενες κατευθύνσεις θα πρέπει να αποτελέσουν τις άμεσες προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας στον 21^ο αιώνα προϋποθέτει ένα νέο σχεδιασμό του ίδιου του μοντέλου ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας με την επιλογή και ενίσχυση ηγετικών τομέων και κλάδων παραγωγικής δραστηριότητας που θα στηρίξουν την αύξηση του εισοδήματος, της ανταγωνιστικότητας, της απασχόλησης και της κοινωνικής ευημερίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. **Αυλωνίτης Γεώργιος:** «Έρευνα της δυναμικότητας των ΜΜΕ στην Ελλάδα του 2000», εκ. Παπαζήση, Αθήνα 1995,
2. **Δαμτσός Σπύρος:** «Διεθνείς σχέσεις και παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2000
3. **ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ:** «2004. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21^{ου} ΑΙΩΝΑ» άρθρο Γεωργακόπουλος Θ.: «Μακροοικονομικές ανισορροπίες στην οικονομία», εκδόσεις ΙΟΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, Αθήνα 1995
4. **Ιωακειμίδης Παναγιώτης:** «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση. Θεωρία-Διαπραγμάτευση Θεσμοί και Πολιτικές. Η Συνθήκη του Maastricht και την Ελλάδα», Αθήνα, Θεμέλιο, 1993
5. **Ιωακειμίδης Παναγιώτης:** «Η πόλη και η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση», εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1994
6. **Καζάκος Παντελής:** «Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά», εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2001
7. **Καζάκος Παντελής:** «Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα: Παρουσίαση και κριτική της Οικονομικής Ολοκλήρωσης της Δυτικής Ευρώπης», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994
8. **Κανελλόπουλος Χαράλαμπος:** «Διοίκηση ΜΜΕ και Επιχειρηματικότητα», Β' έκδ., εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1994
9. **Κίντης Ανδρέας:** «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Α', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997
10. **Κίντης Ανδρέας:** «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», τόμος Γ', εκδ. GUTENBERG, Αθήνα 1997
11. **Λάχανη Στέλλα:** «Παγκοσμιοποίηση», εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ,

Αθήνα-Κομοτηνή 1999

12. **Περιοδικό «ΤΑΣΕΙΣ»** (ετήσια οικονομική επισκόπηση – Ελληνική Οικονομία 2000-2001), εκδόσεις ΕΠΙΛΟΓΗ, 2^{ος}/2001
13. **Πετράκης Σωτήριος**: «Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε Μειξέλιξη από το Μάαστριχ στο Άμστερνταμ», εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα 1998
14. **Πετράκης Παναγιώτης**: «Επενδυτικά Κίνητρα για τις ΜΜΕ», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996,
15. **Πετράκης Παναγιώτης**: «Επιχειρηματικότητα και Ανάπτυξη», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1996
16. **Σαρρής Νίκος**: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση», εκδόσεις ΕΛΛΗΝ, Αθήνα 1999